

23774

Հորր-ԱւԵ-ԱԵ-Կարի

84

2-66

Կ. Պալիս
1869

2011

84
7-68
NOTRE-DAME-DE-PARIS

PAR
VICTOR HUGO.

ՎԻԳԹՕՐ ՀԻԿՕ

ՆՕԹՐ-ՏԱՄ-ՏԸ-ՓԱՐԻ
(ՓԱՐԻՉԻ-ՄԱՅՐ-ԵԿԵՂԵՅԻՆ)

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԿ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՅ Ի ԳԱՂՂԻԱԿԱՆ ԲՆԱԳՐԷ

ՏԻՐԱՆ ԹԷՐԱՅԱՆ

ՋԵՌՆՏՈՒՈՒԹԵԱՄԲ

ԿԱՐՆԵՅԻ ՎՍԵՄԱՇՈՒՔ ՅԱԿՈԲ ԷՖԷՆՏԻ
ՔԻԻՐՔՃԻ-ՊԱՇԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ
ՄԵԾ ՍՐԱՀԸ

ՀԱՏՈՐ Ա.

2003

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ՔԻԻՐՔՃԵԱՆ

— 1869 —

78270 - 11b

1414-87 q

ՉԱՐԷՆ ԹԻՐԶԵԱՆ

ՅԱԿՈԲ ԼՅԷՆՏԻ
ԴԻՐԻՔԻՆ ԳԱՇԵԱՆ

1 փետրվար, 1869 . Կ. Պօլիս .

Առ

Սիրելի եղբայրն իմ Պ. ԶԱՐԷՆ ԹԵՐԶԵԱՆ

Շրթունքներս դեռ Ձեր մատաղահաս գրչէ սահող սիրասքանչ տողերը կարդալէ չը դադրած ես ալ կը գովեմ Ձեր այդ երկոտասանամեայ չըքնաղ մտքին տաղանդն ու հանճարը . եւ ի սէր Հայութեան այսպիսի ծանր աշխատութեանս վրայ՝ սիրով կը յաւելում Ձեր այդ միակիկ աղերսը՝ նա մանաւանդ Ձեր կենդանագիրը . 'ի յարգանս եւ 'ի յիշատակ եղբայրական անկեղծ սիրոյ :

ՏԻՐԱՆ ԹԵՐԶԵԱՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ԹԱՐԴՄԱՆՁԻՆ

ՎԻԳԹՕՐ ՀԻԻԿՕ աշխարհածանօթ քերթողին այս տիեզերահռչակ վէպը, Նօթր—Տամ—աը—Փաւրին, այսինքն (Փարիզի—Մայր—եկեղեցին) թարգմանական գրչի տակ առած ատեննիս հազար ու մէկ մտացածին յուզմունքներ մեր գրչի առաջ, իբր պատնէշ մը կը նշմարուէին, սակայն եւ այնպէս չը կրնալով զօպել մեր անշահասէր սրտի եւ ունդը. վերջապէս ամեն զոհողութիւն յանձն առած՝ այլ եւս պահ մը չուշարբելով դիմեցինք Հայասէր պաշտպանի մը օգնութեանը. Այն է, ԿԱՐՆԵՏԻ ՅԱԿՈԲ ԷՖԷՆՏԻ ԳԻՒՐԳՅԻ—ՊԱՇԵՆԱՆԸ, որուն ազգասիրական ջերմ ոգին արդէն ծանօթ է այսպիսի Հայերու՝ որոնք քաջ դիտեն ու կը ճանչնան. Հայաստան աշխարհի օղը չնչոյ Հայկ մանկաւոյն Հայ բարերարը :

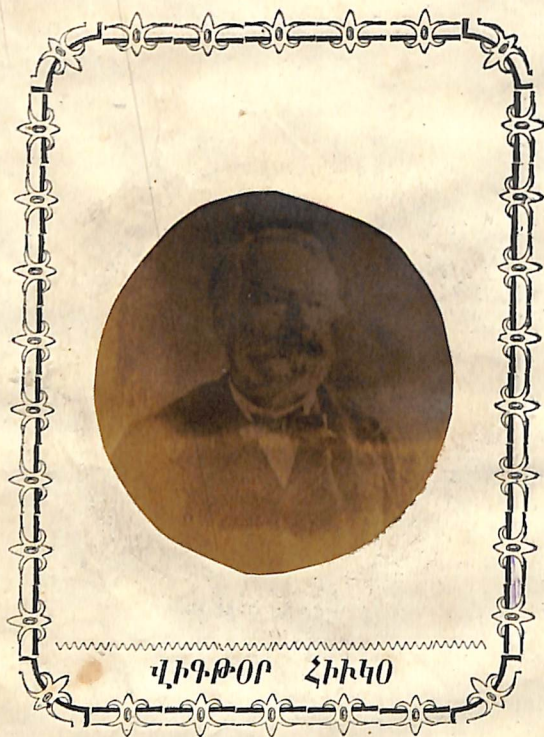
Աւելորդ է մեզ այժմ կրկնել ՅԱԿՈԲ ԷՖԷՆՏԻ Ազգասիրական յատկութիւնները. որոնք Հայ մանկաւոյն դատաւարակութեանը համար Հայաստան աշխարհին վրայ անմահ յիշատակներ հիմնելէ վերջը՝ այսօր Հայ գրականական ցանկին մէջ եւս նոր կոթող մը կանգնելու մտօք. Ազգասիրական ձեռնտուութեամբ կատարէ զմեզ գրիչ ձեռք առնել՝ եւ ՎԻԳԹՕՐԻ նման անմահ քերթողի մը գլուխը՝ Հայ տառերով պսակ մը բուրբի :

Արդարեւ այսպիսի վէպի մը թարգմանական ձեռնարկութիւնը՝ այսօր մեզ համար ամենամեծ

յանդգնութիւն մի է, քանի որ Ալիզիօր երկնքի ու երկրի ճակատագիրները մէկըմէկ հիւսող իշխանութեանց ամենայանդուզն ապստամբն՝ ու մարդկութեան անմահ բարերարը կը կոչուի, եւ քանի որ Հիւկօ մը իր գրչին ծայրովը միջին դարերէ սկըսեալ եւ ինչուան տասն եւ իններորդ դարը՝ մարդկային խիղճը մթապատող կեղծ եւ պատիր կղերականներու ձեռքերէ հիւսուած վարագոյրներու՝ սոսկալի ստուերները բոլորովին աշխարհէ ջնջելու եւ անհետելու կը ճգնի. եւ քանի որ Հայ ասպարէզն այսպիսի բարերարներէ մերկ է՝ անշուշտ մեր այս՝ եւ ասոր նման վեպերու թարգմանական աշխատութիւնները ոչինչ չը պիտի համարուին դէթ սակաւ ինչ ներկայ եւս առաւել մեր ազգայ Հայ սերունդներու արթնութեան եւ խղճի բարոյական աղատութեան համար :

1 Փետրվար 1869 .

ՅԵՐԱՆ ԹԵՐԱԶԵԱՆ

A. Monsieur.

M. VICTOR HUGO.

Depuis la traduction en Arménien des discours que vous avez prononcés en 1848 sur la liberté de l'enseignement, la Nation Arménienne est devenue avide de vos moindres œuvres. Vos paroles qui ont alors fait trembler la France, sur les dangers qui recélait pour elle la confiance presque illimitée que l'on témoignait encore au clergé a porté ses fruits parmi nous, et mes compatriotes, devenus admirateurs de l'orateur éloquent, ont voulu connaître les œuvres du génie qui avait déjà acquis une célébrité universelle.

Notre clergé séculier n'étant pas astreint au célibat. J'ai cru en traduisant NOTRE—DAME DE—PARIS, prouver une fois de plus quel mal il résultait pour la société, de cette classe de parias. Dont le cœur est condamné dans les pays catholiques à un isolement funeste qui conduit bien souvent au crime. Je ne me flatte guère d'avoir pu rendre dans votre langue toutes les sublimes beautés de l'original, mais au moins aurai-je la conscience d'avoir accompli un vrai devoir envers mes compatriotes par la traduction d'une œuvre qui fera disparaître chez nous bien des préjugés par la nature et les sentiments du prêtre.

Je viens donc, Monsieur, vous prier d'accepter la dédicace de mon faible travail, c'est la seule récompense que j'ambitionne en étant toujours.

Le 13/1 Février 1869. Votre humble admirateur

Constantinople

Le Traducteur
DIRAN TERZYAN

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ

«Գրքիս հեղինակը, քանի մը տարիէ ի վեր տեսնելով, կամ (լաւ եւս է ըսել) հետաքրքրութեամբ Փարիզի Նոթր—Տամ հոյակապ եկեղեցւոյն աշխարհահռչակ կամարին տակ շրջած առնն անոր մթակայ աշտարակաց անկիւններու մէկուն մէջ, սա հետեւեալ Յունական տառերու ձեռագիրները պարսպի մը վրայ նկարուած տեսաւ, ու յանկարծ վայրկեանական քայլափոխի մը շարժման միտում ընելով, իբր թէ հրեշի մը անկեղծ զան զիակի մը հանդիպած, սարսափմամբ կանկ առնելու փորձ մը ըրաւ:

ΑΝΑΓΚΗ

Այս Յունական գլխադիրները որ բաւական խորութեամբ քարի մը մէջ դետեղուած ու հնութենէ բոլորովին սեւացած էին: Զեմ գիտեր թէ ինչպիսի յատկական նշաններու պարունակութիւններ կը բովանդակէին, այս գլխադիրներու դրոշմական կազմութիւնն ու գիրքին յորինուածութիւնը ցնորահան տեսարան մը կը ձեւացնէր մարդու աչքին, այնպէս որ յայտնի կիմացուէր թէ, այս Յունական գրերուն հեղինակը միջին դարու սոսկոյններէ վրտառեալ՝ ձեռք մը ըլլալու էր: մանաւանդ անոր իմաստը ողորմ լիտալիս եւ աղետալի օրհասական ձախտադիրը մը իմացը:

ներով, Հեղինակին կենդանի եռանդն ու զգայական ոգւոյն ուշադրութիւնը իրեն կը գրաւէր, վայրկեան մը չէր ուղէր հեռանալ այս տեսարանէն. ինքնիրենը կը հարցունէր, եւ կուգէր իմանալ թէ՝ արդեօք որպիսի վատասիրտ եւ որպիսի անկենդան կեանք մը անցուցած պիտի ըլլայ այս աշխարհի մէջ այն անձը. երբ առանց այս դժոխային դրոշմական խորանն ու այն հին օրեայ հոյաչէն եկեղեցւոյն թշուառ ճակատագրին պատմութիւնը գիտնալու, ուղէ բաժնուիլ այս անցաւոր եւ անհուն տիեզերքէն:

Այն ատենէ ի վեր այսպիսի հոյակապ կամարին պարիսպները կեղեքելով, դեղագունելով (չեմ գիտեր եւ այլ ինչ) բոլորովին նկարագրիւնները մարդկային տեսութենէ աներեւութացուցեք էին եւ անա ասոր համար է որ երկու հարիւր տարիներէ ի վեր միջնադարեան հոյաչէն եւ կեղեցիք գեղեցկատեսիլ նորոգուեցան ամեն կողմանէ, ինչպէս որ ներքին, նոյնպէս ալ արտաքին ծայրաքաղութիւններ եղան. քահանայն այս սոսկական տառերը անյայտ ընելու գիտամբ կը գունաւորէ. ճարտարապետը բնաջինջ խորտակելու համար կը կեղեքէ. սակայն հասարակութիւնը հետաքրքրութեամբ զանոնք կրկին եղծելու եւ հանրութեան ներկայացնելու ամեն ջանք եւ միջոց ի դործ կը դնէ:

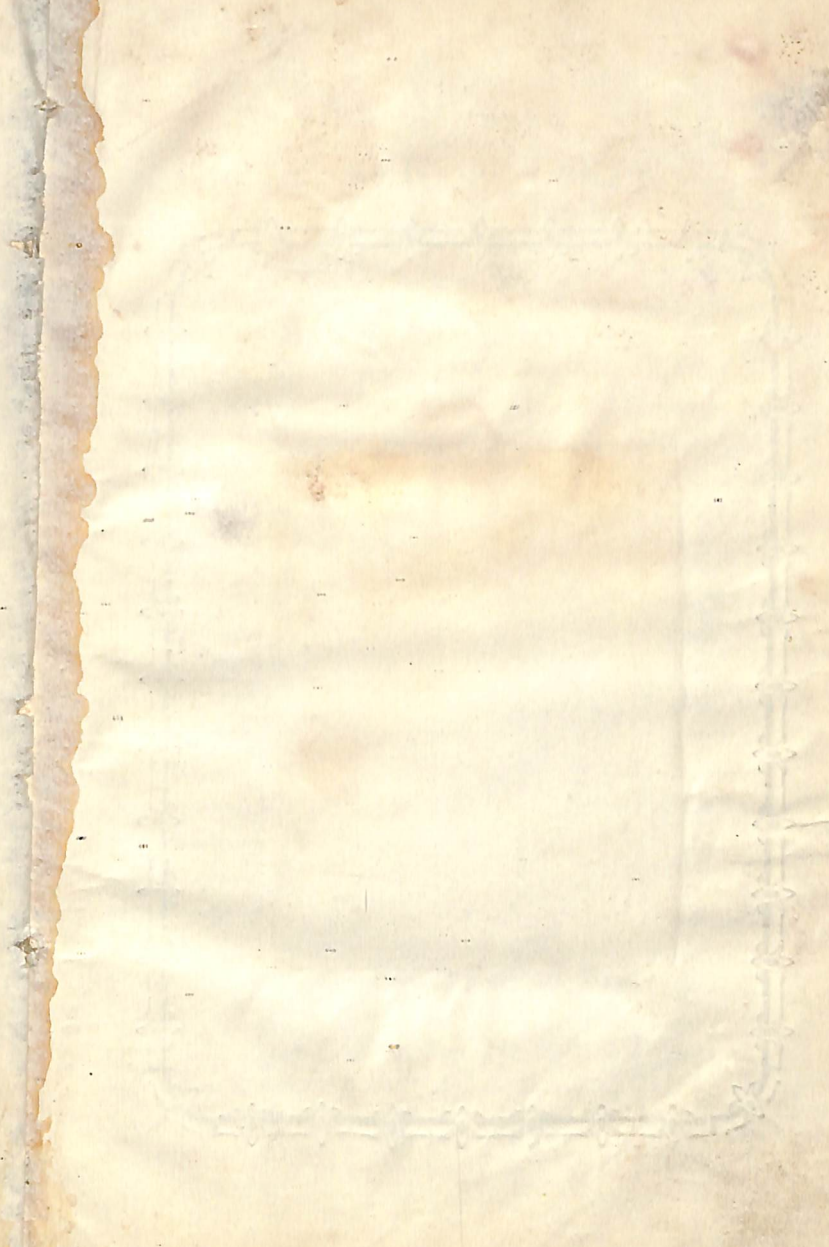
Այսօր գրքիս Հեղինակը որ սոսկական յիշատակութեամբ իւր գրչի կարեւորութիւնը հանրութեան օգտին զոհելու գիտամբ տողական գիծերը կը բազմապատկէ. ուրիշ նպատակի մը

համար չէ. այլ ՆՕԹԻ—ՏԱՄԻ աղօտ եւ մթին աշտարակի վրայ նկարուած գաղտնի բառերուն անծանօթ ճակատագրի մը տխրալից բովանդակութիւնը: Այս սոսկական գլխադրերը պատին վրայ նկարող միջնադարեան ձեռքը բոլորովին աշխարհի վրայէ անյայտ ըլլալով փոշի դարձած է. իսկ այժմ որ բազմաթիւ դարեր այս տոհմական միջավայրէն սահեր է. բառն ալ իւր շրջանին հետ եկեղեցւոյն պարսպացը վրայէն եղծուած է. եւ կարելի է որ նոյն իսկ եկեղեցին ալ, իսկոյն երկրիս վրայէն քիչ ժամանակի մէջ կանհետանայ:

(Ահաւասիկ այս Յունական գլխադրերուն վրայ այս գիրքը յօրինուած է):

Մարտ 1831.

Handwritten text in a cursive script, likely German, covering the left page of the manuscript. The text is arranged in several paragraphs, with some lines appearing to be part of a list or index. The script is dense and characteristic of the 17th or 18th century.

ՎԻԳԹՕՐ ՀԻԻԿՕ

ՆՕԹՐ—ՏԱՄ—ՏԸ—ՓԱՐԻ

ՓԱՐԻԶԻ—ՄԱՅՐ—ԵԿԵՂԵՑԻՆ

ԳԻՐՔ ԱՌԱԶԻՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Մ Ե Մ Ս Ր Ա Հ Ը

Երեք հարիւր քառասուն եւ ութ տարի վեց ամիս եւ տասն եւ ինն օր կայ այսօր որ՝ Փարիզի բնակիչները աւթնցան զանգակներու այն աղաղակներէն՝ որոնք ամենայն սաստկութեամբ կը հնչէին իրենց անջրպետներէն Միջաքաղաքին, Համալսարանին եւ բուն քաղաքին մէջ:

Առաւօտէ ի վեր Փարիզի զանգակներն ու հասարակութիւնը զղրղող դէպքին մէջ նշանաւոր բան մը չը կար՝ որպէս զի պատմութիւնը կարեւորութիւն տար 1842 յունվար 6ին պէս յիշատակը պահելու: Այս դէպքը, ո՛չ Բիքարտացւոյ կամ Պուրկտցիներու յարձակմանը, ո՛չ Թափօրակաւ հանդիսով բերուած սուրբերու մատուցի մը, ո՛չ դպրոցականներու Լաաս քաղաքին մէջ հանած երկպառակութեանը, ո՛չ (ինչպէս մեզ սովոր է ըսել) յեր աֆեռասարսափէի Տէր Պարոն Արթային ծնարքը, եւ ո՛չ Փարիզի Արդարաւարտ

մեծ սրահը մտնելը՝ թէ եւ այն ատեն աշխարհիս մէջ գտնուած ամենամեծ փակ տեղը կը համարուէր . եւ ստուգիւ գեռ Սօվալ չափած չէր , Մօնդարժիսի ամարանոցին այս մեծ սրահը) :

Պալատին խուռն բաղմուծիւնը՝ հրապարակը լեցուած պատուհաններու մէջ գտնուող հանդիսականաց աչքին ծովու մը տեսարանը կ'ընծայէր՝ եւ կարծես որուն մէջ հինգ վեց փողոց, իբր այնքան գետաբերան՝ գլուխներու նորանոր ալիքներ կ'ելլէին կ'իջնէին : Այս ամբոխին կոհակներն՝ անընդհատ աճելով ուռելով հրապարակին տձեւ աւազանին մէջ ասղին անդին երկնցած իրբեւ հրուանդաններ՝ գլխիկոր կը թափէին :

Պաշտօնատան գմբեթածէւ բարձր կօթիք (*) ճակտին մէջ տեղի մեծ սանդուղը՝ կրկին հոսանքով մը անդադար երեւալով ստորնայարկի սանդուղին տակ կը խորտակուէր՝ լայն կոհակները կողմնակի երկու զառ ի վայրներուն վրայ կը զեղոյր : Մեծ սանդուղը կըսեմ, որ հանապաղ հրապարակին մէջ կը հոսէր՝ ինչպէս ջրովէժ մը՝ լճի մը մէջ : Այն աղաղակները , այն ծիծաղները , այն հաղարաւոր ոտից տոփիւնները , վայնասուն աղաղակներ կը հանէին : — Երբեմն երբեմն այս հեզնական աղմուկները կը կրկնուէին :

(*) Հին Հայաստանէն կօթացի գաղթականութիւն մը Հիւսիսային աղգաց հալածանքէն Եւրոպա անցած է , զոր կատուգեն Հայ մատենագրութիւնները , կերեւայ թէ Հայուն սեպհական ճարտարապետութիւնն եղած ըլլայ Եւրոպիոյ սոյն կօթիք կոչուած ճարտարապետութիւնը :

Այս ամբոխը դէպ ի մեծ սանդուղը մղող հոսանքը ետ կերթար , կը վրդովուէր ու կը պտուտկուէր . այս ամենուն պատճառը ղինուորի մը հրացանի բնիւ հարուածը , կամ քաղաքապետութեան նուիրակի մը ձիուն կիցը կըլլար՝ աղմուկը դադրեցնելու համար : Զարմանալի՝ աւանդական յանձնարարութիւն , զոր քաղաքապետութիւնը աւանդած է սպարապետութեան , սպարապետութիւնը հեծեալ ոստիկանութեան՝ եւ այս վերջինն ալ մեր այժմու Փարիզի սպառազէն ոստիկանութեան :

Դռներէն , պատուհաններէն , առաստաղներու լուսամուտներէն , տանիքներու վրայէն կը վխտային հաղարաւոր գեղեցկատեսիլ քաղաքացիուհիներ՝ որոնք հանդարտ եւ համեստ կերպով պաշտօնատունն ու ամբոխը դիտելէ զատ՝ ուրիշ փափաք մը չէին յայտնէր . վասն զի Փարիզցիներէն շատերը հանդիսականաց տեսարանովը կը բաւականանան եւ արդէն պատի մը ետեւի կողմը եղած դէպքը ո'չ ինչ նուազ մեզ ալ հետաքրքրական է :

Եթէ կարելի ըլլար մեզ իբրեւ 1830 ի մարդիկ՝ երեւակայութեամբ խառնուիլ այս հնգետասաներող Փարիզեցուց եւ անոնց հետ մտնել խառնիխուռն , զիրար հրմըրկելով եւ թաւալելով պաշտօնատան այն ընդարձակ սրահը , որ խիստ անցուկ էր 1842 յունվարի 6 ին : Այն ատեն այս տեսարանը մեզ առանց շահուեւ առանց հաճոյքի չը պիտի ըլլար , եւ մեր շուրջը այնպիսի հին յիշատակութիւններ պիտի ունենայինք , որոնք բոլորն ալ մեր աչքին նորասքանչ տեւադան մը պիտի ձեւանային :

Եթէ ընթերցողը հաճի՝ կը ջանանք ի միտ ածել այն տպաւորութիւնը, որ մեզի հետ ունեցած է սոյն մեծ սրահին սէմքէն անցած ատեն՝ այս տեսակ տեսակ զգեստաւորեալ խուռն ամբողջին մէջ։

Եւ նախ ականջաց մէջ շշնջիւն մը եւ աչաց մէջ շլացում մը։ Գլխնուս վրայ երկու կամարներու աղեղնաձեւ միացումն էր, փայտէ քանդակներով զրուագեալ, կապուտագոյն ներկեալ, եւ ոսկեծաղիկ շուշաններով զարդարեալ. — Ու քերնուս տակ փոփոխաձեւ քարայտաւ մը սպիտակ եւ սեւաթոյր կճեայ։ — Մենէ մէկ քանի քայլ անդին խիստ մեծ սիւն մը կար, անդին ուրիշ մ'ալ, քիչ մ'ալ անդին ուրիշ մը. ասոնց ընդ ամենը հօթը սիւն էր սրահին երկայնքը, որոնք սրահին երկու լայնատարած կամարներուն մոյթերն էին։ Առաջին չորս սիւներուն շուրջը չըլացուցիչ ապակիներով եւ փայլուն թիթեղներով զարդարեալ վաճառականներու կրպակներ կային, իսկ վերջի երեքին շուրջը կաղնեփայտ նստարաններ կը գտնուէին դատախաղներու եւ փատաբաններու զգեստներէն մաշած եւ յղկուած։

Սրահին չորս կողմի բարձր պատին երկայնքը դռներու, պատուհաններու, սիւներու մէջ տեղը Ֆարափօնտէն սկսեալ Գաղղիոյ բոլոր թագաւորաց անվերջանալի արձանները շարուած էր, որոնցմէ վատերուն գլուխնին խոնարհ եւ թեւերնին կախ էր՝ քաջ եւ պատերազմողներու գլուխնին բարձր եւ ձեռուընին արիաբար զէպի յերկլինս բարձրացած էր։

Ասկէ ի դատ աղեղնաձեւ պատուհաններն

գոյն գոյն ապակիներով, կը փայլէր, սրահին լայն մուտքերն նրբաքանդակ եւ ճոխ դռներով կը չողար բոլոր կամարները, սիւները, որմերը, դռներու, պատուհաններու շրջանակները, եւ որմերուն ծեփերը, սենեակներու ցեղունները, եւ այն հիանալի արձաններն, երկնագոյ եւ ոսկեգոյն փառաշքեղ ներկուած էր։ Բայց մեր տեսած ատենը արդէն գոհնաթափ, գրեթէ բոլորն ալ աներեւոյթ եղած էին փոշւոյն եւ սարդիոստայնին տակ, Փրկչի 1549ին՝ յորում Տիւ-Պրէզօ անգամ աւանդութեամբ անոնց վրայ կ'ըմպէր։

Արդ՝ մէկը թող յառաջ երթայ, յունվար ամսոյ տոգոյն նշոյլով լուսաւորեալ այս երկայնա-նիստ սրահը՝ որ աղմկալից եւ խառնիճաղանձ ամբօխին հետ բռնի մտնելով պատերուն երկայնքէն կը բաժնուի եւ շրջընդով կը գեգերի հօթը սիւներուն շուրջը։ Եւ ահա այն ատեն ամբողջ տեսարանին դժուարիմաց դադափարը կուենայ. եւ որուն հետաքրքրական մանրամասնութիւնները մի ըստ միովէ բացատրել արժան է։

Յիրաւի եթէ Ռավայլաք՝ Հանրի չորրորդը չսպաններ, Արդարութեան պաշտօնատան դիւանատունը երբէք Ռավայլաքի դատին յիշատակարանը չը պիտի ունենար, եւ ո՛չ ալ յիշեալ յիշատակարանները աներեւութացնելու համար դաւադիր միաբանութիւն մը, եւ ո՛չ հրձիգասէր ընկերութիւն մը. որոնք ուրիշ լաւագոյն միջոց մը չը գտնելնուն պարտաւորած էին այրել Դիւանատունը՝ նոյն իսկ յիշատակարաններն այրելու համար. այրել՝ Արդարութեան պաշտո-

նատունը՝ նոյնպէս դիւանատունը այրելու համար՝ եւ հետեւաբար 1618ի հրդեհը տեղի չը պիտի ունենար . վաղեմի պաշտօնատունը դեռ եւս կանգուն պիտի մնար իր հին մեծ սրահովը , եւ ես պիտի կարենայի ըսել ընթերցողներուն : « Գացէք զայն տեսնել » . եւ այն ատեն երկուքս ալ ազատ պիտի ըլլայինք՝ ես գրելէ եւ անի կարգալէ հետեւեալ նկարագրութիւնը : — Այս նոր ճշմարտութիւնը կը հաստատէ թէ՛ մեծ դէպքերը անգամ անհամար հետեւութիւններ կունենան :

Ստոյգը խօսելով նախ եւ առաջ կրնար ըլլար որ Ռափայլաք գաւաղիւր գործակցութիւն մը չունենար , իսկ եթէ՛ իր գործակիցներէն գաղտնի գաւաղութիւն մ'ալ եղած ըլլար . կրկին 1618ի հրկիզութեան մէջ ո՛չ ինչ էին : Ասկէ ուրիշ երկու հաւանակադոյն բացատրութիւններ ալ կելլեն . Նախ բոցակէզ մեծ աստղը , մէկ ոտք լայն , մէկ կանգուն բարձր , ինչպէս որ ամեն մարդ գիտէ , երկնքէն պաշտօնատան վրայ ինկաւ , Մարտ 7ին կէս գիշերէն ետքը : Երկրորդ թէ ո՛րքիւ չորեքսօղեանը թէ՛

Certe, ce fut un triste jeu
Quand à Paris dame justice,
Pour avoir mangé trop d'épice
Se mit tout le palais en feu.

Արդարեւ եղեւ խաղ տրտմազինս
Մինչ Պարիս Արդարութեան դշխոյ .
Կերեալ քան զչափ համեմանս
Եդ զպաշտօնատունն ճարակ հրոյ :

Որչափ որ 1618ին Արդարութեան պաշտօն

նատան հրկիզութեանը վրայ , քաղաքական , բնական , եւ բանաստեղծական երեք բացատրութիւններ կը նշմարուի . բայց եւ այնպէս ճշմարիտ իրողութիւնը հրդեհն է :

Խիստ քիչ բան կը մնայ այսօր շնորհիւ այս աղետներուն , մանաւանդ շնորհիւ յաջորդական այլ եւ այլ վերականգնումներու՝ որ ի դուրս տարին ինչ որ նա ինայած էր . շատ քիչ բան կը նշմարուի Գաղղիոյ թագաւորաց այս առաջին բնակութենէն , Լուվրի այս անդրանիկ պաշտօնատունէն , որ գեղեցիկն Ֆրիլպի ժամանակէն ալ աւելի հին էր , եւ ուր կը վնասէին Ռոպէրթ թագաւորէն շինուած՝ եւ Հէլլալտիւսէ պատմուած հոյակապ շէնքերուն հետքերն : Գրեթէ ամեն բան աներեւոյթ եղած է :

Գլխաւորապէս սենեակը ի՞նչ է եղած՝ ուր տեղ Ս. Լուգովիկոս իր հարսանիքը կատարեց . պարտէզը՝ ուր տեղ « այծի բրդեայ կիսադգեստ մը , այլախառն կերպաներէ կրկնաբարդ անթեւ հանդերձ մը , եւ տրեխածեւ մթադոյն վերարկու մը հագած , Ժօէնվիլի հետ գորգերու վրայ կը հանգստանար » :

Ո՛ւր է Սեփիամօնոս կայսեր , Շարլը չորրորդի ու Ժան-Սան-Թեռի ապարանքը : — Ո՛ւր է սանդուղը՝ ուրկէ Շարլը վեցերորդ՝ Էւր թողութեան հրովարտակը երկնեց , քարայտակը՝ ուր տեղ Մարսել , Տօֆինի ներկայութեամբ . Ռօպէրթ-տը-Գլերմօնսն ու Շամբանիոյ ասպետը սպաննեց . — Ո՛ւր է բանտի դռնակը՝ ուր տեղ Պենետիկոս հակառակաթոռ Քահանայապետին կոնդակները

բղքառուեցան, եւ ուրիշ նուիրակը ծաղրաբանական հեղինութիւններէ չպարուած ետ դարձան՝ ու Փարիզի մէջ ամեն կողմ՝ պտըտելով հասարակութեան ներուամն խնդրեցին. — Ո՞ւր է մեծ սրահին գոյն զգոյն ոսկեգարդները, աղեղնաձեւ կամարները. արձանները, սիւնները եւ այն անակարագրելի ահագին գմբեթը՝ որ այսօր բոլորովին իր փորագրութիւններովը անյայտ եղած է. — Ո՞ւր է ոսկեղօծ արքունիի դիւանատունը. — Ո՞ւր է անոր դրան առաջը կանգուն քարաշէն առիւծը՝ որ գլուխը ծռած, պոչը սրբունքներուն մէջ դետեղած, ինչպէս Սողոմոնի գահու շուրջը պատող առիւծները, թէ եւ կատաղի՝ սակայն եւ այնպէս արդար զօրութեան մ'առաջ կը խոնարհէին. — Ո՞ւր են գեղեցկաշէն դռները, գեղեցկատեսիլ պատուհանները ու երկաթաշէն քանթակները, որոնց վրայ Պիւքօրնէթ անգամ կգմայլէր. — Ո՞ւր են Տիւ-Հանսիի նրբաշէն ատաղձագործութիւնները. . . . — Ի՞նչ ըրաւ ժամանակը, եւ ի՞նչ ըրին մարդիկ այս սքանչելի յօրինուածութիւնները. — Ի՞նչ թողուցին մեզ այս ամենուն փոխարէն, այս Գաղղիական պատմութեան եւ այս Կօթիք արհեստին, ո՛չ ինչ, եթէ ոչ Մ. Տը-Պրօսի բիրդաշէն միջահակ կամարները, Սէն-ժէրվէի եկեղեցւոյն ճակատադրան կոշտ ճարտարապետին այս արհեստը: Իսկ պատմութեան համար խոշոր սեան շաղիթաղիւղի յիշատակաբանները ունիմք որ՝ դեռ եւս Բաթրիւններու իմաստակութիւնները կը հնչեցնէ:

Եւ իրօք այս զարմանալի դէպք մը չէր, —

դարձնենք ուրեմն ակնարկնիս դէպ ի հին պալատը եւ խօսինք բուն իսկ անոր մեծ որահին վրայ:

Այս վիթխարի զուգահեռաձեւ Պալատին երկու անկիւնները լի էին բոլորովին. եւ որոնց մէկուն մէջ միակտոր մարմարինէ երեւելի սեղան մը դրուած էր. այնպիսի ծանր եւ այնպիսի երկայն՝ որ երբէք մարդկային աչք մը այսպիսի շէնքի մը հանդիսատես եղած չէր. եւ ինչպէս որ հին կալուածագրութիւնները Կարկանտիւաի ախորժակին յարմար ոճով մը կը պատմեն թէ՛ «pareille tranche de marbre au monde» այսպիսի մարմարինի կտոր մը՝ երբէք աշխարհիս վրայ տեսնուած չէ՝ — Իսկ Պալատին միւս անկիւնն էր այն Մատուռը՝ ուր Լուդովիկոս ԺԱ. Աստուածածնայ առաջ ծնունկի եկած՝ իր արձանը փորագրել տալով այն տեղ կանգնած էր. առանց յիշելու թէ թագաւորական արձաններուն կարգին մէջ երկու բաց տեղ պիտի մնար, որոնք էին Շարլըմայնի ու Ս. Լուդովիկոսի արձանները. երկու սուրբեր՝ որոնց պատիւը Գաղղիոյ թագաւորներու նման երկնի առաջ՝ ինքը չատ համբաւաւոր կը կարծէր: — Այս մատուռը դեռ նոր ձեւ մը ունենալով, հազիւ թէ վեց տարուան շէնքի մը կը նմանէր. բոլորովին ճարտարապետական հիանալի ճաշակով մը սքանչելի փորագրութեամբ. նուրբ եւ խորուն քանդակագործութեամբ չինուած էր որ՝ մեզ Կօթիք դարուն վերջը նշմարելով, կերթայ մինչեւ վեչտասաներորդ դարուն կէսը. վերստին նորոգումն արեւեստական գեղեցկութեանց: — Նրան վերի

կողմը լոյսի համար բացուած պղտիկ վարդաձեւ պատուհանը . յիրաւի գեղեցիկ շէնքի մը առաջին արհեստներէն մինը կոչուելու արժանի էր . եւ ինչպէս որ բազմաթիւ հանդիսականք , ասեղնադործ աստղի մը նմանութիւնն ունենալը արդէն վկայած են :

Սրահին մէջ տեղը , մեծ դրան դէմ պատին կից ոսկի դիպակէ բազմոց մը կար , որուն մէջ ոսկեղօծ դիւանատան անցքէն՝ պատուհանի մը միջոցաւ մասնաւոր դուռ մը բացուած էր՝ որ միմիայն խորհրդի ներկայութեանը հրաւիրեալ Յլամանտ գեոպանաց եւ այլ ազնուականաց կը յատկանար :

Ըստ սովորութեան խորհուրդը մարմարիոն սեղանին վրայ պիտի ներկայանար . —Այս նպատակաւ առաւօտէ ի վեր ամեն մարդ փութաջան կաշխատէր հոն տեղ ներկայ դռնուելու . —Մարմարիոն սեղանին գեղեցիկ յատակը՝ բոլորովին փաստաբաններու կրօնկներէն դժուած բաւական բարձր փայտաշէն վանդակ մը կը կրէր՝ որուն մակերեւոյթը բովանդակ սրահի հանդիսականաց աչքին նշմարելի ըլլալով , ասիկայ այն տեղ իբր թատերաբեմ պիտի ձեւանար , եւ որուն ներքնակողմը սրահակներով ծածկուած գերասանաց զգեստատան պաշտօնը պիտի կատարէր : Միամտաբար դուրսը դրուած սանդուղ մը կար որ՝ թատերաբեմն ու զգեստատունը մէկզմէկու հետ պիտի հաղորդակցէր՝ եւ իր տձեւ աստիճանները եւ եւ էջի պիտի ծառայէին , —Այն տեղ՝ չկար այնպիսի անդուշակելի անձ մը , յանկար-

ծաղէպ բաղդի մը փոփոխումը , հարուածական դէպք մը՝ թատերաբեմի այս սանդուղէն վեր ելլելու ատեն : —Ո՛վ մեքենական արհեստից՝ յարգի եւ անմեղ տղայութիւն :

Պաշտօնատան վերակացուն չորս ոստիկան պահապանները ըստ սովորութեան գլխատման հանդէսներու նման՝ այսպիսի հանդիսաւի օրերն ալ մարմարիոն սեղանին շուրջը բոլորած ոտքի վրայ կսպասէին :

Պաշտօնատան ժամացոյցը կէս աւուր տասն եւ երկուքը հնչելուն հետ՝ Հանդէսը պիտի սկսէր Արդարեւ թատերական տեսարանի մը համար այս ժամը շատ ուշ կը թուէր , բայց եւ այնպէս գեոպանաց ընտրելի ժամն էր : —Առաւօտէ ի վեր բոլոր ժողովուրդը խուռն բազմութեամբ այս տեղ կսպասէր , այս բարեմիտ հանդիսականաց մեծ մասը արշալոյսէն ի վեր Պալատին մեծ աստիճանին առաջ կանգուն ցրտէն կը գողար , ոմանք կտուղէին թէ կանուխ ներս մտնելու դիտմամբ բոլոր գիշերը մեծ դրան դէմը անցուցեր էին : —Բազմութիւնը վայրկեան առ վայրկեան կը կրկնապատկուէր , ինչպէս ջուր մը՝ իր հաւասարակշիռ աստիճանը կորսնցուցած ատեն , կսկսի դէպի պատին երկայնութեանը վեր ելնել ու սիւներու բոլորտիքը բարձրանալով սեան խոյակներուն , շինուածոց պսակներուն , պատուհաններու նեցուկներուն , ճարտարագործ պատըշգաններուն եւ բոլոր քանդակագործ փորագրութեանց վրայ թափիլ՝ ու իսկոյն զանոնք ողողել : Այսու ամենայնիւ , նեղութիւնը , անհամբե-

բուժիչներ, ճանճրութիւնը, խենթութեան ու
լրբութեան օրի մ'ազատութիւնը, սրածայր ար-
մուկի մը կամ պինտ կոշկի մը պատճառաւ ծա-
ղած կռիւները, այնպիսի սպասման դաժանու-
թիւնը, դեռ եւս դեսպանները այն տեղ չը հա-
սած արդէն սկսեր էր տեղի տալ անհամար դրժ-
տութեանց: — Այս բանտարկեալ, շուարեալ,
ճնշեալ, բազմամբոյս խղիւղալ ժողովրդեան դառ-
նակսկիծ հառաչները՝ մարդուս ականջին սոս-
կում մը կաղդէր, ամեն կողմէ գանգատանաց
անէծքներ կը տեղային ընդդէմ Ֆլամանտաց,
Վաճառականաց վերակացուին, Պուրպօնի կար-
դինալին, Պաշտօնատան վերակացուին. Աւստ-
րիոյ Մարկերիտ Տիկնոջ, սպառազէն պահապան-
ներուն, ցրտին, տաքին, գէշ օդին, Փարիզի
Արքեպիսկոպոսին, խենթերու Պապին, արձան-
ներուն, այս գոց դրան՝ եւ այս բաց պատուհա-
նին: Այս ընդամենը մեծ ուրախութիւն կը պատ-
ճառեր բազմութեան մէջ, ասդին անդին ցր-
ուած դպիրներու ու սպասաւորներու խմբին, ու-
րոնք ժողովրդեան այսպիսի տհաճութեան հետ
կը խառնեն իրենց խեռութիւնները, չարու-
թիւններն ու դիմադարձութիւնները եւ աւելին
է կրկնել թէ՛ ասեղի խթաններով ժողովրդեան
հանգստութիւնը վրդովելէ երբէք չէին դադրեր:

Կային նաեւ ասոնց մէջ ուրիշ խումբ մ'ալ
զուարթագէմ սատանաներ՝ որոնք պատուհանի
մը ապակիները ջարդ ու բուրդ ընելէ չը յազած
արձակ համարձակ խոյակին վրայ նստած՝ ուրկէ
երբեմն իրենց ականարկներն ու ծաղրաբանու-

Թիւնները թէ սրահին մէջ եւ թէ դուրսը հրապարակին վրայ՝ դեղերոյ բազմութեան կուղղէին . այսպիսի խեղկատակ ձեւերով, համարձակ ծիծաղներով, եւ սոսկալի աղաղակներով, սրահին մէկ ծայրէն միւս ծայրը իրենց ընկերներուն կը համապատասխանէին. — Նոյն միջոցին ներկայ հանդիսականաց ձանձրութիւնն ու յօգնութիւնը դիւրաւ կը նշմարուէր որ՝ այս դեռահաս դպիւներու երբէք հոգը չէր՝ քանզի անոնք քաջ գիտէին իրենց անձնական զբօսանաց վերաբերեալ ներկայ տեսարանէն չահաւէտ նիւթ մը քաղելը . եւ ինչպէս որ անհամբեր հետեւեալ տեսարանն ալ զիտելու մտօք ուշադրութեամբ կսպասէին :

« Վա՛յ դուն ես ժօաննէս-Ֆրօլլօ-Տը-Մօլէնտինօ , պօռաց անոնցմէ մին պղտիկ խարտեաչ սատանայի մը եւ կամ գեղեցիկ ծաղրածուի մը դէմքով որ՝ սեան մը զարդերուն պլլուած կը կենար : Քեզ չատ աղէկ Ժէհան-Տիւ-Մուլէն անուաներ են , վասն զի քու երկու թեւերդ ու թիկունքներդ՝ չորս հովանիներու ձեւը ունենալով անդադար հողմերէն կերերան : Ո՞րչափ ատենէ ի վեր է որ հոս ես :

— Սատանային ողորմութեամբը . պատասխանեց ժօաննէս-Ֆրօլլօ , չորս ժամէն աւելի եղաւ , եւ յիրաւի կը յուսամ որ այս ժամերը իմ քաւարանի ժամանակագրութեանս վրայ պիտի հաշուին . — Սիկիլիոյ թագաւորին ութը երգիչները լսեցի՝ որոնք Ս. Մատռան մէջ ժամը եօթնին ձայնաւոր պատարագի սաղմոսերգութեան առաջին տունը երգեցին :

—Ի՞նչ սքանչելի երգիչներ յարեց ուրիշ մը, իրենց սրածայր գլխարկներէն աւելի սուր ձայներ ունին : Պարոն Սէն-Ժանի պատարագ մը նուիրելէ առաջ, պարտ էր թագաւորը հարցաքննել թէ՛ ա՛րդեօք Պարոն Սէն-Ժան Provençal շինական լեզուաւ երգուած լատիներէն սաղմոսերգութիւնը կը սիրէ՞ թէ՛ ո՛չ :

—Սիկիլիոյ թագաւորին այսպիսի նզովեալ երգիչները դործածելու մտօք էր որ՝ այս պատարագը հաստատեցին՝ գոչեց խիստ ձայնով ժողովրդեան մէջէն պառաւ կին մը պատուհանին տակէն :)—Կը հարցունեմ հիմայ ձեզի . հաղար (Parisius փարիսիս) ոսկի տալ պատարագի մը համար, եւ այս հաղարն ալ փարիզի ձկավաճառանոցներու վարձքէն առնել : —Լռութիւն, Պառաւ, յարեց մեծ եւ ծանրաբարոյ մարդ մը՝ որ ձկավաճառ կնոջ քովը կեցած քիթը կը չփէր, արդարեւ պատարագ մը հաստատել պէտք էր : Միթէ կուզէի՞ր որ մեր թագաւորը կրկին հիւանդանար :

—Աղէկ ըսիր, Տէր Ժիւլը-Քօրնիւ, ո՛վ դու թագաւորական մաշկեկագործ պատմութեաններու վարպետ . աղաղակեց սիւնին վերէն պզտիկ դըպիրը :

Բոլոր դպիրք անվայել խնդումով մը, թագաւորին մաշկեկագործ պատմութեաններու վարպետին անբաղդ անունը շնորհաւորեցին :

« Լը-Քօրնիւ, Ժիւլը-Քօրնիւ » կըսէին ու մանք, — (Cornutus et hirsutus Գօրնի-Լիս) աւելցուց ուրիշ մը :

—Հէ՛, անտարակոյս, շարունակեց պզտիկ սատանան սիւնին վրայէն . ի՞նչ կայ խնդալու, պատուաւոր անձ մի է Ժիւլը-Քօրնիւ . Սրբայատան վերակացու Տէր Ժէհան-լը-Քօրնիւի եղբայրն է . Վէնսանի անտառին առաջին դռնապան Տէր Մահիէ-լը-Քօրնիւի որդին է, հայր եւ որդի ամենքն ալ կարգուած, ամենքն ալ փարիզի քաղաքացիներ են :

Հեզնութիւնը կրկնապատկուեցաւ, դեր մաշկեկագործը առանց խօսք մ'անգամ արտասանելու կը ջանար ամեն կողմէ իր վրայ սեւեռած ակնարկներէն խոյս տալ . սակայն ի դուր աշխատանք, պարապ տեղը կը զայրանար, փայտի մը մէջ խրուած սեպին նման՝ կը քրտնէր ու կը հրծէր : —Վայրապար աշխատութեամբ՝ կը ջանար իր կաթուածական ահարկու դէմքն ու ամօթխածութեամբ դեզնած լայն երեսը՝ մօտակայ դրացւոյն ուսերուն տակ ծածկել :

Վերջապէս ասոնցմէ մին, կարճահասակ եւ վեհադէմ անձ մը՝ անոր այս տազնապայոյզ եւ սրտտակէզ վիճակին օգնութեան հասաւ :

« Վա՛յ մեզի . որ դպիրք անգամ քաղաքացիի մը հետ այսպիսի հեզնական ձեւերով կը խօսին : —Իմ ժամանակս այսպիսիները խուրձով մը ձողկելէ յետոյ, իսկոյն մօրիւր կը դարձունէին :

Բոլոր ամբողջ այս խօսքին վրայ խնդալով կը ձաթէր :

« Հէ՛, ո՛վ է այս եղանակը երգողը, ո՛վ է այս մահագութ բուն » :

—Ահաւասիկ, ես կը ճանչնամ դանի . ըսաւ

անոնցմէ մին , առիկայ Տէր Անտրի-Միւզնիէն է .

— Քանզի Համալսարանի չորս երգչներու զըր-
քաշարներէն մինն է , յարեց օտար մը : — Ամեն
բան չորսով է այս կրպակիս մէջ՝ աղաղակեց եր-
րորդ մը : Չորս ազգ , չորս գիտութիւն , չորս
հանգէս , չորս ընտրող եւ չորս գրքաշարք .

— Ե՛հ ուրեմն , պատասխանեց Ժէհան-Ֆրօլլօ
պէտք է որ մենք ալ իրենց կռողը չորս ընենք :

— Միւզնիէ , գրքերդ պիտի վառենք .

— Միւզնիէ , ծառադ պիտի ծեծենք .

— Միւզնիէ , կիւնդ պիտի . . . :

— Կիւնդ , բարի եւ գեր Ուղարա օրիորդը ,

— Որ որբի պէս պայծառ ու զուարթ է ,

— Կռողը տանի ձեզ , միմաջ Տէր Անտրի-
Միւզնիէ .

— Տէ՛ր Անտրի , պատասխանեց Ժէհան միշտ
իր սեան դագաթէն վար կախուած : Ընէ՛ , եթէ
ոչ զլիսուդ վրայ կիցնամ :

Տէր Անտրի վայրկեան մը աչուրները վեր ա-
ռած չափեց սեան բարձրութիւնը , խեղկատա-
կին ծանրութիւնը , եւ այս կերպով , մտօք անոր
ծանրութիւնն ու արագութիւնը քառակուսի հաշ-
ւով աղէկ մը բազմապատկելէ յետոյ՝ իսկոյն իռեց :

Ժէհան , պատերազմադաշտին տէր մնալով՝
յաղթութեամբ շարունակեց .

« Եւ իբաւ ես այս բանը կընեմ , հոգ չէ որ-
չափ որ ես աւագերէցին եղբայրն ալ ըլլամ » :

Ի՞նչ աղէկ են , մեր Համալսարանին Պարոն-
ները , որ ապանկ օրով մը գոնէ մեր արտօնու-
թիւնները չեն ուղեր յարգել , ինչ եւ է , Մայեայ

ծառ եւ ուրախութեան կրակ կայ քաղաքը , խոր-
հուրդ , խենթերու Պապ եւ միջաքաղաքը Ֆլաման-
տացի դեսպաններ կը գտնուին , բայց եւ այնպէս
Համալսարանը բան մը չը տեսնուիր :

— Սակայն Մօպէր հրապարակը բաւական մեծ
է , ըսաւ պատուհանին խորը նստող դպիրներէն
մէկը :

— Վար անցնի վերակացուն ալ , ընտրողներն
ալ , տեղապահն ալ , պօռաց ժօաննէս :

— Այս իրիկուն պէտք է ուրախութեան կը-
րակ մը վառենք Կայլարա-Դաշտին մէջ , Տէր
Անդրէին գրքերով , յարեց միւսը :

— Եւ դպրաց գրասեղաններով , ըսաւ քո-
վինը :

— Եւ ժամակոչաց գաւաղաններով :

— Եւ երէցաց թքամաններով :

— Եւ տեղապահաց սեղաններով :

— Եւ ընտրողաց սնտուկներով :

— Եւ վերակացուն աթոռներով :

— Գեախը անցնին , պատասխանեց պզտիկ
Ժէհանը բարձրաձայն , վար անցնի Տէր Անդրէն ,
ժամակոչներն ու դպիրները , աստուածաբաննե-
րը , բժիշկները ու օրինագէտները , տեղապահնե-
րը , ընտրողները ու վերակացուն :

— Ուրեմն այս աշխարհիս վե՞րջն է . մոմը-
ռաց Տէր Անդրէն , ականջները դոյրելով :

— Ահաւասիկ վերակացուն , որ հրապարակէն
կանցնի , պօռաց պատուհանէն մէկը :

Անմիջապէս ամենքը դէպ ի հրապարակը
դարձան :

«Մտոյգ» մեր պատուելի վերակացու Տէր—
Թիպօն է , հարցուց ժան-Ֆրօլլ-Տիւ-Մուլէն , որ
ներքնակողմեան սեան մը փակած ըլլալով չէր
կրնար դուրսը եղածները դիտել :

—Այո՛ , այո՛ , պատասխանեցին ամէնքը միա-
բերան , նոյն ինքն՝ վերակացու Տէր-Թիպօն է :

Եւ իրօք վերակացուն էր՝ որ նոյն միջոցին
Համալսարանի բոլոր պաշտօնատարներովը հան-
դերձ՝ դեսպանները հիւրընկալելու պաշտօնով Պա-
լատի հրապարակէն կ'անցնէր : Դպիրք պատու-
հանը հաւաքուած՝ ասոնց գալուստը կատակեր-
գական եւ ծաղրաբանական ծափահարութեամբ
բարեւեցին : —Վերակացուն որ նորեկ հիւրերը
կառաջնորդէր , այսպիսի խեղկատակ նախատա-
նաց՝ առաջին անգամ ինքը կնիթակայ ըլլալուն ,
սասակապէս սրտմտեցաւ :

«Բարի լոյս , Տէր վերակացու , կը լսե՞ս բա-
րիկոյս կը մաղթեմ քեզ .

—Ի՞նչ զարմանալի դէպք է այս որ՝ դու հոս
կը գտնուիս , ծեր խաղացող , միթէ դուք՝ այլ
եւս ձեր արհեստին չը պիտի՞ հետեւիր :

—Տես ուրեմն ի՞նչպէս ալ ջորիին նստած
կընդոստէ , որուն ականջները՝ իր ականջներէն
աւելի եւս կարճ է :

—Հէ՛ , բարի լոյս , Տէր վերակացու , եղբայր
Թիպօ , ծե՛ր տխմար , ծե՛ր խաղացող :

—Աստուած յաջողէ , այս գիշեր քանի՞ կըրկ-
նավեց շահեցար :

—Ո՛հ ի՞նչ ահուկի դէմք , որ խաղի ու շա-
հու սիրոյն համար , կապարաների շարքուած եւ
գանահար շուարած կերեւի :

—Ասանկ ո՛ւր կը չուես , եղբայր Թիպօ կրո-
նակդ Համալսարանի գարձուցած . դէպ ի քա-
ղա՞ք կերթաս :

—Անտարակոյս՝ Թիպօթօտէ փողոցը ապաս-
տան մը վնտուելու կերթայ , պուաց ժէհան-Տիւ-
-Մուլէն :

Բոլոր ամբողջը՝ բարձրաձայն աղաղակներով
այս խեղկատակութիւնը ծափահարութեամբ կըրկ-
նեցին :

« Թիպօթօտէ փողոցը ապաստանարան մը
վնտուելու կերթաս , այնպէս չէ՞ Պարոն վերա-
կացու , դժոխային խաղացող : »

Յետոյ կարգը պաշտօնատարաց եկաւ :

«Գետի՛նը անցնին ժամակոյճ , գետի՛նը անց-
նին գաւաղանակիրք : »

—Խօսէ՛ ուրեմն , Ռօպէն-Բուսըրէն՝ ասիկայ
ո՞վ է :

—Տ'Օթիւնի դիւանատան վերակացու Ժիւ-
պէր-Տը-Սիւյլին է :

—Ահա՛ կոշիկս , քու տեղդ աւելի յարմար է ,
ա՛ռ ու անոր գլխուն նետէ :

—Գետինը անցնին վեց աստուածաբանք՝ ի-
րենց ձերմակ վերարկուներովը :

—Ասո՞նք են աստուածաբանները : Ես կար-
ծեցի որ՝ ասոնք ժէնըվիէ-Սրբուհիէն իբր պար-
գեւ Ռօյնիի համար , քաղաքէն ուղղուած՝ վեց
ձերմակ սագերն են :

—Վար անցնին բժիշկները .

—Վար անցնին , Կարգինալներու անարդ եւ
խեղկատակ վիճաբանութիւնները :

—Ահա՛ դիտարկւա քեզ կը նուիրեմ, ո՛վ դիւանագիրդ Թէնըվիէվ—Սրբուհւոյն, քանզի քաջ կը յիշեմ ձերդ առ իս տուած անցագիրը :

—Ասիկա իրաւ է : Նօրմանտիոյ ազգին մէջ ունեցած տեղս, փոքր Ասքանիոյ—Ֆալգաստատա փոխադրեց, որչափ որ ինքը Պուրժի նահանգէն Խաւալացի մի է :

—Այո՛, որպիսի անիրաւութիւն, դոչեցին միաբերան դպիրք, դետի՞նն անցնի Թէնըվիէվ—Սրբուհւոյն դիւանապետը :

—Հօ հէ՛, Տէր Ժօակիմ—տը—Ղատըհօր, Հէ հօ Ղուի—Տահիււ, Հօ հէ, Լամպէր—Հօգթըման :

—Սատանային ձեռքով խղճուի Գերմանիոյ ազգին փոխանորդը :

—Նոյնպէս Ս. Մատտան ժամարարները, իրենց մոխրագոյն մաշկեակներով :

—Հօլա հէ՛ արհեստագէտ վարպետներ, այս որպիսի գեղեցկատեսիլ սեւաթուխ, եւ կարմը-րագոյն շուրջառներ են :

—Ասոնք ի՞նչ գեղեցիկ եւ նորասքանչ պոջ մը կըլլան վերակացուին :

—Ծովուն հետ պսակուելու գացող Վենետիկի դքսին կը նմանի :

Խօսէ ուրեմն Թէհան, ահա՛ Սրբոյն—Թէնըվիէվի կանօնիկոսները :

Սատանան տանի կանօնիկոսուհին :

—Ապպէ—Գլօտ—Գօար, Տօքթօր—Գլօտ—Գօար, Մարի—Լա—Ժիֆրա՞տը կը վնտռէք :

—Անիկայ, Կլաթիյնէի փողոցը կը բնակի :

—Բողապետ թաղաւորին անկողինը կը պատ-րաստէ :

—Անիկայ իր չորս դէնարները կը վճարէ :

—Միթէ կուզե՞ս որ քու քթիդ ալ վճարէ :

—Ընկերակիցք, ահա՛ Բիքարտիոյ ընտրող, Տէր Սիմոն—Սանկին՝ որն որ կրնն ալ հեան է :

—Բարի՛, Տէր Սիմոն .

—Բարի լո՛յս, Տէր ընտրող .

—Գիշեր բարի Տիկին ընտրողուհի .

—Ո՞րչափ երջանիկ կը համարեմ ես այս ամէն բաներուն հանդիսատես եղողները, կըսէր հառաչելով Ժօաննէս—տը—Մօլէնտինօ, միշտ իր սեան տերեւներուն պլլուած :

Այս միջոցին Համալսարանի երդմնեալ դրըքաշար Տէր Անտրի—Միւղնիէն, իր ականջները դէպ ի թաղաւորական մաշկեկագործ հանդերձներուն վարպետ Ժիլ—լը—Վօրնիւի մօտեցնելով՝

« Ճշմարիտը կըսեմ Տէր, յիշաւի աշխարհիս վերջը հասաւ : Քանզի դպիրներուն այսպիսի լըրբութիւնները դեռ եւս ինչուան այսօր աշխարհի վրայ տեսնուած չէր, ասոնք ներկայ դարուս անիծեալ գիւտերն են որ՝ իրենց նենգամտութեամբը՝ պատերազմական անօթներու, հրացանական պատրուգալներու, ուբաձիգ եւճրալից զնդերու նման . ամէն բան ի կորուստ կը մղեն . Նա մանաւանդ տպագրութիւնը՝ Գերմանիոյ այս երկրորդ ժանտը, ո՛չ ձեռագիր թողուց եւ ո՛չ գրեանք . —վերջապէս տպագրութիւնը մեր գրավաճառութեան մահ կ'սպառնայ : Ուրեմն դարձեալ կը կրկնեմ թէ՛ աշխարհիս վերջն հասաւ :

—Յիրաւի ես ձեր խօսքերու հետեւութիւնը այսօրուրնէ թաւշեայ կերպաներու յառաջադի-

մութենէն չատ աղէկ կը նշմարեմ», ըսաւ մաշկեկագործ վաճառականը:

Այն ատեն ժամացոյցը կէս օր հաղորդեց, «Ա՛հ . . .» ըսին բոլոր ժողովուրդը միաբերան: Գպիրները բոլորովին ձայներնին կտրեցին, յետոյ մեծ շփոթութիւն մ'եղաւ, ոտքերու ու գլուխներու ամենամեծ շարժում մը. հաղերու բորբոքում մը՝ ու թաշկինակներու մրրկացոյց ճայթում մը. Ամեն մարդ սկսաւ ինքզինքը շրտկել, տեղաւորել. ոտքի ելնել ու գումարուիլ: Պահ մը վերջը սրահին մէջ սկսաւ խաղաղ լռութիւն մը թագաւորել. բազմութիւնը բերանը բաց ձգած, բոլորովին աչքերնին դէպ ի մարմարեոն սեղանը դառուցին. . . Հոն տեղ բաց ի վերակացուն հորս պահապաններէն ուրիշ բան մը չը տեսնուեցաւ. որոնք ձգտեալ ու անշարժ արձաններու նման ոտքի վրայ կսպասէին: Այս ընդունայն աշխատութենէ վերջը՝ յուսահատ աչքերը դէպ ի Ֆլամանտ դեսպանաց բաղմոցը դարձան, անօգուտ ջանք. այն դուռն ալ գոց եւ բաղմոցն ալ դատարկ կը տեսնէին: Այս ժողովուրդը առաւօտէ ի վեր երեք բանի կսպասէր: Կէս աւուր, Ֆլամանտի դեսպանին, Խորհրդին: — Հաղիւ թէ կէս օրը մի միայն իր շրջանը լրացուցած էր:

Բազմութեան ծանձրութիւնը այլ եւս չէր կրնար զսպուիլ: Սպասեցին մէկ, երկու, երեք հինգ վայրկեան, քառորդ մը, կրկին բան մը չը տեսնուեցաւ: Բաղմոցը դատարկ ու թատրոնը մուռնջ էր: Սակայն սրահեղութիւնը վայրկեան առ

վայրկեան կսկսեր անհամբերութեան տեղն անցնիլ. Տհաճական խօսքերը ցած ձայնով սկսաւ ասդին անդին յեղաշրջիլ, իրաւ է. «Խորհուրդը, Խորհուրդը» ըսելով ի խոր ձայնիւ ամեն կողմանէ կը արանջէին: Գլուխները սկսան բորբոքիլ: Մըրիկ մը որ՝ ինչուան այն ատեն այս բաղմութեան սրտին վրայ ծփալէ ի դատ ուրիշ որոտում մը հունէր. նոյն միջոցին Ժէհան-Տիւ-Մուլէն եղաւ անոր առաջին կայծը յօդս սլանալուն պատճառ տուողը. «Խորհուրդը, կողոր տանի՛ Ֆլամանտ դեսպանները» . պօռաց շնչասպառ ինքզինքը օձի նման իր սեան բոլորտիքը ոլորելով:

Բազմութիւնը զանի ծափահարեց:

«Խորհուրդը կրկնեցին միաբերան, եւ Ֆլամանտի դեսպանները կողոր տակը երթան:

Այժմ մեզի Խորհուրդը պէտք է, յարեց դըպիրը, եթէ ոչ՝ ինձ այնպէս կուղայ որ Պալատին վերակացուն կախենք. իբր Խորհուրդ եւ բարոյական:

— Աղէ՛կ ըսիր, ազադակեց բազմութիւնը, ուրեմն կախումը իր պահապաններէն սկսինք:

Մեծ կայթին մը հետեւեցաւ: Չորս խեղճուկ պահապաններուն ղէմքերնին այլալաժ սկսան իրարու նայիլ: Ամբոխը դէպ ի անոնց մօտենալու համար յառաջ կը քայլէր, ողորմելի պահապանները արդէն կը տեսնէին զիրենք անոնցմէ բաժնող փայտաչէն եւ փտուռ վանդակը, որ բաղմութեան ծանրութենէն ծռելով փոր կուտար:

Ի՞նչ ճգնական տխուր վայրկեան էր այս:

« Մա'հ, մա'հ », կաղաղակէին ամեն կողմէ :

Այս միջոցին, վերոյիշեալ զգեստատան ծածկոցը բացուելով այնպիսի անձի մը դէմքը տեսնուեցաւ որուն միակ ակնարկը իսկոյն բաղմուտեան ուշը գրաւեց եւ կախարդական դիմօք անոնց բարկութիւնը հետաքրքրութեան փոխեց :

« Լռութիւն, լռութիւն » .

Այս անձը՝ որուն բոլոր մարմինը սաստիկ ջերմէ բռնուած հիւանդի մը նման կը գողար . տակաւ առ տակաւ դէպ ի մարմարիոն սեղանին եզրը յառաջ եկաւ . այնպիսի յարգական ողջոյններով որ՝ քանի կը մօտենար կսկսէր ծնրադրութեամբ քայլ առնել :

Այն ատեն անդորրութիւնը կամաց կամաց սկսաւ հոն տեղ տիրել : Բաց ի այն շշուկէն՝ որ միշտ կը բարձրանայ ժողովրդեան լռութենէն :

« Տեաքք եւ Տիկնայք քաղաքացիք, ըսաւ . պատիւ ունիմք հայցել եւ ներկայացնել, Նորին բարձրապատիւ Մ. Կարդինալին ներկայութեանը՝ այնպիսի մէկ զեղաքանչ բարոյականութիւն մը՝ որ կ'անուանի, Տէրամայր Կոստին Մարիամայ Բարբ լէնուր . ես պիտի ըլլամ Ժիւլիթիէ : — Բարձրապատիւ Կարդինալը, Աւստրիոյ գեղին ամենապարզի զգեսպանաց հետ ընկերացած է, որոնք այս վայրկենիս Պատէի դուռը կայնած, Համալսարանի վերակացուն բանախօսութիւնը մօտիկ կընեն . — Յարգապատիւ Կարդինալը դալուն պէս խորհուրդը պիտի սկսինք :

Անջնջելի ճշմարտութիւն մի է այս որ՝ Ժիւլիթիէի միջամտութեամբը առաջին անգամ եւս

Պալատի վերակացուն չորս ողորմելի պահապանները ազատութիւն գտան :

Եթէ բարեբաղդութիւն ունենալով կարենայինք այսպիսի պատմութեան մը բոլորովին ճշգրիտն արտայայտել եւ անոր քննադատութեան առաջին պատասխանատու հանդիսանալ Տիրամօրն կուսին Մարիամայ, շէ՞ որ մեզի այս հին առակը պիտի յիշեցնէին, « Nec deus intersit » այսինքն « Նոյն է՛ւ Աստուծո՛ւն Բնորդ Գլխորդ Եղաւ » :

Նոյն միջոցին Ժիւլիթիէի կերպարանքը մարդս կըքանչացնէր, քանզի այնչափ աշխատեր էր՝ որպէս զի կարող ըլլայ . ժողովրդեան ուշադրութիւնը իրեն գրաւել ու անոնց այս խռովութիւնը խաղաղութեան վերածել :

Ժիւլիթիէ սեւագոյն թաւիչէ ոսկեզարդ նեղագոյն մը հագած էր : Ոսկեզոյն արծաթեայ կոճակներով զարդարուն փեղոյր մ'ունէր, եւ եթէ իւր դէմքը ծածկող չեկագոյն եւ խոշոր մորուսը, նաեւ ձեռքը բռնած ոսկեղօծ խաւաքարտէ ու փոկերով զարդարուն շրջանակը չըլլար, անշուշտ վարժ աչք մը դիւրաւ պիտի կարենար այս կայծակը ճանչնալ . եթէ չըլլար՝ անոր մտադոյն ու ժապաւինազարդ յունակապ ոտքերը : Կրնար իւր այս կերպարանքը Պրիդոնական խորմբին, Մ. Տը-Պէրրի պահապանին նմանութիւնը գերադանցել :

Նոյն միջոցին որչափ որ ժիւփիթիէ իր դե-
տաւորութեանը հաճելի եղած ձանձրալի բանա-
խօսութիւնը կ'երկարէր, նշմարելով իր խօսքե-
րուն բաղմութեան վրայ ըրած ազդեցութիւնը,
հիացմամբ կ'զմայլէր. եւ երբ իր այս մեղամաղձ
եւ պատիր երկարաբանութեան յաջողութիւնը
նշմարեց՝ սկսաւ բարձրաձայն դռնել թէ՛ « Բարձ-
րապատիւ Կարգինալը դալուն պէս խորհուրդը
պիտի սկսինք », անոր այս ձայնը խելոյն ծաղ-
րախառն որոտումներու մէջ անհետ եղաւ :

« Սկսեցէ՛ք շուտով, Խորհուրդը, այս՝ շու-
տով խորհուրդը » . դռնեց ամբոխը, եւ անոնց
մէջէն Ժօաննէս-տը-Մօլէնտինօի ձայնը Նիմի կա-
տակերգութիւնը հնչեցնող սրինգի մը նման՝ այս-
պիսի խուռն բաղմութեան մէջ ամենաբարձր կը
լսուէր :

« Սկսեցէ՛ք շուտով, կ'աղաղակէր դպիրը .

— Գետինը անցնին ժիւփիթիէն ու Պուրպոնի
Կարգինալը, ցատմամբ կ'աղաղակէին Ռօպէն-
Բուսըլէն ու պատուհանի վանդակին մէջ կանգ-
նող դպիրները :

— Շուտով ընտրութիւն, կը կրկնէր ամբոխը .
շուտով, շուտով, կեղծաւորներու եւ Կարգինալ-
ներու պարկ ու պարան :

Այն ատեն խեղճուկ ժիւփիթիէն, խոտկալ

դաժան դիմօք, հրացայտ դաւադանը շանթահար
 դետին զարնելով խակոյն իր խրճիթին ճամբան
 ձեռք առաւ. այնպէս որ իր դէմն եղնողը դռ-
 ղալով կը բարեւէր ու կը թոթովէր ըսելով: «Նո-
 րին բարձրապատիւ . . . դեսպանները . . . Տի-
 կին-Մարկերիտ-տը-Ֆլանտր . . .» բոլորովին
 շուարած ի՛նչ ըսելը չը գիտեր. քանզի քաջ խիկ
 կը նշմարէր որ ժողովրդեան այս կատաղութիւնը
 վերջապէս զինքը ինչուան կախաղանի անդելի
 ձիրաններուն պիտի յանձնէ:

Պէտք է կախուի այս խաժամուժ ամբոխին
 ակնկալութեանը համար, պէտք է կախուի Կար-
 դինալներու հաւատ ընծայելուն համար: Ի՛նչ
 աղիոգորմ տեսարան. խեղճը՝ ո՛ր կողմը որ դառ-
 նար առաջը անդունդ մը, այսինքն կախաղան
 մը կը նշմարէր:

Երջանիկ վայրկեան. այս անհամար հանդի-
 սականներէն մին յառաջ եկաւ, զինքը այսպիսի
 վտարանդի պատասխանատուութենէ մը ազատե-
 լու համար:

Այս անձը մարմարին սեղանին շուրջը բո-
 լորած վանդակին դուրսի կողմը կը գտնուէր: Ինչ-
 ուան այն ատեն երբէք մէկը այս երկայնահասակ
 սւ վափկադէմ անձը չէր տեսած. վասն զի այն
 տեղ գտնուող սեան մը կը թնած անոր տարա-
 ծութեանը նսեմաստուեր ճառագայթներուն տակ
 կը պատսպարուէր: Ստոյգը խօսելով, այս անձը,
 մեծ, պարարտ, գունատ եւ խարտեաչ դէմք մը
 ունէր, որչափ որ ճակատն ու այտերը խորշոմած
 սակայն աչքերը վառվռուն ու շրթունքները ժըպ-

տուն էր, — Մեռաքսեայ սեւեփայլ կիսամաշ հանդերձներով այնպէս ինքզինքը զարդարած էր որ՝ կարծես թէ իր կերպարանքը երիտասարդական առողջ փայլ մը կ'արձկէր . Մօտեցաւ մարմարիոն սեղանին ու իսկոյն այն խեղճ համբերողին նշմար մ'ըրաւ . սակայն անիկայ բոլորովին անշաժ ըլլալով՝ դիակի մը նման անշարժ, չը կրցան իր աչքերը անոր այս նշմարը գուշակել :

Նորեկ օտարականը քայլ մ'եւս առաւ :

« Թիւփիթիէ , ըսաւ , սիրելի՛դ իմ Թիւփիթիէ . » Անիկայ երբէք չէր լսէր .

Վերջապէս այս մեծ խարտեաշը , անհամբերութեամբ սկսաւ պօռալ . գրեթէ ռնգական ձայնով մը :

« Միշէլ-Թիպօրնը » .

— Ո՛վ է զիս կանչողը . ըսաւ Թիւփիթիէ յանկարծ գիշերային խոր մրափէ մ'արթնցողի նման :

— Ես եմ , պատասխանեց սեւադգեստ մէկը .

— Ա՛հ , ըսաւ Թիւփիթիէ .

— Սկսեցէք շուտով խորհուրդը . եւ գոհ ըրէք ժողովուրդը , յարեց ուրիշ մը . ես Քաղաքապետութեան Մ . Վերակացուն համոզելու ծառայութեանը սիրով յանձնառու կըլլամ , եւ յուսով եմ որ ինքն եւս Մ . Կարգինալը համոզելու պատիւը չի՛ զլանար մեր սիրոյն :

Թիւփիթիէ հառաչ մ'արձկեց .

« Քաղաքացի՞ պարոնայք , ազադակեց ուժգին ձայնով զինքը ծաղրաբանող բազմութեան . ահա՛ կերթանք շուտով խորհուրդը սկսելու :

— Evoie, Jupiter! Plaudite, cives! [Եփէ , Թիւփիթիէ , Փլաւդիթ , Սիվը . կաղաղակէին դպիրք :

— Փա՛ռք , փա՛ռք . ազադակեց ամբոյսը .

Նոյն միջոցին կատաղի ծափահարութիւն մ'եղաւ : Թիւփիթիէ իր վարագուրին ներքեւը անցնելէ ետքը անգամ դեռ եւս սրահը՝ այս խաժամուժ ամբոյսին ոտից կայթիւններէն կը դողար :

Սակայն այս անձանօթ անձը՝ որ մոզական արհեստով մը բազմութեան այս ալէկոծութիւնը անդորրութեան փոխելով , համեստաբար կրկին ետ քաշուած էր իր սեան թերի ստուերին տակ , ինչպէս որ պահ մ'առաջ , նոյնպէս ալ հիմայ մեր տեսութեանն աներեւոյթ , անշարժ եւ համբ պիտի ըլլար : Եւ ինչպէս որ հաստատեց մեր ծերունի եւ սիրելի Քօրնէյլ թէ՛ եթէ անիկայ հանդիսականաց առաջին կարգը նստող երկու դեռահաս կիներէ չը քաշուէր . երբէք մեզի չը պիտի տեսնուէր : Այն երկու կիները՝ որոնք հոն տեղ նստած , Միշէլ-Թիպօրնիի ու Թիւփիթիէի հետ եղած բանակցութիւնը կը զիտէին :

« Տէ՛ր , ըսաւ այս երկու կիներէն մին , անոր մօտենալու չարժուժ մ'ընելով . . . »

— Լռութիւնդ մի՛ վրդովեր սիրելի Լիէնարտաս , ըսաւ իր՝ գեղեցիկ թարմ եւ չքեղ զգեստներով զարդարուն ընկերուհին , այս անձը ո՛չ թէ կղերական այլ լոկ աշխարհական մի է . ուրեմն պէտք չէ՛ ասոր տէր գոչել , այլ մի միայն պարոն անուանելը բաւական է :

— « Պարոն , » ըսաւ Լիէնարտ :

Իսկոյն անձանօթը վանդակին մօտեցաւ :

« Ի՞նչ կը խնդրէք ինձմէ՝ Աղնիւուհի տիկնայք, » հարցուց աճապարանօք:

— Ո՛հ, ոչ ի՞նչ, ըսաւ Լիէնարտ շփոթելով, հա՛ւաասիկ Կիսքէթ-լա-ժանսիէն, ընկերուհիս է որ կուզէ ձեզ հետ քիչ մը խօսիլ:

— Երբէք՝ յարեց Կիսքէթ՝ կարմրելով: Նոյն ինքն Լիէնարտա ընկերուհիս էր որ՝ ձեզ Տէր անուանեց. ես միայն անոր ըսի թէ, ո՛չ թէ Տէր՝ այլ լոկ Պարոն ըսելու է:

Այս երկու դեռահաս օրիորդները աչքերնին անոր դէմքէն վար առին, իսկ առաջինը խօսակցութեան աւելի կապակցութիւն մը տալու համար, ժպտելով անոնց դէմքը կը դիտէր:

« Աւրեմն Աղնիւ տիկնայք, երբէք խօսք մը չունի՞ք ինձ հաղորդելու »:

— Ո՛հ, ամենեւին, պատասխանեց Կիսքէթ:

— Ոչ ի՞նչ, ըսաւ Լիէնարտ:

Այս բարձրահասակ ու խարտեաչ անձը՝ քայլ մ'ըրաւ դէի ի ետ քաշուելու. բայց այս երկու հետաքրքիր օրիորդները, չէին ուզէր երբէք թոյլտուութիւն ընել անոր:

« Պարոն, ըսաւ Կիսքէթ՝ կարեկցական սաստկութեամբ՝ երբ սահանադուռ մը կը բացուի անշուշտ կ'ին մը իր բաժինը անկէ կ'առնու. կը ճանչնա՞ք ուրեմն այս դօրականը որ Տիրամօրն կուսին Մարիամայ, խորհրդի ատենանը՝ կը թափառի:

— Այսինքն ժիւլիէթիէն խորհրդի ատենանը ըսել կ'ուզէք, այնպէս չէ՞, պատասխանեց անանունը:

— Հէ՛, այո՛, ըսաւ Լիէնարտ, անիկայ անբան անասուն մի է, ուրեմն կը ճանչնաք ժիւլիէթիէն:

— Միչէլ-ժիլօրնը, պատասխանեց անանունը, այո՛, Տիկին:

— Սարսափելի մորուս մ'ունի, յարեց Լիէնարտ:

— Այս անձը աւելի յարմար պիտի դատուի՞. այն բանին համար, ինչ որ քիչ մը վերը ըսինք, հարցուց Կիսքէթ երկչոտութեամբ:

— Անշուշտ, աղնիւ Օրիորդ, պատասխանեց անանունը. առանց երկբայելու:

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ ասիկայ, ըսաւ Լիէնարտ:

— Կոյս Մարիամ Դիւնօ, արդար դատարանը. այսինքն բարոյականութիւն մը, եթէ դուք եւս կը բարեհաճէք՝ աղնիւ Օրիորդ:

— Ա՛հ, այս ի՞նչ տարբեր տեսարան է, կրկնեց Լիէնարտ:

Նոյն միջոցին կարճատեւ լուծիւն մը հետեւելով անձանթին իր խօսքը վայրկեան մը ընդհատեց:

« Ասիկայ այնպիսի բարոյականութիւն մի է՝ եւ որուն նմանը երբէք աշխարհի վրայ տեսնուած չէ:

— Ասիկայ մի եւ նոյնը չէ՞ ուրեմն, ըսաւ Կիսքէթ, որն որ երկու տարի առաջ մեծ հանդէսով կատարուեցաւ. Այն օրը որ Մ. Քահանայապետին Գաւառապետը ներկայ էր, եւ ուրտեղ երեք զեղեցկադէմ օրիորդներ այսնականակերդութիւններ կ'ընէին . . .

— Ծովային . . . դրախտունիները , ըսաւ Լիէնարտ :

— Եւ . . . բոլորովին մերկ , աւելցուց զեռանաս օտարականը :

Լիէնարտ ամօթխածութենէն համեստաբար աչերը վար առաւ , Կիսքէթ տեսնելով իր ընկերուհւոյն այս գէմքը ինքն եւս նոյնը կրկնեց , իսկ անծանօթը ժպտելով , վայրկեան մը կանկ առաւ :

« Այս հանդէսը աւելի հեշտական եւ դիտելու արժանի տեսարան մի է . քանզի այսօրուանը միմիայն Ֆլանսոր-տիկնոջ-Օրբորդէին , համար յատկացեալ բարոյական մի է :

— Արդեօք այս հանդիսին մէջ սիրային երգեր պիտի երգուին , հարցուց Կիսքէթ :

— Վա՛յ , ըսաւ անծանօթը , բարոյական հանդիսի մը մէջ պէտք չէ մարդկային երկու սեռերու բնական զգացումները զրգուել , եւ որչափ որ այսօրուան հանդէան ալ կատակերգական տեսարան մը չէ :

— Եղո՛ւկ ուրեմն , յարեց Կիսքէթ , ինչպիսի անախորժ տեսարան , այսօր Փօնսօ կոչուած աղբիւրը , վայրենի մարդիկներ ու կիներ , խառնիւճաղանձ եւ բարձրաձայն աղաղակներու ներդաշնակութեամբ այլ եւ այլ հոգեւոր եւ սիրային երգերով կզմայլէին :

— Ինչ որ Քաղաքապետի մը կը վայելէ , ըսաւ քիչ մը խստութեամբ անծանօթը , երբէք Թաղուհիի մը չի կրնար արժան դատուիլ :

— Եւ անոնց մօտ , յարեց Լիէնարտ . կը մըր-

ցէին բաղմամբիւ բաղաձայն նուագարաններ , բարձրաձայն զմայլելի մեղեդիներ հնչեցնելով :

— Եւ նոյն տեղէն անձուդարձ եկող ճանապարհորդները զովացնելու համար , շարունակեց Կիսքէթ , աղբիւրի մը երեք ծորակներէն , գինի , կաթ , եւ համեղ կիրամօնի կը վազցնէին , որն որ ուզողը այս ամեն տեսակներէն ալ կրնար խըմել :

— Եւ Փօնսօ կոչուած աղբիւրէն քիչ մը վար , հետեւցուց Լիէնարտ , ի նախատինա Ամենասուրբ Երրորդութեան այգաւատակ կիրք մը կը նշմարուէր , եւ որուն ճիշդ նկարագրութիւնը ընկել կարծեմ բաւական դժուարին է . . .

Ա՛հ , երբ ես այն տեսարանը կը յիշեմ . . . աղաղակեց Կիսքէթ , Աստուած խաչին վրայ , եւ երկու աւաղակները , աջակողմն ու ձախակողմն կը տեսնեմ :

Այս միջոցին երկու շաղիաղի երիտասարդուհիները Մ. Գաւառապետին գալը յիշելով , զարմացմամբ կրկին անգամ սկսան խօսիլ :

« Ես պահ մ'առաջ Բէնիթրի դռան քով վառաչքեղ հազուած սղուած ուրիշ անձինքներ ալ կային :

— Ես Սէն-Լէոնան աղբիւրին քով , այս օրբորդները շուներու բարձրադոշ աղաղակներով եւ որսորդական խմբով եղնիկի մը հետքը կը դիտէին :

Եւ Փարիզի մսավաճառանոցներն ու այս զըլխատման բեմերը որ Տիէրի պատուարին կը նմանին :

— Եւ երբ զաւառապետը անցաւ : Գիտե՞ս

արդեօք Կիսքէթ, մարդիկ սիրալիր արձագանքներ կրկնեցին, իսկ Անդղիլացիք բոլորովին ձայներնին կոկորդնին քաշեցին:

— Եւ Շաթըլէի դրան դէմը շատ մը խեղկատակներ կային:

— Եւ Շանժի կամուրջին վրայէն ամէն մարդ վար կախուած էին:

— Եւ երբ զաւառապետը անցաւ, կամուրջին վրայէն բազմութիւնը այլ եւ այլ անհամար թռչուններ թող տունն երկնի երեսը. այս ի՞նչ զմայելի տեսարան էր, Լիէնա՛րա:

— Այսօրուան հանդիսի տեսարանը աւելի եւս փառաքանչ պիտի ներկայանայ, վերջապէս յարեց անոնց խօսակիցը, որ կարծես թէ անհամբեր սրտով զանոնք մտիկ կընէր:

— Գուք մեզի կրնա՞ք խոստանալ թէ՛ այսօրուան խորհուրդը, ուրիշներէն աւելի չքեղ տեսարան մը պիտի ունենայ, ըսաւ Կիսքէթ:

— Անտարակոյս, « պատասխանեց քանի մը խօսք եւս աւելցնելով. Ազնիւ Տիկնայք, եւ ուրուն հեղինակն ալ ես . . . եմ:

— Իրա՞նք կըսէք. ըսին գեռահաս օրիորդները բոլորովին հիմնաւով:

— Այո՛, իրաւ կըսեմ. պատասխանեց վիպասանը, այս խեղկատակութիւնը իրեն պարծանք մը համարելով: Գրեթէ մէք երկու ընկերներ եմք, մինը որ Ժան-Մարչան կանուանեն, թատերական տախտակամածներու հիւանական շէնքերը սղոցելով ի գլուխ տարաւ: Իսկ ես որ թատերգութեան բուն իսկ հեղինակն եմ, Բիէր-Արէնկուար կը յիշուիմ:

Սէ՛ր Հեղիկակն անգամ չի յանդգնեցաւ քեզի պէս պարծանօք խօսիլ. Բէէ՞ր-Քընէյլ:

Մեր սիրելի ընթերցողները կարծեմ քաջ կը յիշեն որ արդէն ժամանակը ինքնիրեն կը հարկադրէր իր արագընթաց շրջանը լրացնել, քանզի Ժիւփիթիէ իր վարագուրին ներքեւը անցած վայրկենին ինչուք այս բոպէն՝ նոր բարոյականի մը հեղինակն անգամ, Կիսքէթի եւ Լիէնարտի այսպիսի անկեղծ զարմացմանը վրայ խստիւ կը սրտմրտէր:

Ո՛հ, որպիսի դիտողութեան արժանի տեսարան է այս որ՝ քանի մը վայրկեան առաջ, այս խռովացոյց ամբոխը, անհամբեր խորհրդին կըսպասէր, այժմ հեզ եւ խոնարհ ապուշի մը նման խեղկատակներու անհիմն բանակցութեանց ուշի ուշով ունկնդիր կըլլայ, — Այսօր ինչ որ յաւիտենական ճշմարտութիւնը կը փորձէ, արդէն ամէն օր մեր թատերաբեմերուն վրայ միշտ մի եւ նոյնը կը փորձուի: Ո՛րպիսի սքանչելի հնարագիտութիւն մ'է գերասանաց այս ընթացքը. Այսինքն հանդիսականները համբերութեամբ ըսպասեցնել եւ պահ մը վերջը իմաց տալ բազմութեան այն դերը, ի՞նչ որ վայրկեանէ մը պիտի ներկայանայ:

Եւ ո՛չ միանգամ, Ժօաննէս դպիրը չի կըրնար խոր քնոյ մը մէջ անտարբեր ներհնել:

« Ա՛լ բաւական է, յանկարծ աղաղակեց բարձրաձայն խաղաղ եւ անդորր ունկնդիրներու մէջէն. եւ որ ինքն խռովութեան կողմնակիցներէն էր:

Ժիւլիթիէ , Տիկին-Մարիամ-Կոյս , սատանա-
յին ծաղրաբանները . դո՞ւ անպիտանդ՝ մեզ հեզ-
նել կուզես . դե՛րը , դե՛րը , սկսէ , եթէ ո՛չ մեք
պիտի սկսինք :

Ալ աւելի խօսքերու պէտքը չունիմք ,

Յանկարծ նոյն միջոցին բարձր ու ցած ձայ-
նով նուագաբանի մը որոտման ձայնը գլխատման
բեմին ներքնակողմէն սկսաւ լսուիլ , եւ վարդոյրը
բացուելով , ուրկէ գոյնզգոյն շպարներով սքող-
եալ չորս կատակերգիչներ բեմին վրայ ներ-
կայացան , եւ մագլելով սկսան թատերաբեմի
սանդուխէն վեր ելլել , եւ ամէնքը մէկէն խորին
յարգանք , բազմութիւնը բարեւելով կարգի շար-
ուեցան , դաշնակաւոր նուագարանաց ձայնը ըս-
կըսաւ բոլոր թատրոնը թնտացնել , եւ անա՛ այս
խորհուրդն էր որ պիտի սկսուէր :

Այս չորս կատակերգիչները իրենց յարգա-
նաց փոխարինութիւնը բուն ծափահարութեամբ
ընդունելէն զինի , կրօնական խորին լուծեամբ
Խորհուրդի յառաջաբանը սկսան երկնել , եւ մեք
այժմ պարտ կը համարիմք ամենայն սիրով ման-
րամասնաբար հաղորդել , այո՛ խեղկատակ յառա-
ջաբանին նիւթըդը մերս ամենաշնորհ ընթերցա-
սիրաց , ուր ներկայիս մէջ անգամ վառարանին
մոխրոյն մէջ խառնուող ածուխին նման մերթ
ընդ մերթ անոր փայլուն կայծերը կը նշմարուին :
— Ժողովրդեան ռամիկ մասը , դեռ ինչուան այ-
սօր տեսարանին մէջ պատմուած խեղկատակնե-
րուն կերպարանքովը չպարուելու կըբաղի . . .
Եւ իրօք՝ այս էր ճշմարիտ արդարութիւնը :

Այս խեղկատակ դերասաններուն չորսն ալ ,
դեղին ու ձերմակ կիսադղբատներ հագած էին ,
եւ որոնց ի՛նչ սեռէ ըլլալնին միմիայն իրենց հան-
դերձներէն կրնային որոշուիլ :

Առաջինին հանդերձը դիպակաւոր ոսկւոյն
արծաթախառն նշոյլներուն տակ կը ցուար : —
Երկրորդինը մետաքսեայ . — Երրորդինը բրդեայ .
— Իսկ չորրորդինն էր պարզ կտաւահանդերձ մը :
— Այս ծաղրաբան ապուշներուն առաջինը . աջ
ձեռքը սուր մը կը կրէր . — Երկրորդը երկու ոս-
կիէ բանալի , — Երրորդը կշիռ մը , եւ չորրորդն
ալ բահ մը : — Ասոնց այսպիսի դանդաղ շարժ-
ման մը հոսանքը չը կրնալով օգնել իրենց այս
ծոյլ իմացականութեան՝ չէին տեսներ երբէք .
հանդերձներնուն վրայ դադանի նկարուած՝ այն
սեաւ ու խոշոր գրերը՝ զորս ուշիմ աչք մը , հե-
տաքրքիր անձ մը , պարզապէս կրնար նշմարել :
— Դիպակազգեստ հագնողին հանդերձին վարի
կողմը հետեւեալ երկտողը կը նշմարուէր թէ՛
(Je m'appelle Noblesse. — Եւ Տ'աբէլ Նօպլէս)
« Աղնուռհի կ'անուանուիմ » — Մետաքսազգեստ
հագնողին հանդերձին վարի կողմը , (Je m'appelle
Clergé. — Եւ Տ'աբէլ Բլէրժէ) « Կղեր կ'անուան-
ուիմ » . — Բրդազգեստ հագնողին հանդերձին վարի
կողմը , (Je m'appelle Marchandise. — Եւ Տ'աբէլ
Մարշանտիզ) . « Վաճառականուհի կ'անուանուիմ » .
— Կտաւազգեստ հագնողին հանդերձին վարի կողմը
(Je m'appelle Labour. — Եւ Տ'աբէլ Լապոր) « Մը-
շակ կ'անուանուիմ » :

Այս չորս ճոռոմարան խեղկատակներու գէմքը ,

նոյն տեղ ներկայ գտնուող կորովամիտ եւ հանձարեղ հանդիսականներէն պարզ նշմարուեցաւ : — Քանզի առաջին երկուքը որ՝ կարճ զգեստներով չպարուած եւ գլուխին փեղոյրներով դարդարուած էր, արական սեռէն էին . իսկ վերջիններու իգական գեղեցիկ սեռէն ըլլալն, արդէն իրենց հագած նեղազգեստներէն ու գլուխին զարդարած փոքրիկ գլխարկներէն որոշ կը տեսնուէր :

Երբէք զգայուն սրտի մը գործը չէ, այսպիսի խեղկատակ քերթողներու յառաջաբանին չուրջը թոթաւ, ու անոնց մէկ փոքրիկ շարժմանը վրայ անգամ աչք գոցել, լուել՝ ու համբերել : Սակայն պէտք է յիշել որ, Լապուր, Մարշանտիլի եւ Քլէրժէ, Նոպլէսի ամուսիններն էին :

Այս երկզոյգ ամուսինները՝ ընկերակցութեամբ ոսկեղարդ եւ գեղասքանչ գեղվնաձուկ (d'auphin d'or) մ'ուռէին, որ իրենց մէջ տեղի ունեցած հանապազօրեայ վիճաբանութիւններէ ձանձրացած կ'ուզէին զանի իգական սեռէն գեղեցկատեսիլ դիցուհւոյ մը իբր ընծայ նուիրել :

Այս ցնդեալ եւ ասլուշ խեղկատակներուն արիւնը գլուխին ցափած՝ սկսան ի տար աշխարհ թափառելով այս գեղեցկութիւնը բնութենէ մուրալ : — Ինչ ծաղրելի ցնորք, վերջապէս երբ իրենց յոյսը բոլորովին՝ Կօլօմպի թագուհիէն, Թրէպիդօնտի արքայազուն Օրիորդէն, եւ Թարթարիոյ Մեծ-խանին Աղջիկէն, եւն, եւն. մերժուելով ի դերեւ ելաւ, Լապուր եւ Քլէրժէ. Նոպլէս եւ Մարշանտիլ ամօթահար ետ դառնա-

լով՝ եկան Արդարութեան պաշտօնատան Մարմարին սեղանին վրայ պահ մը հանգիստ առնելու : — Այս սրահին մէջ այնչափ ամօթալի դատակնիքներու սկզբնական արձանագրութիւններ կը պտտմուն որ՝ հազիւ քննական եւ հնարագիտական արհեստները կրնան զանոնք ի յայտ առնել : — Ա՛հ, արդեօք ո՞րպիսի խեղկատակ թատերերգութիւններ . . . եւ ո՞րպիսի իմաստակ որոշումներ . . . չը պիտի նշմարուին հոն՝ ուր տեղ վարդապետը Աստուածաբանական իրաւանց վեղարը գլուխին կ'անցունեն :

Եւ յիրաւի այս ամենը մարդուս ծիծաղը կը շարժէին :

Բայց եւ այնպէս այս չորս խեղկատակ այլաբաններուն այլաշրջիկ յորջորջումներու ալեաց ներքեւը թաւազլոր սահող բազմութեան մէջ, չկար երբէք ուշադրաւ ականջ մը, բարախեալ երերուն սիրտ մը, դաժան աչք մը եւ ոլորուն վիզ մը, բաց ի հեղինակին, քերթողին, աչքէն, ականջէն, վիզէն ու սրտէն, այսինքն՝ այս վեհերոս Բիէր-Կրէնկուարէն՝ որ իր ներքին ուրախութեանը վրայ զմայլած, անհամբեր սրտիւ պահ մ'առաջ իր անուրը երկու սիրուն օրիորդներու կը հաղորդէր :

Բիէր-Կրէնկուար այս երկու սիրային հրեշտակներէն հեռանալով խսկոյն իր սեան ներքեւը առանձնացաւ, եւ ուր տեղ իր սրտին բուռն տենդը չը կրնալով զսպել, սկսաւ անոնց սրտազրաւ լեզուէն դուրս սահող խօսքերու արտասանութեանը վրայ զմայլիլ . ուշի ուշով ունկնդիր

ըլլալ, եւ ակնապիշ անոնց գեղեցկատեսիլ դէմքը
դիտել : Այն երկու սիրային դէմքերը որ՝ իր վի-
րաւոր սրտի՝ ցաւերուն միակիկ սփոփանք մը կըր-
նային համարուիլ : — Արդէն թատերաբեմին վրայ
արտասանած յառաջաբանին համար, ներկայ հան-
դիսականներէ ընդունած յարգանաց ծափահա-
րութիւնները՝ կարծես իր սրտին խորը ուրախու-
թեան աննշմարելի փայլ մը կ'արձկէր : — Վայր-
կեան առ վայրկեան այս ուրախութիւնը կը կրկ-
նապատկուէր, նման՝ այն հեղինակին, ուր իր
հանձարները այսպիսի լայնատարած դիւանատան
մը լռութեան մէջ գերասանի մը բերնէ մի առ մի
սահելով՝ նեւկայ հանդիսականները կը հիացնէ :
— Աղբիւ Բիէր-Լրէնկուար :

Այժմ ուշադրութեան արժանի է մեզ յիշել
թէ՝ առաջին անգամ Բիէր-Լրէնկուարի սրտին
մէջ նշոյլ մը ցոլացնող այս աննկարագրելի ու-
րախութիւնը՝ մէկէն ի մէկ դարմանալի խռովու-
թեան փոխուեցաւ . վասն զի հաղիւ իր շրթունք-
ները այսպիսի ապշական յաղթու բերկրութեան
մը ուրախութենէն տաքցած՝ յանկարծ դառնա-
կսկիծ վշտի մը սառն կաթիլը վրայ հասնելով
այս ամենը մոռացութեան վիհը գլորեց :

Նոյն միջոցին պատառեալ հանդերձներով աղ-
քատ մուրացիկ մը՝ որ հոն տեղ կեցած երբէք
մէկէ մը մարդասիրական ողորմութիւն մը չէր
կրնար գտնել, մէկէն ի մէկ բաղմութեան մէջ
անհետ եղաւ . քանզի իր փնտրին հատուցումը
մօտակայ անձանց գրպանէն չը կրնալով ձեռք բե-
րել, յուսակտուր այնպէս միտքը դրաւ՝ որպէս

զի քայլ մ'առնուեալ զէպի յառաջ եւ իր արհեստին յաջողակութիւնը ուրիշներու գրպանին մէջ փորձէ։ — Այս անձը թատերդական յառաջաբանի սկզբնական երգին ատենը կրկին ոտքի ելնելով կանգնեցաւ հոն տեղ պահեստի դրուած աստիճանաւոր եւ բարձր բազմոցին վրայ փոքրիկ սիւնակներու օգնութեամբ՝ որ ինչուան վանդակի շինուածոց պսակներու ստորին կողմը կ'երկնայ, եւ ուր տեղ նստելով իր հին եւ պատառուն զրզլեակներովն ու աջ թեւին վրայ կրած մէկ սոսկական վերքովն, բազմութեան զթառատ ողորմութիւնն ու ուշադրութիւնը իր վրայ գրաւել կը ջանար։ — Սակայն եւ այնպէս խօսք մը կամ հնչման նշան մը՝ երբէք անոր շրթունքներուն վրայ չը նշմարուեցաւ։

Այս ողորմելի անձին ներկայութիւնը, երբէք ներկայ հանդիսականաց խորին լռութեան վրդովմանն ու թատերական յառաջաբանին արդեւ մը չը պիտի ըլլար, եթէ՝ դժբաղդութիւնը չուզեր որ առաջին անգամ Ժօաննէս դպիրը իր սեան գազաթէն, Մուրացիկին այս նաղելի պըշրանքները հեղնաբանելու յանդգնի։ — Մազրելի խինթ մ'արձկեց յանկարծ կայտառ երիտասարդը, առանց մտաբերելու թէ իր այս անտեղի շարժումը, հանդիսին խափանման եւ այս տիեզերահռչակ Ժողովոյն վրդովման սկզբնապատճառ ինքը պիտի ըլլայ։ Յանկարծ աներկբայ դիմօք պոռայ ցնծութեամբ ըսելով,

« Բռնեցէ՛ք սա հիւանդոտ տկարը, որ ողորմութիւն կը խնդրէ »։

Ո՛վ որ գորտերու մօրին մէջ քար մը նետէր
եւ կամ դէպ ի յերկինս սլացող թռչնոց բազմու-
թեան հրացանի հարուած մ'է քաշեր . այժմ մեր
այս ընդհանուր դիտողութեանց խորը թափառե-
լով կրնայ քաջ իսկ մակարերել այն իրողութիւնը
որ այս տմարդի եւ անհեթեթ բանախօսութեանց
հետեւանքէն կը նշմարուի : — Կրէնկուար նոյն
միջոցին կարծես ելեքտրական հարուած մ'ըն-
դունած սկսաւ սարսուիլ ու դողալ : — Թատե-
րական յառաջաբանը խափանեցաւ , ամեն գլուխ
խառն ի խուռն դէպ ի Մուրացիկին վրայ դարձան
որն որ այս խեղճը հոն տեղ արդէն լուռ եւ ան-
շարժ կեցած՝ ժողովրդեան եւ ոչ մէկ ձանձրոյթ
մը պատճառելէ բոլորովին անմեղ էր : — Նոյն
միջոցին հեգ Մուրացիկը այս դէպքը իրեն բա-
րեպատեհ առիթ մը համարելով աչերը կէս մը
բաց ձգած՝ ցաւալի ու տրտում դիմօք ըսաւ .
« Ողորմութիւն . եթէ կը բարեհաճիք » :

« Աղէ' . . . կ'երգնում երկնի արդար ատեա-
նին առաջ . յարեց ժօաննէս , — Այս անձը նոյն
ինքն Քլօիէն-Թրույլլեֆուն է : Աւա՛ղ ուրեմն ,
բարեկամ , կարծեմ սրունքիդ վերքը քեզ սառտ-
կապէս կը տանջէ : Այն վերքը կ'ըսեմ՝ զոր այժմ
ձեր աջ թեւին վրայ կը նշմարեմ » :

Ժօաննէս խօսքին վերջ տալով , կապկանման
արագութեամբ անոր թաղեայ ծրար մը նետեց ,
որպէս զի մուրացիկն իր թեւը անով պատէ , եւ
որուն մէջ ձերմակեղէնի մի կտորները կը զրտ-
նուէր : — Մուրացիկը առանց իր տեղէն դայթե-
լու ընդունեց անոր այս նուէրն ու հեղնական

ողորմութիւնը , եւ աղիողորմ աւաչով մը աղա-
ղակեց « Ողորմութիւն , եթէ կը բարեհաճիք » .

Այս դէպքը կարի իմն ունկնդիրներու մը-
տացը դօստանք մ'եղաւ , — Հանդիմանաւայ մեծ
մասը՝ նաեւ Ռօպէն-Բուսքէն ու բոլոր կղե-
րականները զլուսնին վեր առած այս երկու
անձանց նորանշան եւ անպատրաստի նուազը ,
այսինքն՝ դարաց ճշիշ ձայնն ու մուրացիկին ան-
խռով սաղմոսերգութիւնը բերկրութեամբ կը
ծափահարէին :

Կրէնկուար այսպիսի դիպուածէ մը տարա-
պայման դժգոհ կ'երեւէր . քանզի առաջին ան-
գամ իր ապշութիւնը ի միտ ածելով կը ջանար
տեսարանին չորս ծաղրաբան կատակերգիչներուն
աղաղակելով գոչել թէ « Սկսեցէ՛ք , ո՞րպիսի դի-
ւահարութիւն է ձեր այս ընթացքը , սկսեցէ՛ք » :
Առանց սեպհական ակնարկ մը ձգելու այն եր-
կու ընդհատիչներու վրայ :

Նոյն միջոցին յանկարծ կայարանին ներքեւը
ձեռք մը նշմարեց որ իր հանդերձին բէշէն բըռ-
նած կը քաշէր : Կրէնկուար իսկոյն ետեւը դար-
ձաւ , ոչ թէ յօժարակամ այլ ժպտելու անգամ
սիրտը կը բաբախէր : — Այս ձեռքը Կիսքէթ-Լա-
Ժանսիէն օրիորդինն էր , որ վանդակին չուրջը
առած կը ջանար այս կերպով իր ունկնդրու-
թիւնը յառաջ տանիլ :

« Պարոն , յարեց դեռահաս օրիորդը՝ արդ-
եօք հանդէսը հիմա պիտի սկսի » :

— Անշուշտ , պատասխանեց Կրէնկուար , ա-
նոր հարցմանը , դժգոհ դիմօք :

— Ուրեմն, Պարոն, կրկնեց Օրիորդը, տա-
րակոյս չունիմ որ ինծի ալ բացատրելու մարդա-
սիրութիւնը չը պիտի զլանաք :

— Այդ ի՞նչ ըսել է Օրիորդ, պատասխա-
նեց Կրէնկուար խօսքը ընդմիջելով : — Ուրեմն
մտիկ ըրէք :

— Ա՛հ, ո՛չ. յարեց Կիսքէթ, կաղաչեմ անց-
եալին պատմութիւնն ալ ինձ հաղորդելու բա-
րեհաճիք :

« Նազելի Օրիորդին այս մարդասիրական
խնդրանացը վրայ Կրէնկուար նեղանալով, վիրա-
ւորեալի մը ցաւալի վերքերուն դպածի նման
յանկարծ ոստում մ'ըրաւ :

« Մահ, այս խենթ ու արինարբու պղտիկ
աղջկանը, գոչեց ակռաները սեղմելով :

Այս խօսքին վրայ Կիսքէթ նազելոյն խելքը՝
կարծես մէկէն ի մէկ՝ գլխէն թռաւ :

Իսկոյն դերասանը հնազանդելով Կրէնկուարի
հրամանին, սկսան երգել թատերական խեղկա-
տակութիւնները : — Ներկայ հանդիսականք տես-
նելով որ հեղինակն իր դերը կ'արտասանէ ամեն
կողմէ մարդիկ պարտաւորեցան մտիկ ընել ու-
շադրութեամբ թատերգական յառաջաբանը :

Հեղինակը այն երկու խեղկատակներու անի-
մաստ խօսակցութեանց վրայ՝ ո՛չ թէ միմիայն
թատերական ձեւերուն գեղեցկութիւնը կորոյց,
այլ եւ այնպէս խտտաբոլորութեամբ խօսքը անդամ
ընդհատելու պարտաւորելով, սկսաւ այն ա-
տեն ցած ձայնով դառնագին կրկնութիւններ
ընել. — Ամեն կողմ բազմութեան վրդովումը,

տակաւ առ տակաւ խաղաղ կերպարանք մ'ա-
ռաւ. — Դպիրը լռեց. Մուրացիկն իր գըլ-
խարկին մէջ ընդունած ողորմութեան քանի մը
դանեկանները հաշուելու պարագեցաւ, եւ արա-
րածն ալ իր յաջողութիւնը գտնելով, կրկին
անդամ սկսաւ շարունակուիլ :

Արդարեւ այս թատերգութիւնը սքանչելի
հեղինակութիւն մի էր. եւ մեզ այնպէս կը թուի
թէ, այս դերն այսօր քանի մը կարգադրական ձե-
ւեր տալով աւելի եւս հիանալի տեսարան մը կըր-
նայ համարուիլ : — Փանդի առաջին ներկայացման
պատմութիւնը քիչ մ'երկար եւ քիչ մ'ալ սին՝
այսինքն կանոններու մէջ շատ պարզութիւններ
կը նշմարուէր : — Կրէնկուար Հաղորդութեան ա-
տենին այսպիսի պայծառութեանը վրայ կը հի-
անար ու կ'ըմայէր :

Հանձարեղ ընթերցասէրք, վստահ եմ որ քաջ
պիտի յիշեն թէ՛ այս չորս խեղկատակ այլասա-
ցիկները, աշխարհիս երեք մասը թափառելով
բաւական յոգնած էին, առանց յարմար գնոյ մը
վաճառելու իրենց ոսկեզարդ դեղիին : — Նրբ
իրենց այս յոյսը ի թերեւ ելնելը պարզապէս տե-
սան՝ թատերաբեմին վրայ կեցած սկսան գովեստ-
ներ հիւսել գեղեցկատեսիլ ձկան, հաղար եւ մէկ
փափկական ներբողներ կարգալ Մարկերիտ-տը-
Ֆլանտրի դեռահաս նշանածին : — Այս գովաբա-
նական ներբողները կարծես մէկէն ի մէկ խոր
տխրութեան մը վիհը գլորեցին զԱմպուաղ : —
Փանդի այս վերջինը տեսնելով այս ցաւոյն իր սըր-
տին վրայ ծանրանալը, այլ եւս չէր կասկածեր որ

Լապուր եւ Գլէրժէ, Նօպլէս եւ Մարչանտիդ ա-
նոնց համար բոլոր աշխարհ ժուռ եկած էին:

Վերոյիշեալ արքայազունն դեռ եւս երիտա-
սարդ, զեղեցիկ ու զօրեղ դէմքի մը տակ կը փայ-
լէր, (Թագաւորավայել եւ զեղապքանչ առաքի-
նութեամբ չպարուած). — Գաղղիոյ աստեղա-
տան անդրանիկ զաւակն էր անիկայ: — Կերդ-
նում որ այս խեղկատակներու այլաշրջիկ յորջոր-
ջումները բոլորովին յանդուգն եւ զարմանալի
էին, քանզի Թատերաբեմի բնական պատմու-
թիւնը՝ Թագաւորական առաջաստի մ'երգերուն
այլաբանական մէկ օրը չէ կարող խրաչել երբէք
աստեղատան Անդրանիկ զաւակի մը հետ:

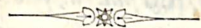
Այն' ասոնք են ստուգիւ Պենդարեան հազ-
ուադիւտ երգերուն խառնուածները որ' շատ ան-
գամ մարդկային միտքերը կախարդելու փորձեր
կ'ընեն: — Այժմ մեզ համար քննադատութեան
կողմնակից հանդիսանալը բոլորովին ի դուր աշ-
խատութիւն մի է, քանզի բանաստեղծն անգամ
հաղիւ կրցաւ այս հիասքանչ գաղափարը երկու
հարիւր միմունջներով նկարագրել: — Արդարեւ
Պ. Նախագահին հրամանին համեմատ խորհուրդը
կէս օրէն սկսեալ մինչեւ ցորեկուան ժամը չորս
պիտի աւարտուէր: — Ուրեմն դեռ եւս կը պար-
տիմք քանի մը խօսք ալ արտասանել անոնց, ո-
րոնք որ խոնարհ դիմօք գլուխնին վար առած
համբեր սրտիւ մտիկ կ'ընէին այսպիսի խեղկա-
տակ Թատերաբեմի մը ապարդիւն դարձը-
ւածքներուն:

Յանկարծ նոյն միջոցին Օրիորդ Մարչանտիդի

եւ Տիկին Նօպլէսի մէջ տեղ բանակցական վէճ
մ'սկսաւ ծագիլ. ճիշդ այն վայրկեանին, ուր
Տէր Լապուր այս մոգական միմունջը կ'երգէր:

(Onc ne vis dans les bois bête plus tri-
omphante). (Անասուններու մէջ անգամ, այսպիսի մե-
ծաշունտ և անօրոյ անասունն ինչ որ անոնք չէ երբէք):

Աստիճանաւոր բազմոցին ծածուկ դռնակը՝
որ ինչուան այն ատեն միշտ դոց էր՝ յանկարծ
բացուեցաւ, եւ ատենակալի նուիրակի մը թըն-
դական ձայնը, Պոլ-բոնէ Յարթապոյի Պարոն-Լապ-
ուրի մէջ զալը շտապաւ իմացուց:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՊԱՐՈՆ-ԿԱՐԴԻՆԱԼԸ

Շէ'ք Կրէնկուար, Սէն-Ժանի փուղիչ անօթ-
ներուն կրկնակի ճայթիւնները, քսան աստիճանի
բաժնուած կարգադիր հրացաններու արձակումը,
Պիլի աշտարակին այս հռչակաւոր պատրուգա-
կալի շաջիւնը, այն ատենուան Փարիզի եպիսկո-
պոսական գահը: — 1463 Սեպտեմբերի 29 կիւ-
րակէ օրը, որ մէկ հարուածով եօթը Պուր-
կոնցիներ գլխատուեցան: — Տաճարին դուռը
համբարուած վառօդին անհղաղոջ բռնիւնը ան-
գամ՝ հաղիւ կրցան իր ականջները թնդացը-
նել՝ որչափ որ այս խեղկատակ Թատերաբեմի
չքեղ հանդիսի միջոցին ատենակալի նուիրակի մը
բերնէ դուրս մահող այսպիսի երկբարբառ աղգա-

բարութենէ մը թէ՛ ահա՛ Պարիզի Յարգապարտ-
Պարոն-Կարդինալը կոչայ :

Բիէր-Կրէնկուար մէկէն ի մէկ այսպիսի վա-
րանման մէջ մնացած առեն երբէք չեմք կարող
ըսել որ՝ ըսեն իսկ Պ. Կարդինալի արհամարհու-
թիւններէ վտանգ մը կը նշմարէր . քանզի անի-
կայ ո՛չ այս տկարութիւնը ունէր՝ եւ ոչ ալ այս
ժպրհութիւնը : Ճշմարիտ փիլիսոփայութիւն .
ինչպէս որ կը պատմեն այսօր : — Կրէնկուար
սրտով հպարտ եւ հաստատամիտ էր . իսկ դէմքը
համեստ եւ անդորր կերպարանք մ'ունէր . այն-
պէս՝ որ ամեն վ. րու սէջ մը եր լուծիւն
մը պահելը խոհեմութիւն կը համարէր : (Stare in
dimidio rerum) նաեւ գլխաւոր պաշտօնի մը
ներքեւ գտնուելով, բոլորովին սիրաւ փիլիսո-
փայական ազատամտութեամբ լեցուած էր :

Սե՛ռ մեծագին, եւ որուն իմաստութիւնները,
երբէք փիլիսոփայական իմաստներէն նուազ ինչ
նշոյլներ չէր ցայտէր . նման այն Արիանին որ
կարծես թէ աշխարհի ստեղծմանէ ի վեր՝ լաբիւ-
րիւնդոսի շուրջը գեգերող թշուառ արարածնե-
րու ձեռքը՝ կծիկ մը գերձան տուած մարդկա-
յին իրերը անոր խորը զլորել կը ճգնի . — Մարգս
ամեն ժամանակ, նաեւ միշտ, ասոնք մի եւ նոյն
հեռքերուն մէջ կը գտնէ, սակայն Բիէր-Կրէն-
կուար ամեն քան առանց բարեպատեն դէպքե-
րու մէջ նշմարելու, տասն եւ հինգերորդ դարու
մէջ այսպիսի դէպքերը ներկայացնելու կը ժպրհի :
Այժմ եթէ անոր պատւոյն փառաքեղ բանախօ-
սութիւններ հիւսելու նախանձախնդիր գտնուիմք,

անշուշտ պիտի ըսեն մեզ թէ՛ այս այն գործը
որ, Բ. Տիւպրէյլ վեշտասաներորդ դարու մէջ,
այս ամեն դարերու արժանի . խօսքերը իրապէս
նկարագրելով, անոնց սրտին կենդանի արւան
մը կանգնել կը աքնի . « Je suis parisien de
nation et parrhisien de parler; de laquelle
j'ai vsé mesme ensers mes seigneurs les
cardinaux, oncle et frère de monseigneur le
prince de conty: toutesfois avec respect de
leur grandeur, et sans offenser personne de
leur suite, qui est beaucoup. »

Բիէր-Կրէնկուար նոյն միջոցին այս տարա-
բաղդիկ դէպքը տեսած առեն, ո՛չ Կարդինալէն
վախ մ'ունէր, եւ ոչ ալ անոր ներկայութենէն
արհամարհական երկշոտութիւն մը . այլ ընդհա-
կառակը՝ մեր բանաստեղծը վեհ սրտով՝ այնպիսի
կիսամաշ գրգռիկի մը պլլուած էր որ իր յառա-
ջաբանին կրկնակի նշմարներն անգամ անոր որոշ
գին մը չկրցին կցել . գրեթէ միմիայն Գաղղիոյ
առիւծորդի փառաքանչ Արքայազունին վրայ
հիւսուած գովաբանութիւնն էր որ հանդիսականաց
ականջներուն մէջ կը թնդար : Սակայն եւ այնպէս
այս գովաբանութիւնը չէ թէ շահամուլութիւն մի
է որ բանաստեղծներուն բնական ազատութեանը
վրայ կիշխէ : — Վստահ եմ որ քերթողի մը
էականութիւնը տաւը բաներով կրնայ յայտ-
նուիլ : Եւ իրօք քիմիագէտ մը անիկայ լուծելով
եւ դեղախօսելով, ինչպէս ըսաւ Ռապրէ, անոր
մէջ ինը մաս՝ բնական սիրոյ դէմ . հազիւ մաս
մը շահամուլութիւն կը գտնէ : — Արդ Կարդի-

Նայի զայլուն համար յանկարծ դուռը բացուած
 յիջօրին Կրէնկուարի բնական սիրոյ երեք մասը
 հանդիսականաց զարմացական շշուկէն այստեմբ
 հասեցաւ՝ կարծես թէ հրաշքներով անելու վիճակի
 մը մէջ կը գտնուէր, եւ որուն տակ շահամուռ-
 թեան այս անգնին հիւլէները խղղուելով կանե-
 բեռութեանար, որն որ քիչ մը վարը քերթողա-
 կան կազմութեան մը մէջ պարզապէս պիտի կա-
 րենանք նշմարել: — Նիւթ պատուական, ճըշ-
 մարտութենէ ու արդարութենէ զուրկ՝ տես որ
 գետինը անգամ չէին հայեր:

Կրէնկուար բովանդակ բազմութեան կարծիքը
 պարզապէս նշմարելով ըսաւ, ստահակներ, ար-
 դարեւ ճշմարիտ է կարծիքնիդ, բայց ձեզ ի՞նչ
 պէտք: Սրդէն ձեր սիրտերը անհուն հատ-
 ուածներու նման թմբած ու քար դարձած է
 որ՝ տակաւին առադաստական երգերու մէջ
 յայտնապէս կը նշմարուի, — Կը պնդեմ որ անի-
 կայ ինքնին պիտի բաժնէ, ընդհանուրին երա-
 նութիւնը: — Իսկ Նա-Յօսթէն իր կատակեր-
 դութիւնը Ֆլօրանթինի հակառակը ներկայա-
 ցնելով կըսէ. «Ո՞վ է այն իմաստաւէ՞ որ այսպիսի
 ինտելեկտուալ հաշիւներու մէջ կը յօրինէ:» — Կրէն-
 կուար ուրախութեամբ քովը գտնուողներուն
 հարցոյց, որոնց կը վերաբերէ այս խօսքը: — Սյժմ
 պարզօրէն պիտի կրնանք աղէկ մը դատելով ա-
 նոր իմաստին տեղեկանալ թէ՛ Կարդինալի այս
 անակնկալ եւ անդէպ դալուստը ի՞նչ արդիւնք
 կրցաւ ունենալ այսպիսի հեղինական խեղկատակ-
 ներու վրայ:

Վայրկեան մ'առաջ Բիէր-Կրէնկուարի ի վն
 տազնապը յուզող վախը խելոյն, արդեամբ իր աչ-
 քերուն առաջ պարզորոշ վախճան մ'ունեցաւ.
 վասն զի Նորին Բարձրապատիւ Կարդինալն
 մուտքը բոլոր սրահին բազմութիւնը տակնուվը-
 րայ ըրաւ, ընդհանուր հանդիսականաց գլուխ-
 ները մէկէն ի մէկ աստիճանաւոր բազմոցը դար-
 ձան: Սյսպիսի աննշան եւ սարսափելի չփոթու-
 թեան մէջ բարձրաձայն աղաղակներու «Կար-
 դինալը, Կարդինալը» կրկնութիւնները հաղիւ
 թէ մարդուս ականջը կրնային հնչեցնել: — Ի՞նչ
 աննկարագրելի չփոթութիւն միէր այս որ՝ դժ-
 բաղդ յառաջաբանը երկրորդ անգամ լուծեան
 ամպամած հորիզոնը գլորուելով, ինքնին պարտա-
 լորեցաւ պահ մը եւս կանկ առնուլ:

Կարդինալը պահ մը բազմոցին առաջին առ-
 օրձանին վրայ կանկ առաւ, ուրտեղ անշարժ
 կանգնած աչքերը անտարբեր կերպով լայնատա-
 րած սրահին վրայ ասդին անդին կ'ընդարտու-
 շէր: — Քանի կերթար ամբողջին չփոթութիւնը
 կը կրկնապատկուէր. — ամեն ոք կը ցանկար
 զանի աղէկ մը գիտել: — Եւ ահա այս մտօք
 մէկն իր գլուխը միւսին ուսերուն կրթնցնելու
 համար մէկդմէկու խաղաղ եւ անշարժ անդոր-
 րութեան՝ վրդովմանը պատճառ կըլլային:

Եւ իրօք այս պատկանելի անձին դէպքը
 ներկայ հանդիսականաց աչքին նորաաքանչ տե-
 օարան մը կը ձեւանար. — Շարլը, Կարդինալ
 Պուրպօնի, — Եպիսկոպոսապետ եւ կոմս Լիօ-
 նի, — Կօլուայի սուրբ ժողովոյն նախագահ,

եւ նոյն ատենուան Լուի ԺԱ իր եղբորը նիզակա-
կիցն էր, — Բիէր, Պոթէօի պետը՝ որ Թագաւո-
րին անդրանիկ աղջկանը ամուսինը ըլլալով, իր
մօրը հաւանութեամբը խնամութիւն հաստատած
էր յանդուգն ու ժպիրհ Շարլըի ու Պուրկօյնի
Այնեին հետ: — Արդարեւ Կօլուայի նախագա-
հին բարի վարքն ու բնական մեղմ կերպարանքը
յայտնի կը ցուցնէր թէ այս անձը քաղաքակա-
նութեան ոգւոյն տեղեակ, աստուածապաշտ եւ
առաքինի իշխան մի է:

Այսպիսի կրկնակի ազդականութեան անհա-
մար վտանգները անոր վրայ ինչ ազդեցութիւն
ունենալը մարդս որոշ կրնայ նշմարել, եւ այն
ատեն ժամանակաւոր աշխարհակալութեան բազ-
մազիմի ձախող դէպքերը՝ որոնց ներքեւ իր հո-
գեւորական կուրը կամակոր ալեաց վրայ կը ծա-
ծանէր, որպէս զի ինքզինքը Լուիի եւ կամ
Շարլըի բարկութեան ապառաժներուն զարնելով
չը խորտակէ: Այս Շարկալին եւ այս Սիլվաին
խստասրտութիւնը կըսեմ, որ Մըմուրի դուքսն
ու Սէն-Փօլի սպարապետը լափեց: — Փա՛ռք
անմահ երկնի, այսօր ամեն կերպիւ ինքզինքը
այս վտանգներէն ազատեց, եւ իր շաւղին վրայ
առանց արգելք մը նշմարելու անվտանգ Հոմո՛
հասաւ: Այո՛ ազատեցաւ նա՝ այս վտանգներէն
եւ այնպիսի խաղաղութեան մը մէջ գտաւ մէ-
կէն ի մէկ ինքզինքը որ, երբէք իր նախնի քաղա-
քական կենաց խռովեալ եւ դաժան օրերուն այլ
եւ այլ տառապանքները հազիւ կրնային իր մտաց
խորը յիշողութեան ստուերագլի մը նշանակել:

եւ ինչպէս որ միշտ սովորաբար կը կրկնէր թէ
1766 թուականը իրեն համար «*le plus beau jour*»
տարի մ'էր, յիշելով նաեւ թէ մի եւ նոյն տար-
ւոյն մէջ իր սիրելի մօրը, Պուրպօնէզի դքսուհի-
ւոյն, եւ իր հօրեղբօր որդի Պուրկօյնի դուքսին
կորուստը, կարծես բոլոր աշխարհ իրեն համար
խաւարապատ բանտ մը կը դառնար, այնպէս որ
հազիւ մէկուն դառնակակիծ ցաւը, միւսին միտ-
թարութեան սփոփանք մը կրնար համարուիլ:

Սակայն եւ այնպէս այս անձը խիստ ազնւ-
ուստիրտ եւ բարեւէր էր. արքունի սպասաւոր
Շալլիւօի հետ սիրով եւ բերկրանօք կարդինալի
տրտմութեան վայրկեանները ուրախութեան կը
վերածէր: Ձէր ատեր երբէք Ռիշարտ-լա-Վար-
մուազն ու Թօմաս-լա-Սայլարտը: Պառաւ կիներ-
րէն աւելի գեղեցկադէմ օրիորդներու ողորմու-
թիւններ կը բաշխէր, եւ իր այսպիսի յատկու-
թիւններով Փարիզի հասարակութեան սիրելի ե-
ղած էր: Ասդիս անդին շրջած ատեն միշտ ե-
պիսկոպոսներու եւ բարձրաստիճան կղերիկոսնե-
րու ընկերացած, անոնց մէջ սեղէն կը քալէր:
Բնաւորութիւնն էր զուարթ եւ ուրախ, կնամոլ
եւ իր անձնական պիտոյիցը յետին աստիճան
չոյլ, մէկ խօսքով Սէն-Փէրմէն-ս'Օքսէրի
խորխոտ բարեպաշտներէն մինն էր՝ որ գիշերները
Պուրպօնի բնակարանին մութ պատուհաններուն
ներքեւը անցունելով բոլորովին գայթակղած էր
լսելով այն ձայնը՝ որ ցերեկին իրենց երեկոյեան
ժամերգութիւնը կը հռչակէր: Իսկ նոյն միջոցին
գաւաթներու աղմկալի սաղմոսերգութեամբ Պը-

նուա ժԱ. սպանդարամետական առասպելաբա-
նութիւնները կը հնչեցնէր : — Ահա՛ ճիշդ այս
այն Պապն էր որ, Հռոմայ քահանայապետու-
թեան երեքթագեան խոյրին վրայ երրորդ պսակ
մի եւս աւելցուց : Bibamus papaliter. »

Եւ իրօք այս հասարակութիւնն էր որ զինքը
այսպիսի խաթա մուժ ամբողին սպառնալիքներէն
զգուշացուց ամեն կերպով իր մուտքը շքեղ
պատուով ընդունելութիւն գտաւ ներկայ հանդի-
սականներէն . վայրկեան մ'առաջ տհաճ դէմք մը
կրող ամբողը, նոյն միջոցին Կարդինալի մը հա-
մար եղած՝ այս յարգանքները տեսնելով զմայլե-
ցաւ : Այն օրը՝ ուր տեղ խուռն բազմութեամբ
Պապի մը ընտրութեան համար հաւաքուած էին :

Այս բարեսիրտ Փարիզցիներն ու ապուշ գիւ-
ղացիները այս դէպքը իրենց բաւական պատիւ
համարելով սկսան յարգական ողջոյններով մի առ
մի բարեւել Կարդինալի ներկայութիւնը : Յիշել
արժան է որ Պուրպօնի Պ. Կարդինալը, դէմքով
գեղեցիկէր, հանդերձները կարմրագոյն, եւ կարծես
թէ ասոնք իր դէմքին վրայ նոր գեղեցկութեան
փայլ մը եւս կաւելցնէին . այնպէս որ գիւհնա-
տան մէջ գտնուող եւ մարդկային սիրտերը խայ-
թող բոլոր կանանց սրտագրաւ ակնարկները ուղ-
ղակի անոր այս գեղեցկութիւնը կը դիտէին :
Անտարակոյս Կարդինալի այսչափ յապաղմանը
վրայ՝ ներկայ հանդիսականք ձանձրացած ա՛րդ-
եօք որչափ ծաղրաբանական կծու աղաղակներ
չպիտի հանէին, երբ անոր դէմքը տղեղ եւ
հանդերձները կարմրագոյն չը փայլէին :

Յանկարծ Պ. Կարդինալ հանդիսատեղին մըտ-
նելով յարգանքը բարեւեց ներկայ հանդիսական-
ները որ քիչ մ'առաջ անոր գալստեանը վրայ
տարապայման ուրախութիւն մը կղզային . եւ
ծանրաքայլ սկսաւ յառաջ երթալ դէպ ի այն կող-
մը, ուրտեղ յատկապէս իրեն համար թաւշեայ
ծիրանեղոյն զարդարեալ ակթոռ մը պատրաս-
տուած էր, այս միջոցիս այնպիսի վեհ դէմք մը
ունէր որ կարծես թէ այլ եւ այլ դէպքերու անց-
եալին մանր պարագայները ի միտ ածել կը ջա-
նար : Իր շուրջը պատող շքադիր անձինքները՝
զոր մեք այսօր իր պաշտօնակալները կանուա-
նեմք Եպիսկոպոսներ եւ Աբբաներ էին :

Նոյն միջոցին աստիճանաւոր բազմոցին վրա-
յէն դէպ ի թատերատեսաց հրապարակը սկսաւ
խառնիճադանճ կրկնութիւններ լսուիլ . եւ ահա՛
ասոնք էին որ ինքզինքնին ուրիշներու ցու-
ցընելը բաւ չը համարելով, իրենց անուններն
անգամ ուրիշներու հաղորդել կը ջանային, որն
որ, բաց ի Մարսիլլայի Մ. Ալոտէ Եպիսկոպոսէն՝
միւս բոլորն ալ անծանօթ անձինքներ էին : —
Իսկ իմ յիշողութիւնս որ կրցաւ զանոնք մտա-
բերել հետեւեալներն էին : — Սէն-Տընիի իշխա-
նը՝ Ռօպէրթ-տը-Լէպրինաս . — Սէն-Ժէրմէն, Տէ-
ֆրէի կղերիկոսը . — Լուի ԺԱ խնամակալու հօռն
լկտի եւ ապերասան եղբայրը, ընդ ամենն ալ ա-
նարդ եւ արհամարհելի վատասիրտ անձինքներ
էին : — Իսկ զսրբաց խմբին վրայ խօսելով կը
յաւելուով թէ ասոնց բոլորն ալ նդովեալ հայհո-
յիշներ էին : Այս օրը անոնց համար խենթութեան,

լրբութեան, կռնոսեան եւ սպանդարամետեան
դպրոցներու, տարեդարձի հանդիսաւոր օրն էր,
չը կար երբէք այնպիսի խայտառակութիւն մը
որ նոյն օրը տեղի չունենար: — Յիշել արժան է
նաեւ որ նոյն տեղ բազմութեան մէջ խառ-
նուած խնթի եւ շաղիաղի անձինքներ ալ կա-
յին. որոնք են, Սիմօն-Քաթրիվը, Այնէ-Տը
կաաէն, Ռօպէն-Փիէտըպուն:

Ինչ միթէ ասոնք չէին որ իրենց հանգստու-
թեանը համար, Աստուծոյ անունը հայոյելով
կանարգէին: — Ահա՛ գեղեցկաշուք եւ հանդիսա-
ւոր օր մը, եւ անաւ եկեղեցական պաշտօնատարաց
եւ ուրախութեան կուսանաց պատկառելի ընկե-
րութիւն մը: Արդեօ՞ք ասոնց այսպիսի եպերելի
ընթացքը անհամար բազմութեան մ'աղաղակնե-
րու մէջ տեղ մեղանշական սխալանքներ չե՞ն:
Այս ինչ սարսափելի կատակերգութիւններ եւ
աննկարագրելի հայոյանքներ են, որ այս կղե-
րականաց եւ գլխաց չար լեզուներէն դուրս կը
սահին: Այս վատերը երբէք չեն երկնչիր եւ չեն
յիշեր այն արինաթաթաւ օրը, ուր Սէն-Լուիի
երկսայրի սուրը իրենց նմաններուն վրայ կը շո-
ղար: — Արդեօք Սէն-Լուի որպիսի արհամար-
հանաց եթալայ չեղաւ, եւ որպիսի տառապանք-
ներ չը կրեց իր արդարութեան պաշտօնատան
մէջ այս վատերու ձեռքէն:

Աստիճանաւոր աթոռին վրայ բազմող այս
նորեկ օտարականները գոյնզգոյն կղերական
պճղնաւոր, սեաւ ու մոխրագոյն, ձերմակ ու
մանրշակագոյն պարեգոտներով շարուած էին:

— Իսկ ժօաննէս-Ֆրօլլօ-տը-Մօլէնտինօ սարկա-
ւագապետի մը եղբայրն ըլլալով, կարմրաւիայ
հանդերձներ հագած, արձակ եւ համարձակ ժո-
ղովուրդը կը գրգռէր, եւ աչերը լրբաբար կար-
գինալի վրայ սեւեռած, բարձրաձայն աղաղակ
մը վերցունելով այսպէս կերգէր. (Cappa re-
pleta mero) (Քաբէթա ռէփլէթա մէրօ)

Այս ամեն ւարագայները, որոնք որ այժմ
յայտնապէս կը նկարագրեմք, ընդհանուր առ-
մամբ մարդկութեան համար այնպիսի բարի օրի-
նակներ են որ, ինչուք աստիճանաւոր դադա-
նի բազմոցը չը հասած նոյն տեղ իսկոյն կաներե-
ւութանան, — սակայն կարգինալը նոյն օրունան
անոնց լիբբ աղատութիւններուն դէմ երբէք նա-
խանձ մը կամ շարժում մը չընելով, բարի վա-
րուք համեստ դեմք մը կը ցուցնէր. քանզի նոյն
միջոցին կարգինալի սիրտը ուրիշ մտածմունք-
ներու խորը կը թափառէր, այն է Ֆլանտրի դես-
պանին գալուստը, որ նոյնպէս իր ներկայու-
թեամբը հանդէսը պատուելու հրաւիրեալ էր:

Իսկոյն սրահին մէջ տիրող լուծեան խաղա-
ղութիւնը առիթ տուաւ անոնց որպէս զի կա-
րենան անշփոթ կերպով իր մօրաքեռորդոյն այս-
ինքն տիկին Մարկերիտ-տը-Պուրկօյնին, եւ
Վիէննայի աստեղատան անդրանիկ զաւկին,
այսինքն իր քեռորդոյն Շարլի հետ հարսնախօ-
սութեան պաշտօնը կատարելու:

Արդեօք ե՞րբ պիտի վերջանայ Աւստրիոյ
դուքսին եւ Գաղղիոյ թագաւորին, մէկգմէկու
հետ ունեցած բարեկամական ծպտուն յարաբե-

ընթերցանեցին: Ինչուան եօրը Անդղիոյ թագաւորը այս արհամարհական խօսքերը, իր աղջկանը բերնէն պիտի լսէ: Ահաւասիկ դէպք մը որ զինքը անհանգիստ ընելով Շայլլօի արքունեաց խակ եւ անախորժ գինիին տօնախմբութիւնը կատարելու կտտիպուի, առանց կասկածելու թէ այս գինիին քանի մը շիշերը (Քուաքթիէր Բօիշկը աղէկ մը զննելով ամօքած) եւ լուի ԺԱ.ին, ու Եղուարդ Գ.ին հետ ունեցած թշնամական ատելութիւնները բառնալու համար. իբր բարեկամական սիրոյ նուէր անոր ուղղած էր: (La moult honorée ambassade de M. le Duc d'Autriche) ու այս դէպքը Կարդինալի սրտին մէջ եղած կասկածները բոլորովին կանհետէր: — Սակայն եւ այնպէս միւս կողմանէ սրտին խորը անջնջելի անհանգստութիւն մը կզգար:

Եւ յիշաւ Կարդինալի մտային այս յուզմունքը դառն էր. ինչպէս որ զրքիս երկրորդ երեսին մէջ յիշած եմք թէ Պուրպօնի Կարդինալը հիւրնկալման տօնակը կատարելու մարդասիրութեանը պարտաւոր է: Ինքը չեմք յիշեր որ զիւղացի, բայց եւ այնպէս կը յիշեմք որ Պուրպօնի, Շարլըն է: Ինքը ոստիկանութեան Կարդինալ, Ինքը Գաղղիացի. միշտ ուրախ ու զուարթ, Ֆլամանտացի դարեջուր արքողներու իշխան նա եւս պարզ ժողովուրդ մը: Ահաւասիկ տաղտկալի խեղկատակութիւն մը որ երբէք թագաւորական վեհերոտ սրտի մը հաճելի չէ:

Նոյն միջոցին նուիրակի մը թնդական ձայնը հրաւիրեալ Աւստրիոյ Պ. գուքսին գալը իմացը-

չեղով խկոյն Պ. Կարդինալ դէպ ի դուռն կամ աւելի պարզ խօսելով այն անհամար բազմութեանը դարձաւ, (եւ իրօք ինք եւս այսպիսի պատեն առթի մը կսպասէր.) ինչպէս որ սրահին բովանդակ բազմութիւնը եւս այսպիսի դէպքի մը հանդիսատես ըլլալու համար մի եւ նոյն շարժումը կը կրկնէր:

Հրաւիրեալը զոյգ զոյգ ընկերացած այնպիսի համեստ դէմքով ներս կը մտնէին որ՝ եթէ ասոնց շարժումն ու Շարլը-տը-Պուրպօնի կղերական միաբանութեան ընթացքը մէկգմէկու հետ բաղդատելու երնենք, այս վերջինը բոլորովին եկեղեցականութեան ոգւոյն հակառակ լըրութեանց մէջ պիտի գտնենք: — Աւստրիոյ Մաքսիմիլիէնի քառասուն եւ ութ դեսպանները, իրենց զըլուխ եւ առաջնորդ ունէին Հայրն Աստուած, Ժէհան, Սէն-Պէրթինի կղերիկոսը: — Թուազօն տ'Օրի դիւանադպիրը ու Ժաք-տը-Կօի. — Տէր Տօպին ու Կանտի բարձրաստիճան վերակացուն: — Այս միջոցին բազմութեան խաղաղ եւ անդորր լուծեան մէջ խեղդական խնդումներ կը նշմարուէր. եւ ամեն ոք այս անհեղեղ խեղկատակներու անուանց չինական յատկութիւնները անշփոթ կերպով նուիրակին բերնէն լսելու կըսպասէր, որն որ անկիայ ամեն բան բերնին մէջ աղաւաղելով խառն ի խուռն ամբոխին շուրջը կը սփռէր: Որոնք էին, լուսլէն քաղաքին ոստիկանապետ Տէր Լօյիս-Ռօլլօֆ, — Պրիւքսէլի ոստիկանապետ Պ. Քլայիս-տ'Էթիւիլտ, Ֆլամտրի գահերեց Պ. Փօլ-տը-Պաուսթ ու Պ. տը-Վու-

արմիղէլ, — Անվէր քաղաքին քաղաքապետ Տէր ժէհան-Քօլըկան, — Կանստ քաղաքին հեծելազօ-
րաց առաջին ոստիկանապետ Տէր ժօրժ-տը-լա-
Մօէլ եւ Տէր Կէլտօլֆ-Հաժ բարբարոսը, Պ. տը
Պիէրպէքն ու ժէհան-Քիննօք եւ ժէհան-Տիմա-
էրզէլ. եւն, եւն, եւն. վերակացուք, ոստի-
կանապետք, քաղաքապետք, — Փաղաքապետք,
ոստիկանապետք, վերակացուք: Ամենքն ալ յա-
մառասէր եւ ընտրեալմբ համեստ, կերպարանք-
նին թաւշեայ եւ դամասկեայ կերպաներով
պճնեալ, եւ գլուխնին անուշահոտ իւղեր քսած
էին: Շիրքէի սեւաթուխ թաւշեայ եւ ոսկեթել
խոշոր ծագերով զարդարուն գլխարկնին, կողմակի
ճակատնուն վրայ ծռած էին — Այս ամենքը գե-
րազանցողը Ֆլամանտացի այն խիստ դէմքերն ու
ապուշ գլուխներն էին որ Ռամպրանթ գեղեց-
կաբար իր քէշէրազքէնքն վրայ նկարեց:

Այն խեղկատակը որ իր ճակտին վրայ նկար-
ուած կը տեսնէ թէ Աւստրիոյ Մաքսիմիլիէնին
պէտք էր բոլորովին հաւասար ընթացել, եւ ինչպէս
որ իր յայտարարութեանը մէջ քաջ կը յիշէ ըսե-
լով. ըստ + մայ՝ արտ-մէն, փորձ-մէն, հաւասար-
մտ-մէն եւ կանխադրեալմբ:

Սակայն եւ այնպէս ասոնց մէջ կապկանման
խոժոռագէմ, հանճարեղ, խորամանկ եւ պար-
զագէմ, քաղաքագէտ անձ մը կար որ՝ Պ. Կար-
դինալը անգամ զանի յարգելու համար ստիպ-
ուեցաւ քանի մը քայլ ընել դէպ ի անոր մօտ,
եւ այն էր Կանստ + աղաւթն քիտոր պաշտօնարար,
ապշեակալ Կէլտօլֆ-Քիննօ:

Երբէք չը կայ այնպիսի մէկը որ Կիլօմ-Ռիմի
ինչպիսի հանճարեղ եւ քաջ պատերազմասէր ըլ-
լալը չը գիտնայ, — Փաջագուն մը՝ որ անցեալին
յեղափոխութեան ժամանակները՝ թշնամեաց բա-
նակներուն վրայ կայծակի հարուածներ կը տե-
ղացընէր: Բայց ի՛նչ օգուտ տասն եւ հինգե-
րորդ դարու դէպքերուն պարագայները այնպէս
բերաւ, որպէս զի իր կենաց վերջին օրերը խո-
ռոջակի քարանձաւներու ստորոտը եւ խրամնե-
րու (Sapes) մէջ անցունէ: Ինչպէս որ կըսէ
Սէն-Սիմօն դուքսը: — Այս անձը իր կենաց
մէջ Եւրոպայի խրամահայր զինուորներուն առաջին
դատաւորն էր, եւ միշտ ընտանի կարեկցու-
թեամբ ամէն բան Լուի ԺԱԳ հետ գաղտնի մե-
քենագործութեամբ կը կատարէր, եւ երբէք
ձեռքը թագաւորական ծածուկ գործոց միջամե-
տութենէ չէր ընդհատեր: — Ամէն բան բոլո-
րովին այս ամբոխին անձանօթ էր, այնպէս որ
ամեն մարդ Կարդինալի քաղաքակրթութեանն
ու այս Ֆլամանտացի ոստիկանին յոռի դէմքին
վրայ կը հիանային ու կապչէին:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՏԵՐ-ԺԱԳ-ՔՕՓԵՂՆՕԼ

Երբ Կանտի տոնակալն ու Նորին Գերա-
պատութիւնը՝ յարգական փոփոխակի ողջոյնե-

բով մէկզմէկ խոնարհութեամբ կը բարեւէին, նոյն միջոցին երկայնահասակ, լայնադէմ եւ ուժեղ ուսերով մէկը կուգէր լրբաբար ներս մտնել ի միասին Կիյլօմ-Ռիմի հետ, եւ ինչպէս զարմանալի ձեւերով կը սլառմեն թէ այս անձը իր ետեւէն մեծ եւ կատաղի շուն մ'ու խորամանկ աղուէս մ'ունէր։ — Անոր թաղեայ գրգիլին ու մորթէ բռնկոնը իր շուրջը դանդաղներուն թաւշեայ եւ մետաքսեայ հանդերձները կաղտեղէր։ — Այս անձը՝ այնպիսի բիրտ կերպարանք մ'ունէր որ մարդ զինքը տեսնելուն պէս անշուշտ ձիւսպան մը պիտի կարծեր։ — Գոնապահ ոտականը զինքը կեցնելով ըսաւ։

«Ե՛յ բարեկամ, ասանկ ո՞ւր կերթաս։»

Մորդադղեստ անձն իր ուսերովը դոնապահը կողմնակի հըրելով, պատասխանեց։

«Ի՞նչ կուգէ այս ստահակը ինձմէ, ըսաւ, այնպիսի կծու ձայնով մը որ սրահին բոլոր բաղձութիւնը պարտաւորեցաւ այսպիսի տարօրինակ բանակցութեան մը ունկնդիր ըլլալ։ — Ձե՞ս տեսներ որ ես եմ։»

— Ձեր անունը, հարցուց դոնապահը։

— Ժաղ-Քօփրընօլ։

— Իսկ ձեր պաշտօնը։

— Զանկապանաւաճառ, եւ Կանտի երէ՛ք փոքրիկ շրջաններու շրջանները։

Գոնապահը կրկին անգամ զանի յետս մղելով ըսաւ։ «Պ. Ձեր գալուստը պէ՛տք է առաջին անգամ քաղաքապետութեան ոստիկանին իմացունէ՛ք, եւ ապա ներս մտնէ՛ք։ — Բայց զանկապա-

նաւաճառը անոր այս պատասխանին կընդդիմանար։ Կարդինալի սիրտը փշալից անտառ մը դարձած կը դժարէր։ — Բոլոր ամբողջը ուշադրութեամբ զանի կը դիտէր։ — Խղճալի՛ տեսարան, երկու օրէ ի վեր է որ՝ Նորին Գերապատուութիւնը Ֆրամանտայի այս արջերը հասարակութեան ներկայացնելու համար զանոնք տմարդական կշտամբանքներով չոյելու հնարքներ կը բանեցնէ։ — Յակայն Կիյլօմ-Ռիմ ժպտուն դէմքով դոնապահին մօտենալով կըսէ։

«Լուր տուէ՛ք որ Կանտ քաղաքին կղերականաց ոստիկաններէն Տէր-Ժաղ-Քօփրընօլն է։ Թոթովեց անոր ցած ձայնով։

— Դոնապահ, յարեց Կալդինալ, բարձրաձայն, լուր տուր որ հոչակաւոր Կանտ քաղաքին կղերական ոստիկաններէն՝ Տէր Ժաղ-Քօփրընօլն է։»

Կիյլօմ-Ռիմ միմիայն իր այս սխալման դժուարութիւնները խոհեմութեամբ բառնալու կարողացաւ։ — Բայց Քօփրընօլ Կարդինալի ձայնը արդէն լսած էր։

«Ո՛չ, Աստուած վկայ, գոչեց իր թնդական ձայնովը։ Ժաղ-Քօփրընօլ, զանկապանաւաճառը կը լսե՞ս, դոնապահ, ասկէ ո՛չ աւելի եւ ո՛չ պակաս խօսք երբէք պէտքը չէ։ — Աստուած վկայ, զանկապանաւաճառ, աւելի աղեկն ալ այդ է։ — Պ. Արքիդոքսը շատ անգամ իր ձեռնոցը իմ զանկապաններուն մէջ վնասած է։

Այս խօսքին վրայ, ծախահարական խնտումները սկսան սաստկանալ։ այսպիսի անարդելի

խեղկատակութեան մը անտի խօսքերը Փարիզի ամեն կողմը տարածուեցաւ . բայց եւ այնպէս ամեն տեղ ծափահարական ընդունելութիւններ գտաւ :

Ենթադրենք թէ Քօփընսօլ պարզ մէկը եղած ըլլար , եւ զինքը շրջապատողներն լոկ ժողովուրդներ . դարձեալ մէկզմէկու հետ զիւրապէս այսպիսի ելեքտրական յարաբերութիւն մ'ունենալու համար շատ կանուխ էր : — Յլամանտացի զանկապանավաճառին այսպիսի ամբարտաւան կշտամբանքներէն նոյն տեղ գանուողները ամօթահար եղան . բոլոր ռամիկ հոգիները գրգռուեցան , սակայն չեմ գիտեր թէ այս ինչպիսի անոգի զգացում մի է որ դեռ եւս տասն եւ հինգերորդ դարուն մէջ բոլորովին դատարկ որոշումներու մէջ կը գեգեբի :

— Ասիկայ համեմատական հաւասարութիւն մի է որ՝ այս զանկապանավաճառը գալով Պ . Կարդինալի հետ միասին հանդիսատես ըլլալու կը ձգնի սատանայական խղճալի եւ համեզ մտախտնութեամբ , այնպէս որ իր սովորական հնազանդութեամբը Պ . Կարդինալի վերակացուն ոտիկաններուն սպասաւորներէն , Սէն-Ժէնըվիէվի արքայէն եւ Կարդինալին քղանցակալներէն սիրալիր յարգանքներ գտաւ :

Քօփընսօլ ամբարտաւանութեամբ բարեւեց Նորին Գերապատութիւնը : Լուի ԺԱ. ի քաջագուն ռամիկները տեսնելով անոր բարեւին լնդունելութիւնը սկսան երկնչիլ : — Ասկէ ի գատ որչափ որ Կիյլ մ-Ռիմ Խելահաս եւ Խոթամանկ ինչ-

պէս կըսէ Ֆիլիք-տը-Կոմէն , թէ հեզնական այլեւայլ կատականքներով այս երկուքին ալ քմացը համեմատ կը վարուէր . — Ամեն ոք իր տեղը առանձնացաւ . Կարդինալի կերպարանքը տխրագին եւ խոնարհ , իսկ Քօփընսօլ ուրախ զուարթ ու մեծամիտ էր , եւ անկասկածելի կերպով այնպէս կերեւակայէր որ իր զանկապանավաճառ մականունը ուրիշներէ աւելի համբաււոր էր , որն որ Մարի-տը-Պուրկոյնը , այսինքն այս Մարկերիտին մայրը , որուն հետ Քօփընսօլ այսօր պիտի ամուսնանար : Զանկապանավաճառէն աւելի Կարդինալի սիրտը վախի եւ երկիւղի բանտ մը դարձաւ . քանզի առաջինը Կարդինալ մը չէր որ Կանթոնացիները խրախուսելով յանդուգն Շարլի աղջկան տարիածուններու դէմ յուզեր : — Ասիկայ Կարդինալ մը չէր որ մէկ խօսքով ամբոխը իր աղաչանաց արտօսունքներուն դէմ պաշտպաններ : — Իսկ Յլանտրի դեռահաս օրիորդը ինչուան գլխատման բեմը գալով կաղերսէր իր ժողովրդեան՝ անոնց համար . եւ որչափ որ զանկապանավաճառը ձեր երկու գլուխները գետին գլորելու համար իր մորթապատ ուսը կը բարձրացնէ իր մեծաշուք տեարց Կիւի-ա'իմպերքուրի եւ գլխանադպիր Կիյլ մ-Ռիմի շէնքէն դէմ :

Սակայն խեղճ Կարդինալի կրած այս արհամարհական անարգանքները դեռ եւս վերջացած չէին . քանզի ինքը այսպիսի վատերու ընկերացած ըլլալով՝ սիրով կը հարկադրէր այս դառն բաժակին մրուրը անգամ քամել :

Կը յուսամք որ ընթերցողը դեռ եւս կը մը-

տաբերէ մուրացիկին անամօթութիւնը որ յառաջաբանին սկսուելէն ի վեր Կարդինալի բազմոցին ծոպերուն յարած մնացած էր : Այս հրաւիրեալ մեծանուններուն զալուստը երբէք անոր օգնութիւն մը չեղաւ, որչափ որ այս եկեղեցական առաջնորդներն ու դեսպանները խոնուելով զիրար կը տապալէին . — Թատերաբեմի մէջ Ֆլամանտացւոց համար եղած նողկալի թշնամանքները կարծես զինքը անդորրութեան մէջ թողուց, որն որ աներկիւղ դիմօք սրունքները խաչածեւ մէկգմէկու բերած շինուածոց խոյակին վրայ հանդիստ ամէն բան կը զիտէր :

Մուրացիկին յանդուգն դէմքը խաղաղ կերպարանք մ'առած ըլլալով, բաց ի առաջին անգամէ, այլ եւս երբէք մէկը զինքը չէր տեսներ . քանզի հանդիսականաց ուշադրութիւնը նոյն միջոցին ուրիշ դէպքերու վրայ դարձած էր : Ինքը կեցած տեղէն երբէք սրահին մէջ տեղը բան մը չէր տեսներ . անհոգ Նալիոլիթանի մը պէս գլուխը կը շարժէր . մեքենական սովորութեամբ երբեմնակի իր շարժումները կը կրկնէր գոչելով . « ողորմութիւն, եթէ կը բարեհաճիք » . եւ ըստուգիւ ինքը միայնակ ներկայ հանդիսականաց մէջ տեղն ըլլալով հաւանական է որ չը կրցաւ գլուխը դէպ ի այն կողմը դարձնել, ուր տեղ Քօփըրնօն ու դռնապանը բանակցութեան վէճով մը կզբաղէին . — Նոյն միջոցին բազդը այնպէս բերաւ որ Կանտի Տէր զանկապանաւաճառը, որի հետ որ բազմութիւնը արդէն սերտ համակրութիւն մ'ունէր, եւ որի վրայ որ բոլոր հանդի-

սականաց աչքերը սեւեռած էին . իսկոյն եկաւ մուրացիկին վերի կողմը անոնց քովը բազմոցին վրայ նստաւ : — Ֆլամանտացի դեսպանները այս դէպքը տեսնելով բաւական զարմացան : — Այս անձը իր աչքերուն տակը նստող ստահակին ակնարկ մը նետելով բարեկամութեամբ անոր ցնցոտապատ ուսին զարկաւ : — Մուրացիկը ետին դարձաւ ու անոր՝ յանկարծահաս զալուստը տեսնելով ապշեցաւ : Արդէն այս երկու դէմքերը մէկգմէկու ծանօթ ըլլալով, եւն, առանց հանդիսականներէն կասկած մը նշմարելու, զանկապանաւաճառն ու հիւանդոտ տկարը ձեռք ձեռքի տուած սկսան իրարու հետ խօսիլ, եւ որչափ որ Քլօիէն-Թրույլլըֆու իր գրգռիկները, դիպակաւոր բազմոցն ի վար կախած նարնջի մը վրայ թրթուրի մը կերպարանքը նկարելու կաշխատէր :

Այսպիսի հիասքանչ տեսարանի մը չքնաղ նորաձեւութիւնը . հանդիսականաց այնպիսի խնդութեան եւ ուրախութեան շշնջեան մը պատճառ տուաւ որ՝ Կարդինալն անգամ չը յապաղեցաւ այս տեսարանը դիտելու համար բազմոցին վրայէն կէս մէջքէն վար կախուիլ . բայց՝ ի դուր . քանզի իր կայարանէն հաղիւ հաղ Թրույլլըֆուի նախաաալի գրգռիկը կատարելապէս կրնար նշմարել : Ուստի բնականաբար մտաբերեց որ մուրացիկը ողորմութիւն խնդրելով, ժողովուրդը զրդուելու կը յանդգնի, — Կարդինալ զոչեց բարձրաձայն : « Պաշտօնատան Պարոն վերակացու, ինձի համար գետը նետէ այս ստահակը : »

— Աստուած վկայ, Տէր Կարդինալ, ըսաւ Քօփբընօլ, առանց Քլօփէնի ձեռքը թողելու, այս անձը մտերիմ բարեկամներէս մինն է :

— Փա՛ռք, փա՛ռք » աղաղակեց խաժամուժ ամբոխը : Տէր Քօփբընօլ այս վայրկենէն սկսեալ, ինչպէս որ Կանտի մէջ, նոյնպէս ալ Փարիզի ապուշ Ժողովրդեան առջև Բարի անուն շահեցաւ, վառ շէտս տեսաւ Ժողովներ հոն տեղ շար կան ինչպէս կրտէ Գիլիք-տը-Քօմին, թէ՛ Կանի որ էրէն Ես այսպէս անպիտաններ էն :

Այս խօսքին վրայ Կարդինալ շրթունքները խաճնելով, դէպ ի դրացնոյն, այսինքն Սէն-Փէնը վիշտով արքային դարձաւ, ու անոր կէս ձայնով ըսաւ :

« Սիրելի դեսպաններ, դիտէ՛ք արդեօք որչափ աղէկ կըլլայ, եթէ՛ Պ. Արքեպիսկոպոսը լուր մը զրկելով, մեր գալուստը Մատամ-Մարկերիտին իմացնէ : »

— Զեր գերապատուութիւնը, պատասխանեց արքան, անիկայ Զեղ տեսնելուն պէս իր Ֆլամանտայի քաղաքավարութեան խողական կրնաճիթը կը կորսնցունէ : Margaritas onte porcos • Մարգարիտա խոշ է :

— Շուտիկ ըսէ, պատասխանեց Կարդինալ, կարեկցական ժպիտով մը : Porcos onte Margaritam. « Մարգարիտա խոշ է : »

Բոլոր կղերական դասը այսպիսի խօսքի մը դարձուածքներէն յափշտակուելով զարմացան : Եւ Կարդինալի սրտին ցաւերը կարծես թէ սաւալա ինչ սփոփանք մը զգաց : — Այժմ Քոփբը-

նօլի ընկերակցութենէ ազատ ըլլալով իր խեղկատակութիւնները ծափահարական ընդունելութիւն գտան :

Արդ մեր ընթերցողներէն որոնք որ այսպիսի նկարագրութեան մը խորը թափանցելով խորհուրդ մը եւ կամ դադափար մը կզգան, եւ ինչպէս որ այսօրուան գրութեանց ոճերը ամէն բան յայտնապէս մարդու իմացականութեան կազդեն : Այժմ կը մնայ մեզ անոնց հարցունել՝ եթէ քաջ կը յիշեն թատերական ներկայութեան ժամադիր վայրկեանը, ուր տեղ մեք իրենց ուշադրութիւնը Պաշտօնատան զուգահեռաձեւ եւ լայնատարած սրահին վրայ դարձնել կը ջանայինք : — Սրահին մէջ տեղը արեւմտեան կողմը, պատին կոթնցուցած ոսկի դիպակէ բազմոց մը կար, որն որ փոքրիկ կամարակապ գոնակէ մը այս ծանրաբարոյ խեղկատակները մէկգմէկու ետեւէ նուիրակի մը թնդական ձայնին ազգարարութեամբը ներս կը մտնէին : — Առաջին կարգի նստարաններուն վրայ արդէն փառաշարդ սպիտակադոյն աքսէյ (d'hermine) վերակոններով եւ թաւշեայ ծիրանեգոյն կերպասներով չպարուն վեհադէմ անձինքներ կային : — Բազմոցին չորջը պատող բազմութեան լուծիւնը գոլաբանութեան արժանի էր : Իսկ վարը կամ դիմացի կողմը եւ այլ ուր բազմամարդ խումբերու սոսկալի աղմուկներ կը նշմարուէր : — Հազարաւոր բազմութեան աչքերը աստիճանաւոր բազմոցը սեւեռուն, այս չքեղաշուք դէմքերը կը դիտէին, ու անոնց անաւոր շնորհման ձայները մար-

դուս ականջները կը խլացունէին : Եւ իրօք , Հանդիսականաց համար այս տեսարանը խիստ հետաքրքրական էր . նաեւս ուշադրութեան արժանի : — Ասոնցմէ ի դատ ո՞վ պիտի ըլլան արդեօք գոյնզգոյն հանդերձներով պաճուճեալ այն չորս կատակերգիչները , եւ անոնց ոտքերուն տակը կեցող չորս անձինքները : Ո՞վ էր արդեօք այս խեղկատակներու մօտը կանգնող պատկառելի անձը որ ձիապանական սեաւ կրկնոց մ'ու գունահատ դէմք մ'ունէր : — Աւա՛ղ ուրեմն , սիրելի ընթերցող , ահա՛ նոյն ինքն Բիէր-Կրէնկուարն ու իր թատերագութեան դերասաններն էին :

Այս ամէն մանրամասն պարագայները կարծես բոլորովին մեր ուշադրութեանէն կը վրիպէին . Ահաւասիկ անոր այսպիսի երկչոտութեանը ճշգրիտ նկարագրութիւնը :

Կարդինալը սրահը մտած միջոցին , Կրէնկուար իր յառաջաբանին անընդհատ շարունակութեանը համար սրտին յուզմունքը երբէք չէր դադրեր : Այստեղ գերասանները կը հրապուրէր որպէս զի դերերնին սկզբին եւ ձախերնին սկզբնական ձայնէն աւելի բարձրացնէին : — Սակայն տեսնելով խեղճը որ իր պատգամները ամէն տեղ բոլորովին անլուելի կըլլան , ինք եւս ակամայ պարտաւորեցաւ պահ մը լռութիւնը յարգել : — Քառորդի մը չափ այս ընդհատութիւնը տեսնեց , բայց եւ այնպէս թշուառը երբէք ոտքերը դետին զարնելէ եւ չար ընդ հուպ չարժումներ ընելէ չէր դադրեր : — Կիսքէթ եւ Լիէ-

նորտ , այն երկու սիրային օրիորդները , յառաջաբանը չընդհատելու եւ հեղինակը քաջալերելու մտօք ստեպ ստեպ հարցումներ կընէին եւ պատասխան կը խնդրէին : — Ի դո՛ւր աշխատութիւն : — Կարդինալներէն , դեսպաններէն , եւ բազմոցին վրայ գտնուող հանդիսականներէն եւ ոչ մէկը իր տեղէն չէր շարժեր . բաց ի այս լայնատարած սրահը լուսաւորող արեղական շառաւիղներէն : — Պէտք է այս իրողութեան հաւատամք եւ ցաւ ի սիրտ յիշեմք որ այս խեղկատակական յառաջաբանը սկսաւ դիւանատան հանդիսականները թեթեւ կերպով ձանձրացնել : ձիշդ այն վայրկենին ուր՝ Նորին Գերապատուութիւնը սոսկական քաղաքավարութեամբ հանդիսին խափանման պատճառ կուտար : — Այս ամէն դէպքերէն վերջը ինչպէս որ աստիճանաւոր բազմոցը նոյնպէս ալ մարմարինոս սեղանը միշտ մի եւ նոյն տեսարանը , այսինքն Լապուրի ու Քլէօփէի , Նօպլէսի ու Մարշանտէզի կնճռոտ վիճաբանութիւնը կը ներկայացնէր . քանզի այս վերջինը Փարիզի ապուշ կրթեալ բազմութեան մեծ մասին շատ ախորժելի էր , որոնք անյեղյեղ , հանդիստ եւ կարծես անշարժ արմըկամբ մէկգմէկու միմեծ ու ոսկորները կը իթէին : — Այս Ֆլամանտացի դեսպաններուն եւ այս եպիսկոպոսական կարգին մէջ Կարդինալի կերպարանքով եւ Քոփերնոլի բաճկոնով բազմութիւ պաճուճազարդ , չպարուն ու կայտառախօս անձինքներ կային , եւ որոնց համար աւելի պարզը խօսելով , սարկաւարդական յարգահիւս դեղին եւ

ձերմակ պարեգօտներու պլլուած էին, եւ ինչ-պէս որ արդէն Կրէնկուարի համար սովոր էր, կրօնական հանդէս մը կատարելու ատեն, շուրջառի նման միշտ վրան կառնէր:

Մեր բանաստեղծը երբ տեսաւ որ ամէն տեղ կրկին անգամ սկսաւ սակաւ ինչ լռին խաղաղութիւն մը տիրել. այնպիսի ճարտարամտական խորամանկութիւն մը մտածեց որ ամենայն յաջողութեամբ կրցաւ ինքզինքը այս տարտամ եւ խարխուլ վիճակէն ազատել:

« Պարոն, ըսաւ իր մօտակայ դրացնոյն դառնալով, որն որ այս անձը վեհադէմ քաջ եւ մեծահասակ մէկն էր: — Ե՞րբ պիտի սկսի:

— Ի՞նչը, ըսաւ դրացինը:

— Հէ՛, խորհուրդը, յարեց Կրէնկուար:

— Ինչպէս որ դուք գիտէք. » պատասխանեց խօսակիցը:

Անոր այսպիսի կիսակտուր պատասխանատուութեան վրայ, Կրէնկուարի սիրտը շրջապատող մէքը փարատեցաւ, եւ այլ եւս պահ մը սպասելու ուղեց իր գործն իր ձեռքով յաջող դիրքի մը վերածել: Հոսակ ուրեմն բազմութեան մէջ մտնելով սկսաւ հանդիսականները դրդուել ու բարձրաձայն գոչել. « Սկսեցէ՛ք խորհուրդը. խորհուրդը: »

— Սատանան խղդէ քե՛ղ. ըսաւ Ժօաննէս-տը-Մօլէնտինօ, որո՞ւն են այս ձայներն ու աղաղակները, որ վարէն կամ դիմացի անկիւնէն (վասն զի Կրէնկուար այն չորս խեղկատակներու նման աղաղակ կը բառնար) կը լսուին: —

Խօսեցէք ուրեմն, ընկերակի՛ցք, դեռ եւս խորհուրդը չը լմնցա՞ւ. թէ՛ կուղեն նորէն եւս կըրկնել, այնպէս չէ՞:

— Ո՛չ, ո՛չ, կաղաղակէին դպիրք միաբերան, գետինն անցնի խորհուրդը, գետինն անցնի. »

Բայց Կրէնկուար ինքզինքը չկրնալով դուպել, աւելի եւս բարձրաձայն կը գոչէր, « Սկըսեցէք, սկըսեցէք. »

Այս թշնամական նախատինքները Կարդի-նալին ուշադրութիւնը կը գրաւէին:

« Պաշտօնատան վերակացուն քանի մը քայլ անդին բացակայ կեցող մեծ եւ խարտեաչ անձը ըսաւ. « Պարոն ոստիկանապետ, ա՞րդեօք այս խեղկատակները օրհնութեան ջրոյն աւաղանին մէջն են որ այսպիսի գոգոնային աղաղակներ կը բառնան: »

Պաշտօնատան վերակացուն տեսակ մը երկակենդան (amphibie) քաղաքական պաշտօնատարներէն, դատաւորաց ուխտեալ միաբանութեան տեսակ մը հոլամանկներէն (chauve-souris) էր որ՝ մերթ ընդ մերթ մոռկելու եւ թռչուններու բազմութեամբ դատաստանական զօրաժողովներ կը կազմէր:

Այս պատկառելի անձը, Նորին Գերապատուութեան մօտեցաւ, եւ առանց անոր գովամակ դէմքին զարհուրանք մը տալու, թոթովաւ խօսելով բացատրեց անոր հասարակութեան թէրութիւնները որ՝ Նորին Գերապատուութիւնը դեռ եւս չեկած արդէն կէս օրն իր շրջանը լը-

բացուցած էր, եւ աւելի է ըսել որ այս խեղ-
կատակները այլ եւս չկրնալով բազմութեան ան-
համբերութիւնը զսպել, ստիպուէին էին խոր-
հուրդը սկսել եւ հանդիսատեսները գոհ ընել .
առանց քեր Գերապատուութեանը սպասելու :
Անոր այսպիսի կիսակտուր թոթովմանը վրայ
կարծես թէ Կարդինալը խնդալէն կը ճաթէր .

« Կերդնում պատուոյս վրայ, կրսէր եւ գոհ
եմ Պաշտօնատան Պ. Վերակացուէն . կը գոլեմ նա
եւ անոր հանձարամիտ տաղանդը որ հանդիսա-
կանները գոհ ընելու մտօք այս դիրքը բռնած է :
Դուք ի՞նչ կրսէք, Տէր Կիլյում-Ռիմ, այնպէս չէ՞ :

— Այո՛, մեծարգոյ Տէր, պատասխանեց Կիլ-
յում-Ռիմ, թատերգութեան մէկ մասին գերծու-
մով կրնանք հանդիսականաց սրտերը գոհ ընել :
Քանզի այս է միշտ մեր օգտաւէտ ու արդիւնա-
ւոր շահը :

— Այսպիսի սրիկաները միթէ՞ պիտի կրնան
իրենց խեղկատակութիւնները շարունակելու
յանդգնիլ, հարցուց վերակացուն :

— Սկըսեցէք, սկըսեցէք, ըսաւ Կարդինալը :
ասիկայ ինծի համար հոգ չէ . այժմ ես կերդամ
իմ պաշտամանց աղօթագիրքը կարդալու : »

Վերակացուն դէպ ի բազմոցին եզրը յառա-
ջանալով գոչեց, ձեռքով լուութեան նշան մ'ը-
նելով .

« Քաղաքացիք, շինականք եւ տեղացիք .
խորհուրդն սկսելու փափաքողն ու անոր վեր-
ջաբանութիւնը լսել ուզողն գոհ ընելու համար,
Նորին Գերապատուութիւնը կը հրամայէ որ ա-
նարդել կերպով խորհուրդը շարունակուի : »

Այժմ պէտք է այս երկու կողմէն եղած
պատգամներուն ալ հպատակ դնուիլ . քանզի
արդէն երկար միջոցէ մ'ի վեր հեղինակին ու
հասարակութեան սրտին մէջ Կարդինալի համար
թշնամութեան կայծ մը կը փալիլէր :

Թատերական տեսարանը կեցող խեղկատակ-
ները սկսան երկնել իրենց բանաստեղծական
խծրծանքները : — Կրէնկուար կը յուսար որ իր
հեղինակութեան մնացորդին ունկնդիր պիտի
ըլլար ժողովուրդը . շատ չանցաւ անոր այս յոյ-
սը իր այլ եւ այլ պատրանքներուն նման ի դե-
րեւ ելաւ : Արդէն դիւանատան մէջ լուութիւնը
ինչպէս որ պէտք է անդորր կերպարանք մ'ա-
ռած էր, բայց եւ այնպէս Կրէնկուար չէր նըշ-
մարեր որ երբ Կարդինալը յառաջաբանին շա-
րունակութիւնն կը հրամայէր, բազմոցը բոլորո-
վին դատարկ էր . Յլամանտացի հրաւիրեալները
նորանշան խեղկատակութեան մը վրայ հասնե-
լով սկսան այսպիսի ընկերութեան մէկ մասն ալ
իրենք կազմել, եւ որոնց անուններն ու յատ-
կութիւնները նուիրակի մը ընդհատական ձայնին
հետ իր բանախօսութեան շուրջը թռթալով,
հոն տեղ մեծամեծ չարիքներ կարդինաւորէր,
եւ իրապէս մարդս կրնայ մտաբերել թատերա-
կան հատուածի մը մէջ տեղը, միշտ երկու կի-
սատողներու եւ երկու յանդերու հեծեծանքները
որ, նուիրակի մը շրթունքներէն սահելով հե-
տեւեալ փակադիւծները կը յօրինէ :

« Տէր Ժադ-Շարմօլիւ, փոխանորդ արքունի
եկեղեցական պաշտամանց .

« Ժան-տը-Հարլայի , զինակիր , եւ փարիզի գիշերապահ ասպետին պաշտօնակալը .

« Տէր Կալիօ-տը-Ժընուալհաք , Տէր Պրուսսաքի ասպետը , եւ արքունի պատերազմազընդին տեսուչը :

Տէր Տրէ-Ռակիէ : Մեր տիրոջ արքունի անտառներուն եւ ջուրերուն , Ֆրանսայի Շամբայնը եւ Պրի քաղաքներուն խնամատարը .

« Տէր Լուի-տը-Կրավիլ , ասպետ , խորհրդական եւ արքունի սենեկապահ , Գաղղիոյ արքունեաց սպարապետը , եւ Վէնսանի անտառին պահապանը .

« Տէր Տըզի-լը-Մէրսիէ , փարիզի կոյրանոցին տանը պահապանը , եւն , եւն :

Այս դէպքը խիստ անտանելի կերեւէր :

Ահա տարօրինակ ընկերակցութիւն մը , որ թատերգական դերին շարունակութեանը արգելքներ կտանայ : Խեղճ Կրէնկուար այնչափ կը դայրանար որ չէր կրնար իր սրտին կեղծիքները ծածկել , քանի կերթար , իր ցասումը կը բազմապատկուէր . քանզի երբէք մէկը իր հեղինակութեանը ունկնդիր չէր ըլլար : — Եւ իրօք այսպիսի թատերական հանճարեղ ճառախօսութիւն մը յօրինելը շատ դժուարին էր իրեն նման ապուշ գլուխներու համար :

Յառաջաբանին չորս խեղկատակները , իրաց այս դժնդակ վտանգներուն հոսանքները նշմարելով աղիողորմ կերպով կը ցաւէին . իսկ երբ Աստղիկ , (*vera incessu patuit dea*) Գաղղիոյ աստեղատան ազգատոմիան փառազարդ եւ նո-

բաձեւ կիսազգեստներէն մին հագած առանձին իրենց ներկայացաւ յիշեցնելով իրենց խոստումը , կը խնդրէր այն ոսկիէ դերլինն որ պահ մ'առաջ կը խոստանային զանի տիեզերահռչակ եւ դեղասքանչ օրիորդի մը ընծայելու : — Թիւիթիէ , որուն որոտման կայծակը կրօնաւորաց զգեստաւոր խորերէն մարդուս ականջին կը հնչէր , դիցուէին անգամ անոր ապաւինութեանը կը դիմէր , այսինքն աննշան կերպով Մ. Տօֆինը ամուսնացնելու մտօք : Դեռահաս պատանիի մը նման դամասկեայ ձերմակ հանդերձներով չափաւորա՞ծ եւ ձեռքը մարգարտեայ ծաղիկ մ'առած (Ֆլանտրի օրիորդին կերպարանքին տակ ծածկուած էր :) յատկապէս Աստղիկ հետ մըրցելու կուգար : — Հարուած թատերական եւ բազդի յանկարծական փոփոխում : — Անկարագրելի հակառակութիւններէն վերջը , Աստղիկ , Մարկերիտ եւ դաշնակիցք յուսահատելով որոշեցին իրենց այս կնճռոտ վիճաբանութիւնը Ս. Կուսին արդարութեան ատենին ներկայացնել : Կար նաեւ հին տեղ թատերական հիւանալի տեսարան մը որ Մեզօփոթամի թագաւոր Տէր Բէտրին էր : — Այսչափ յառաջաբանը ընդհատելու համար շատ դժուարին էր , անոր իմաստը ըմբռնել : — Այս խեղկատակներու ամէնն ալ նոյն միջոցին սանդուխէն վեր ելեր էին :

Սակայն այս ամէն եղելութիւններէն վերջը , այս գեղեցկութիւններէն եւ ոչ մէկը ո՛չ ոք ըզգաց ու հասկըցաւ : — Կարդինալը հանդիսատեսը մտած միջոցին , ըսին թէ աներեւոյթ եւ կախար-

դադէմ օրիորդ մը յանկարծ բոլոր հանդիսակա-
նաց ակնարկները մոգական հանճարամտութեամբ
սրահին հարաւային ծայրը, արեւմտեան կողմը
դրուած, դէպ ի մարմարիոն սեղանն ու աստի-
ճանաւոր բազմոցը կը հրաւիրէր: — Երբէք հը-
նարք մը չկար որպէս զի կարէնար, զիւանա-
տունը անոր այս կախարդական հմայանքներէն
ազատել, բոլոր աչքերը հոն տեղ սեւեռուած
մնացին. նորեկ հիւրերը, եւ իրենց անխճեալ
անունները, իրենց դէմքերն ու իրենց կերպա-
րանքները հանապազօրեայ այլակերպութիւններ
էին: — Ասոնց բոլորն ալ տաղտկալի էին, ի բաց
առնելով Նիսքէթ եւ Նիէնարտ որ երբեմնակի
դէմքերնին դէպ ի յետս կը դարձունէին երբ
Նրէնկուար իրենց բազուկները բռնելով կը քա-
շէր, բաց ի իր քովը կեցող այն մեծ ու խար-
տեաշ համբերողէն. երբէք մէկը զինքը մտիկ
չէր ընէր, երբէք մէկը այսպիսի խեղճուկ բա-
բոյականութեան հեղինակին դէմքը չէր դիտեր:
— Նրէնկուար այս ամէնը կողմնակի աչքով մը կը
դիտէր:

Ո՞րչափ դառն էր իրեն համար այս տեսարա-
նը, երբ կը տեսնէր իր փառաց եւ բանաստեղ-
ծական հեղինակութիւնը այսպէս կտոր կտոր կը
բլքտուի ու դարաւոր պարսպի մը նման հիմն
ի վեր կը տապալի, ո՞րչափ վշտաղին երեւակա-
յութեան մը մէջ կը դեգերէր իր սիրտը, երբ կը
տեսնէր որ տակաւ առ տակաւ ներկայ հանդի-
սականաց անհամբերութիւնը Պ. վերակացուն
դէմ ապստամբութիւն մը յարուցանելու կէտին

կը հասնի, իր հեղինակութիւնը լսելի չըլլալուն
համար: — Ա.րգ՝ կայ արդեօք մէկը որ այս աղի-
ողորմ դէպքը տեսնելով չը կասկածի. քանզի
այս հանդիսին նախասկզբնաւորութիւնը բազ-
մութեան միահաւան ծափահարութեամբը սկսե-
ր: — Ահա՛ յաւիտեանականութեան ամենամեծ
հրաշագործութիւններէն մին, որ բազմութեան
օգնութեամբը երբեմն կը կազդուրի եւ երբեմն
կը նուազի, — Մտածելու է միանգամ որ ոստի-
կանութեան վերակացուն պէտքը կզգային. ու
անոր զինակիրներուն օգնութեանը կը կարօ-
տէին: Ի՛նչ դժբաղդութիւն եւ ի՛նչ աղէտք չը
մնաց որ այս երանելի ժամադրութեան վրայ չը
հասնին:

Ա.րգէն նուիրակին դազանական ինքնախօ-
սութիւնը բոլորովին խաղաղեւ էր: Ամէն ոք
հաւաքուած հանդիսին կսպասէին: — Նոյն մի-
ջոցին Նրէնկուար հառաչ մ'արձըկեց, եւ դե-
րասանք սկսան արիաբար իրենց դերը շարունա-
կել: — Սակայն չէին նշմարեր երբէք Տէր
Քօփըրնօլն ու զանկապանալաճառը, այս երկու
անձինքը, մէկէն ի մէկ ոտքի ելան, որպէս զի
համատարած լռութեան մը մէջ կարենան Նրէն-
կուարի այս զազիր հրապարակաստութեանը
ունկնդիր ըլլալ:

« Գաղաքացի Պարոնայք եւ Փարիզի շինա-
կան աղնուականք, Աստուած վկայ, ես անգամ
չեմ գիտեր թէ մեք հոս տեղ ինչ ընելու համար
եկեր ենք: — Պարզապէս կը տեսնեմ վարի առ-
կիւնին մէջ, եւ այս մոյթին վրայ, այնպիսի

անձինքներու դէմքեր , որոնք ձեզիպէսներու դէմ կադ մը բանալ կուզեն : — Ճշմարիտը խօսելով չեմ գիտեր թէ՛ այս խեղկատակութիւններն են զորս դուք խօսեցէք կանուանէք : Եթէ՛ ասոնք բոլորովին ի դուր զբօսանքներ են : — Ինքսամբ պարապ տեղը իրենք իրենց լեզուին հետ կը կռուին : Ահաւասիկ քառորդէ մ'ի վեր է որ խաղաղութեան կապանեմ , բայց ի դուր : — Ասոնք այնպիսի վատթարութիւններ են , որ անիրաւութեամբ մարդուս մորթն անգամ կը կեղեքեն . ասոնց առաջըը առնելու համար պէտք էր Լօտտօնի եւ կամ Ռօթէրտամի յաղթու մըր-ցողներուն գիմել . եւ ահա՛ այն ատեն պիտի կարենամք անոնց դէմ ելնել , դուք բռան հարուածներ կը տեղաք մարդոց վրան , զորս մեք հոս տեղէն անոնց բոմբիւնը կը լսեմք . սակայն ասոնք զթասիրտ անձինքներ են , անոնք մեզի մաւրիտանական պարահանդէս մը , նաեւ քանի մ'այլ եւ այլ գուարճախառն կատակերդութիւններ պիտի ներկայացնեն : Ասոնք չէ որ նոյն տեղ ինծի այսպէս կրօնին . այլ եւ այնպէս Ս . Պապին ընտրութեամբը խենդութեան տօն մը կատարել կը խոստանային : — Մենք եւս Ձեզի նման կանտի մէջ խենդերու պապ մ'ունինք , ուրեմն քաջ գիտցէք որ մեք եւս ձեզմէ՛ վար անձինքներ չենք , Աստուած գիտէ :

Ահա այժմ նոյնը կը կրկնեմք , ասոնց ամէննալ խաթամուծ ամբօխի մը կը նմանին . ինչպէս որ ասոնք : — Ի վերջոյ ամէն ոք երթալով գլուխը ծակէ մը դուրս կը հանէ , եւ ահուկի գիմօք

ուրիշները կը խեղկատակէ , ասոնցմէ որն որ աւելի դժնդակ դէմք մը կը ձեւացնէ , ամենուն ծախահարութեանը կարծանանայ , եւ իսկոյն Պապ կընտրուի : — Ահաւասիկ այսօրուընէ աւելի զբօսալի տեսարան մը Ձեզի նկարագրեցի : Եթէ՛ կը հաճիք մեր երկրին սովորութեանը համեմատ կրնանք ընտրել Ձեր Պապը : Իմ նկարագրած ձեւս կարծեմ Ձեր այս շաղակրատ խեղկատակութիւններուն չափ ունկնդիրներու տաղտկալի ձանձրութիւններ չը պիտի տայ : — Եթէ՛ անոնք գալով իրենց խեղկատակութիւնները լուսամուտէն ներս շարունակել ուզեն , զանոնք կը հեգնարանեմք : — Ինչ կըսէք , Պարոն քաղաքացիներ . այժմ հոս տեղ երկու սեռէ բաղկացեալ տարօրինակ դէմքեր կան , որոց դէմքը կըրնայ ըստ բաւականի Ֆլամանտացիներուն խընաու մը գրգռել , եւ մեր դէմքերը բաւական տրգեղ նշմարուելուն համար կը յուսամ որ անոնցմէ գեղեցիկ խեղկատակներ կրնամք ձեւանալ :

Կրէնկուար թէ եւ կուզէր անոր պատասխանել , սակայն ապշուեցնէն . զայրութէն եւ սրբտին տագնապէն արդէն չուարած կեցած էր : — Ամէն կողմանէ զանկապանաւաճառը այսպիսի շողմարար առաջարկութեամբ , նաեւ այս քաղաքացիներուն շինական աշխատանքի կոչելուն համար , յարգական ընդունելութիւններ գտաւ : — Անոր համար նոյն տեղ ինքզինքը հեղեղի մը հոսանքին մէջ նետելէ ուրիշ ճար մը չը կար : — Կրէնկուար այս միջոցին սկսաւ իր ամօթահար դէմքը երկու ձեռքերուն մէջը պահել . քանզի խեղճը Ակամմնոն-տը-թիմանթի նման գոնէ գրգռիկ մ'ունենալու բաղդին արժանացած չէր ,

որպէս զի կարենար անով իր անուշ գլուխը ծածկել :

ԳԼՈՒԽ Ե .

ԳԱՋԻՄՕՏՕ

Քօփընօլի այս առաջարկութիւնը ակրն-
թարթի մը մէջ ի գործ դնելու մտօք , քաղա-
քացիներն , դպիրներն ու աշակերտները մէկէն ի
մէկ սկսան աշխատիլ : Մարմարիոն սեղանին
դիմացի մատուռը իրր խեղկատակութեան թա-
տերաբեմ որոշեցին : Դրանը վրայի գերասքանչ
վարդաձեւ պատուհանին կոտրած ապակիի մը
քարաշին բոլորակը պարապ թողլով որոշեցին ,
որպէս զի դերասանք գլուխնին անկէ դուրս
հանեն : Այս պատուհանին հասնելու համար բա-
ւական էր մի միայն երկու տակառներու վրայ
մագլել : — Չեմք գիտեր ուրկէ գտեր եւ բերեր
այսպէս տարօրինակ ձեւով մէկզմէկու վրայ դը-
րեր էին : — Այնպէս կարգադրեցին որ ներկայ
գտնուող ուխտաւորք թէ այր եւ թէ կին , (վա-
սըն զի այս վերջիններէն պապուհի մըն ալ կըր-
նար բլլալ) իրենց բնածին կուսութեանը անա-
րատութեան համար , անոր խեղկատակ դէմքը
տեսնելու փափաքողները պէտք է զաղտնապէս
դէմքերնին ծածկելով գան , եւ այս մատռան
մէջ պահուածին , ինչուք որ ինքը պատրաստը-
ւած , տեսարանը վերադառնայ : — Գրեթէ բո-
ւալէի մը մէջ մատուռը բազմաթիւ ուխտաւորնե-
րով լեցաւ , եւ յանկարծ դուռը գոցուելով ա-
սոնք ամէնքն ալ բոլորովին մարդկային տեսու-
թենէն աներեւոյթ եղան :

Քօփընօլ անշարժ իր տեղը կայնած՝ ամէն
բան հրամայելով կը շտկէր ու կը կարգադրէր :
Այսպիսի շփոթութեան մը մէջ կարդինալի դէմ-
քը կրէնկուարի դէմքէն աւելի շփոթած կերե-
ւէր . այնպէս որ՝ այլ եւս չը կրնալով համբերել ,
իր սովորական եղած երեկոյեան ազօթքը պատ-
ճառ բռնելով պաշտօնակալներովը հանդերձ հե-
ռացաւ այն տեղէն , առանց այն բազմութեան
շարժումը զրգռելու որչափ որ իր զալստեան
միջոցին ասոնց ամէնն ալ շարժման մէջ ձգած
էր : — Կիլլօմ-Ռիմ , միմիայն Նորին Գերապատ-
ուութեան փախուստը նշմարեց : Հասարակու-
թեան ուշադրութիւնը , արեւանման իր շրջանը
սրահին մէկ ծայրէն առնելով ինչուան կեդրոնը
կանկ կառնէր . հոն տեղ պահ մը հանգչելով
կրկին անգամ կսկըսէր շարունակ դէպ ի միւս
անկունը յառաջ երթալ . եւ անա՛ այժմ բոլորու-
վին իր բաղձանաց կատարելութեանն հասած
էր : — Մարմարիոն սեղանը , եւ զխաղաչէն
բազմոցը արդէն լուծեան քօղին տակ ծած-
կուեր էր : Այժմ կարգը Լուի ԹԱԻ Մատռանն
էր , այսուհետեւ հաղար ու մէկ խնդութիւն-
ներու համար՝ ասպարէզը աղատ էր . քանզի
Ֆլամանտացիներէ եւ ստորին կարգի խաժամուժ
ամբօխէ մը ի զատ ուրիշ մէկը չկար հոն տեղ :

Խեղկատակութիւնները սկսան : Այն դէմքը
որ առաջին անգամ լուսամուտէն դուրս երեւ-
ցաւ , աչքերուն բիւրերը կարմիր դուրս դարձած
էր , ապուշի նման բերանը այնչափ բացեր էր որ
որկորն անգամ կերեւէր : Մերս կայսրութեան
հեծեկազօր աւագախներուն կոշիկներուն նման
խորշուեալ ճակատ մ'ունէր . այս դէմքը մէկէն
ի մէկ այնպիսի անսպառելի խնդութեան մը տե-

դի տուաւ, որ Հոմերոս անգամ այս անձը ռամկութեան չաստուած մը կը կարծէր : Սակայն մեծ սրահը Ոլիմպիոսի տաճարին չէր նմանէր, եւ Երէնկուարի խեղճուկ ծիւփիթիէրը զանի արդէն ուրիշներէ աւելի կը ճանչնար : Երկրորդ մը, ասոր յաջորդեց երրորդ խեղկատակ մը, պահ մը վերջը ուրիշ մը, եւս ուրիշ մը : Քանի կերթար անընդհատ ուրախութեան խնտումներն ու ոտքերու տոփիւնները կը սաստկանար :

Այս տեսարանին մէջ չեմ յիշեր թէ՛ ինչպիսի մասնաւոր յիմարութիւն մը, չեմ գիտեր թէ որպիսի ապշական եւ շլացական զօրութիւն մը կար որ՝ այսօր ամենամեծ դժուարութեամբ չեմք կրնար մեր ընթերցողաց ճիշդ գաղափար մը տալ, մեր այն աւուր եւ մեր այն սրահին վրայ, Երեւակայեցէք միանգամ դէմքերու կարգ մը, որոնք հետզհետէ երկրաչափական ձեւերով ի հանդէս պիտի գան : — Եռանկիւնէն մինչի տրապիզ. կոնէն մինչ ի բազմանիստը. մարդ կային կերպարանքները միշտ, զայրացումէ ի շնութիւն, ամէն տարիքները երախային կնճիռներէն մինչ ի ծերութեան օրհասական խորշերը : — Այն ամէն կրօնականներու ուրուականները Ֆօնէն մինչ ի Պէլզէպիւթ : Այն բոլոր գաղանային դէմքերը, որկորէն մինչ ի կտուցը, խալամին (hure) մինչ ի ցուկը : (museau) — Երեւակայեցէք, Նէօլ կամուրջին բոլոր այն հրէշները. — Ժէրմէն-Փէլօնի ձեռքին տակը քարացեալ այս ճիւղները, որոնք այսօր կարծես թէ յարութիւն առած հետզհետէ կուգան հրացայտ աչքերով ձեր առաջը կը տրնկուին : — Վերջապէս ասոնք Վենետիկի փողոցները չըջող բարեկեանդանի ծաղրական դիմակա-

ւորներն են որ այժմ ձեր դիտանոցին առջեւէն կանցնին : — Մէկ խօսքով ասոնք մարդկութեան փուշերն են :

Տակաւ առ տակաւ այս սպանդարամետականաց անկարգութիւնները Ֆլամանտացի խեղկատակներու կերպարանքը կառնէր. այնպէս որ՝ Թէնիէ անգամ այս ամէն եղելութիւններուն ճշգրիտ նկարագրութիւնը չը պիտի կրնար մեղի ներկայացնել : — Այժմ բաւ է մեղ համար. մի միայն երեւակայել Սալվաթօր-Ռօզաի Սպանդարամետան տօնախմբութեանց պատերազմը, ուր տեղ, ո՛չ դպիրք, ո՛չ դեսպանք, ո՛չ քաղաքացիք, ո՛չ մարդիկը եւ ո՛չ կանայք, ասոնց եւ ո՛չ մէկը չէր մնացեր. ո՛չ Գլօփէն-Թրույլլըֆօն, ո՛չ Թիլ-Լըքօրնէն, ո՛չ Մարի-Քաթրինիլը եւ ո՛չ Ռօպէն-Բուսրէն. ասոնց ամէն ալ այսպիսի խառնաշփոթ հասարակութեան մէջէն բոլորովին աներեւութացած էին : — Նոյն միջոցին կարծես թէ մեծ սրահը լրբութեան հնոց մը եւ անառակութեան լայնատարած ասպարէզ մ'էր դարձած, ուր տեղ ամէն բերնէ աղաղակ մը կը լըսուէր. ամէն դէմքէ խեղկատակութիւն մը կը նշմարուէր, եւ ամէն անհատի դէմքին վրայ տարանշան կերպարանք մը կը տեսնուէր : Ասոնց ամէնն ալ ցասմամբ կաղաղակէին եւ զայրագին ճիշեր բռնաւորով սրահը կը թնդացնէին : — Այն տարօրինակ դէմքերը հետզհետէ գալով վարդաձեւ պատուհանին առաջը ակոսանին կրճատելով ետ կը քաշուէին. եւ մարդուս այնպէս կը թուէր թէ այս որոտման ձայնը խարոյկի մը մէջ լափալիզող յարդեայ գաւազաններ են, որ այսպիսի կրճատմամբ կայրին ու կը լափին : Այս ամենա-

պժգալի որոտման ձայները ներկայ բաղմութեան կոկորդիներէն կը խուսափէր : Նման այն ծուխին՝ որ վառարանէն դէպ իյօղս ցնդած ատենն՝ մըծ-դոկի մը նման խիստ, սուր եւ սուլիչ աղաղակ մը կը բառնայ :

« Վա՛յ, նզովեալ, վա՛յ,

— Տես այս դէմքը .

— Ի՞նչ սարսափելի երեւոյթ .

— Ահաւասիկ՝ մի եւս, ուրիշ մը .

— Կիւյլըմէթ—Մօժըըփիւրի, տե՛ս ուրեմն այս ցուլական կնճիթը . անոր միմիայն եղջիւրներ կը պակսին : — Մի երկնչիւր, այս անձը քու ամուսինդ չէ :

— Ահա ուրիշ մըն ալ .

— Պապական ծնունդ . ասոնք որպիսի խեղ-կատակութիւններ են :

— Հէ՛ ինծի նայէ, այդ խարդախութիւն է . մի միայն դէմքդ պէտք է որ ցուցնես :

— Այս անիծեալ Բիէրրէթ—Քալլըպօթը, այս-պիսի բաներ ընելու կարո՞ղ է :

— Կեցցէ՛, կեցցէ՛ :

— Զայնս կը խղղուի :

— Ահաւասիկ ուրիշ մը, որ ականջները լուսամուտէն դուրս չը կրնար հանել, եւս, եւս :

Այժմ մեր ժէհան բարեկամը գովաբանութեան արժանի է . քանզի այնչափ դժուարային խառնաչփթութեանց մէջ դեռ զինքը իր սեան գազաթը կը տեսնէինք . ինչպէս դեռահաս նաւաստի մը կայմին գազաթը շուարեալ կը մնայ անկարծելի սաստկութեամբ շարժում մը կընէր, բոլորովին բերանը բաց ձգած աղաղակներ կը բառնար . սակայն չկար երբէք մէկը որ անոր

այս աղաղակները լսէր . ո՛չ թէ այս ձայնը ընդհանրութեան աղմուկներու մէջ կանչեալէր, բայց եւ այնպէս որչափ ալ սաստիկ ըլլար, անտարակոյս այնչափ սրաձայն, այսինքն Սալէօրի յաւան երկու հազար, եւ Պիօր ութ հազար թընդական աղաղակներու մէջ տեղ անխելի պիտի ըլլար :

Իսկ Կրէնկուար իր վնասութեան առաջին վայրկեանը անցունելով, այսպիսի տարաբաղ-դութիւններու դէմ կենալու նորէն ոյժ եւ սիրտ առած, իր մեքենախօս կատակերգիչներուն երրորդ անգամ մըն ալ « շարունակեցէ՛ք » կը կըրկնէր : — Ցեառոյ մարմարիոն սեղանին շուրջը մեծ մեծ քայլեր ընելով, այնպէս կը մտաբերէր՝ որ ինք եւս անոնց նման երթալով մատուան լուսամուտքէն դուրս երեւնայ, մի միայն այս ապեւրասան ժողովուրդը ծաղրաբանելու հաճութիւնն վայելելու համար, « Բայց, ո՛չ, կըսէր ինքնիւրեն, այս ձեւը մեղի համար անվայել կը թուի, ռիսակալութեան պէտք չունինք, պատերազմինք ինչուան մեր վերջի շունչը . քերթողական բանաստեղծութիւնը մեծամեծ աղդեցութիւններ կրնայ ընել ժողովրդեան վրայ . այս ձեւով կը շահիմ անոնց սիրտը : Ուրեմն տեսնենք թէ ո՞վ յաղթող պիտի հանդիսանայ, խեղկատակները թէ բանաստեղծները : »

Աւա՛ղ, միմիայն ինքը մնացեր էր իր խեղ-կատակութիւններուն հանդիսատես :

Այս վայրկեանը խիստ ցաւալի էր իրեն համար . քանզի այժմ կռնակներէ ուրիշ բան մը չէր տեսնել :

Կը սխալիմ . վասն զի տարադէպ ժամու մը մէջ իրեն խորհրդատու հանդիսացող խարտեաչ

եւ համբերող անձին դէմքը՝ դէպ ի թատերաբեմը դարձած էր : — Իսկ Նիսքէթ եւ Լիէնարտ արդէն հեռացեր էին անկէ :

Կրէնկուար տեսնելով իր միակիկ հանդիսատեսին խոնարհ դէմքը , սրտին խորերէն խկոյն ուրախութիւն մը զգաց , եւ խօսքը անոր ուղղելով դէպ ի յառաջ քանի մը քայլ ըրաւ , բըռնեց անոր թեւըն ու թեթեւ կերպով մը թոթռեց . վասն զի այս պատկառելի անձը վաղաքին յենած կէս մը կը մրափէր :

« Պարո՛ն , ըսաւ Կրէնկուար , շնորհակալ եմ Զեզմէ . »

— Պարո՛ն , պատասխանեց պատկառելի մարդը , յօրանջելով մը , ի՞նչ է :

— Գիտեմ Զեր ձանձրութեան բուն պատճառը , կրկնեց բանաստեղծը : — Բոլոր այս խեղկատակներու աղաղակն է որ , Զեր ուշադրութեանը արգելք կը բառնայ : Բայց եւ այնպէս հանդիսատեսն է սիրտդ . քանզի Զեր անունը դաբերու հոսանքին մէջ անմահ յիշատակ մը պիտի կանգնէ . ըսէ՛ք ուրեմն , ի՞նչ է Զեր անունը :

— Ռընօլտ-Շաթօ . Փարիզի Շաթլէ անուանեալ բերդին պահապանն եմ , որ յատկապէս այսօր Զեզի ծառայութիւնն է՝ ընելու համար եկած եմ :

— Պարո՛ն , դուք էք միմիայն այս բանաստեղծութեանց հանդիսատեսը , ըսաւ Կրէնկուար :

— Տէր իմ , Զեր մարդասիրութիւնն է այդ , պատասխանեց Շաթլէի բերդին պահապանը :

— Մի միայն դուք կրցաք այս բանաստեղծութեանս ուշի ուշով ունկնդիր ըլլալ , կրկնեց Կրէնկուար : Ի՞նչպէս կը գտնաք :

— Հէ՛ , հէ՛ , պատասխանեց պաշտօնեայն , մըրափապատ աչքերը կէս մը բանալով . այո՛ , բաւական ծաղրախառն է : »

Բախտը այնպէս բերաւ որ Կրէնկուար այսպիսի գովարանութեան մը վրայ գոհ ըլլար , որովհետեւ յանկարծ կայծակնացայտ ծափահարութեանց անվերջանալի աղաղակներու որոտում մը վրայ հասնելով , անոնց այսպիսի խօսակցութիւնները ընդհատեց : — Այս միջոցին խենդերու Պապը ընտրուեց էր :

« Կեցցէ՛ , կեցցէ՛ , կեցցէ՛ . » կաղաղակէին ամէն կողմէ .

Եւ իրօք սքանչելի՛ խեղկատակական երեւոյթ մի էր ան դէմքը որ՝ նոյն միջոցին վարդաձեւ պատուհանին բոլորակին առաջը կը փափլէր : — Բոլոր հնգանկիւն դէմքերէ վերջը , ութանկիւն եւ անկանոն դէմքեր եւս մէկզմէկու կը յաջորդէին : Այս լուսավորւածն բազմութեան երեւնալու համար , առանց որոշ գաղափար մը տալու այն ծաղրութեանց՝ որ արդէն անկարգութիւններէ տաքցած գլուխներու մէջ հաստատուած էր : — Այս բազմութիւնը շլացնող հրաշազան դէմքին համար եղած որոտման ձայները բառնալու միջոցը այն էր որ , մի միայն պէտք էր անհետ ընել այն դէմքը՝ ուր ժողովուրդը կախարդելու կը տքնէր : — Տէր Քօփընօլ անգամ ծափահարեց զանի . իսկ Գլօփէն որ ընկերակցեր էր անոնց (Աստուած զիտէ մինչեւ որ աստիճան իր դէմքը աղեղ կերպարանք առած ըլլալը) ինքնին խոստովանեցաւ : — Մեք եւս այժմ մի եւ նոյնը կը կրկնեմք . այսպիսի չորեքանկիւն քթի մը եւ այսպիսի երկվարական եր-

կաթածեւ բերանի մը ճիշդ նվարադիրը մեր ընթերցողաց պարզելու համար երբէք փորձառու ձեւեր չենք գործածեր : — Այսպիսի խառն ի խուռն յոնքով մը մթադնած ձախակողմեան պղզտիկ աչքէն՝ աջակողմեան աչքը՝ լայն ելունդի մը (verruë) տակ կաներեւութանար : — Այսպիսի անկարգ եւ անշնորհ ակուաներու առդլն անդին երերումը ապականեալ բերդի մը պարխադներուն կը նմանէր : — Անոր այս ակուաներէն մին՝ փիղային ժանիքով մը իր փապարեալ (calleuse) շրթէն դուրս ելած էր : — Անոր ծնօտը երկու կտորներու բաժնուած էր : — Այս ամէնը անոր դէմքին բնական կազմութեանը հաւասարած էր. այսպիսի ծաղրաբանական դէմք մը, մարդուս զարմացումն ու տխրութիւնը կը գրգռէ : — Երեւակայեցէք ուրեմն ո՞վ ընթերցողք, եթէ կարող էք : — Այսպիսի հեղինաբանական դէմքի մը կերպարանակազմութիւնը :

Ժողովրդեան միահաւան ծափահարութեան աղաղակները ամէն կողմանէ սկսաւ սրահը թընդացընել . ամէն մարդ աճապարանօք դէպ ի մատուր յառաջ գնաց, եւ ուրկէ չքեղ կերպով դուրս հանեցին խնդերուն երանելի Պապը : Եւ ահա՝ այն ատեն զարմանքն ու հիացումը ժողովրդեան աչքերը չլացուց . քանզի յետին աստիճան ալակերպ դէմք մ'ունէր :

Անոր այսպիսի այլակերպ դէմքը, մարդուս ծիծաղը կը շարժէր : Շիկադոյն մաղերով մեծ գլուխ մ'ունէր . երկու ուսերուն մէջ տեղը, խոշոր սապատ (bosse) մը կար եւ որուն հակադարձ մըն ալ . առջեւի կողմէն կը նշմարուէր :

— Ոտքերն ու սրունքները այնպիսի տարօրինակ տձեւութիւն մ'ունէր որ՝ միմիայն ծնկունքներէն կրնային մէկըմէկու միանալ : Եւ առջեւէն դիտած ատենդ այնպէս կը կարծուի որ ասոնք երկու կիսամանդաղներու շրջանակին նման մի միայն ծայրերէն իրարու կրնային հասնիլ : Գիշերային ճիւղի մը նման ոտքերը լայնարձակ եւ ձեռքերը այլանդակ էր : Չեմք զիտեր թէ՛ անոր բնական առոյգութիւնն ու քաջասրտութիւնն արդեօք կրնա՞ր իր այսպիսի տձեւ եւ անհեթեթ կերպարանքին համապատասխանել : — Որպիսի տարօրինակ, զարտուղի եւ բնական անընկճելի օրինաց հակառակ էր այս խեղկատակ դէմքը : Քանզի ինչպէս մարդուս առոյգութիւնը, նոյնպէս ալ գեղեցկութիւնը բնական օրինաց համաձայնութենէ յառաջ կուգայ : Եւ ահա այս ճիւղադէմ խեղկատակն էր այն Պապը՝ որ նոյն օրը խնդերը ընտրեցին :

Այս անձը փշրուն եւ տձեւ կերպով մէկըդմէկ կցած հսկայի մը կերպարանքն ունէր :

Այս կիկլոպադէմ (1) անձը մատուան սեմին վրայ եկաւ : Անշարժ, ցած, եւ իր կարծահասակութեանն համեմատ լայն դէմք մ'ունէր : — Ինչպէս ըսաւ երեւելի բանաստեղծներէն մին (Carré par la base) յարաբերութիւնը հասանելի : — Իր արծաթազօծ փոքրիկ շրջանակներով ծածկուած հասակէն իր հագած կիսակարմիր եւ կի-

(1) Գաղղիներէն . (Cyclope) որուն Հայերէնն է կիկլոպ : Այս անունը, ճակտին մէջ տեղը կըլոր աչք մ'ունեցող անարի հսկայներուն կուտան :

սամանեղօծ վերարկուէն . նա մանաւանդ իր սովորական խեղկատակ դէմքէն, խակոյն ժողովուրդը զինքը ճանչցաւ : Եւ յանկարծ սկսան միաբերան աղաղակել :

« Այս անձը զանգակահար Գաղիմօսօն է . այո՛ , Գաղիմօսօն է , Նօթր-Տամի սապատողը . միականի Գաղիմօսօն , տձեւածունկ Գաղիմօսօն . կեցցէ՛ , կեցցէ՛ : »

Այնպէս կերեւէր որ խեղճը այլ եւ այլ ընտրելի մականուններ ունէր :

« Զգուշանան յղի կանայք , կաղաղակէին դպիրք :

— Կամ անոնք որ մտադիր են ըլլալու , կըսէր Ժօաննէս :

Եւ իրօք կանայք դէմքերնին կը ծածկէին :

« Ո՛հ , այս որպիսի տձեւ կապիկ է կըսէր այս կիներէն մին :

— Որչափ որ տգեղ , այնչափ ալ չար է , յաբեց ուրիշ կին մը .

— Սատանան է , աւելցուց երրորդ մը .

— Դժբաղդ եմ որ Նօթր-Տամի մօտ կը բնակիմ . վասն զի այս սատանային ոտքերուն ձայնը գիշերը տանիսին վերի յարկէն կը լսեմ որ ասդին անդին կը թափառի :

— Կատուներուն հետը .

— Միշտ մեր տանիսներու վրայ է :

— Ծխնելոյգններէն մեղի վիճակ կը նետէ .

— Անցեալ գիշեր , զիս ծաղրելու համար լուսամուտիս առաջն եկեր էր . կարծեցի որ ասիկայ մարդ մըն է , բաւական սարսափ մ'զգացի :

— Աղէկ գիտեմ որ անիկայ վաւերներուն գիշերաթողովին կերթայ . վասն զի անցեալ օր մեր տանիսին վրայ աւել մը ձգեց :

— Ո՛հ , տես սապատողին տգեղ դէմքը .

— Ո՛հ , չար ողի :

— Պա՛հ . »

Մարդիկք ընդհակառակը անոր այսպիսի խեղկատակ դէմքին վրայ կըմայլէին ու կը ծափահարէին :

Գաղիմօսօ , այն է այսպիսի չփոթութեան մը առարկան , միշտ մատուան զրան վրայ կեցած էր ոտքի վրայ , տխուր եւ վեհ դէմքով . որպէս զի ամէն մարդ զինքը գիտէ :

Դպիրներէն մին (կարծեմ Ռօպէն-Բուսրէն) աւելի մօտեցաւ , քթին տակէն անոր վրան խնդալու : Գաղիմօսօ անոր այս չարութեան վրէժը լուծելու համար բաւական կը համարէր միմիայն անոր դօտիէն բռնելով բազմութենէն տասը քայլ անդին տապալելը , առանց բերանն անգամ բանալու :

Տէր Քօփրընօլ այս դէպքին վրայ զարմանալով մօտեցաւ անոր :

« Աստուած վիայ , Ս . Հայր , երբէք կենացս մէջ Զեզ նման տգեղագէտ մէկը տեսած չեմ :

— Այժմ ինչպէս որ Փարիզի , նոյնպէս ալ վաղը Հռոմայ քահանայապետութեան թագը վայելելու արժանի ես : »

Այսպէս խօսելով խնդութեամբ ձեռքը անոր ուսին դրաւ . Գաղիմօսօ երբէք տեղէն չը չարժեցաւ : Քօփրընօլ սկսաւ խօսքը շարունակել .

« Ստահակ մի ես գու , որով ես շատ կը բաղձամ շոայլական կերուխումներով կեանք մը վարել Զեղի հետ . ի՞նչ արժէք ունի ինձ համար մէկ երկոտասաներորդ տասն եւ երկու Տուրօնական նոր (1) դրամը : Ի՞նչ կըսես .

Գաղիմօտօ դարձեալ չը պատասխանեց :

« Աստուածդ կը սիրես , ըսաւ Զանկապանավաճառը , միթէ խո՞ւլ ես . »

Յիրաւի խուլ էր :

Սակայն Քօփրընօլի անհամբերութիւնը զսպելու համար մէկէն ի մէկ անոր դարձաւ այնպիսի կատաղութեամբ ակոսները կը կրճտէր , որ Ֆլամանտացի հակայններն անգամ կատուի մը առջեւէն վախճող խոշոր շունի մը նման զարհուրելով ետ քաշուեցան :

Այն ատեն այս տարօրինակ անձին չորս կողմը վախու եւ յարգութեան շրջանակ մը բոլորեցաւ , որուն տարածութիւնը երկրաչափական հաշուով տասն եւ հինգ ոտք էր : Հոն տեղ պառաւ կին մը Տէր Քօփրընօլի իմացուց որ , Գաղիմօտօն խուլ էր :

« Խո՞ւլ , ըսաւ զանկապանավաճառը իր Ֆլամանտիական կողիտ ինտումովը . Աստուածդ կը սիրես ըսէ . ասիկայ կատարեալ Պա՞պ մի է :

— Հէ՛ , կը ճանչնամ զանի , գոչեց Ժէհան , որ նոյն միջոցին Գաղիմօտօն մօտէն դիտելու համար իր սիւնէն վար իջած էր : Ասիկայ իմ սար-

(1) Գաղղիոյ տէրութեան , Տուր քաղաքէն ելած անարժէք դրամ մի է :

կաւարդապետ եղբորս զանգակահարն է. բարե՛ւ
Գազիմօտօ :

Անճոռնի մարդ, ըսաւ Ռօպէն-Բուսըբէն,
դեռ իր անկումէն վիրաւորեալ: — Ահաւասիկ
կերթայ, ասիկայ սապատող մի է. կը քալէ,
տճեւածունի մէկն է: Ձեզի կը նայի, միականի
մի է: Դուք անոր հետ կը խօսիք. խօսլ մի է:
Ա՛հ ինչ կընէ արդեօք իր լեզուն այս Բօլիֆէմը:

— Երբ ուղէ կը խօսի, ըսաւ պառաւը, զան-
գակները հնչեցնելով, ականջները խլացած է.
— Բայց համր չէ:

— Այո՛, անիկայ իմացականութենէ զուրկ է.

— Եւ աչք մը աւելի ունի, աւելցուց Ռօպէն
Բուսըբէն:

— Ո՛չ, ըսաւ Ժէհան հանճարամտութեամբ.
միականի մը, կոյրէ մ'աւելի անկատար մարդ
մի է, եւ ինք աւելի քաջ կրնայ նշմարել իր
պակասութիւնը: »

Արդ բոլոր մութացիները, բոլոր ծառայ-
ներն ու բոլոր ճարտար գողերը, գպիքներուն
հետ միացած թափորական հանդէսով առդիս ան-
դին պահարաններուն մէջ խնդերու Պապին,
խաւաքարտէ խոյրն ու հեզնական թիկնոցը կը
փնտռէին: Գազիմօտօ անայլայլելի դէմքով եւ
վեհ հնազանդութեամբ թողուց որ ղինքը հազ-
ուեցնեն: Այս ամէնը լիմնալէն վերջը, հիանալի
կերպով զարդարուած պատգարակալի մը վրայ
նստեցուցին ղինքը: — Խենդերու բնիկերութեան
տամն եւ երկու պաշտօնեաները անիկայ ուսեր-
նուն տոխն. նոյն պահուն մէկէն իմէկ դառն եւ

արհամարհելի ուրախութեան մը նոր կայծը սկըսաւ փայլիլ այլակերպին խիստ դէմքին վրայ . երբ տեսաւ իր տձեւ ոտքերուն տակ այս շիտակ ու կանոնաւոր մարդոց գլուխները : — Ըստ սովորութեան , պատառազգեստ ու ճիշտ թափօրը ճամբայ ելաւ . քառաբաժին փողոցները պըտըտելէ առաջ , նախ՝ Պալատին ներքին սրահները պըտըտելու համար :

ԳԼՈՒԽ Զ .

ԷԶՄԵՐԱԼՍԱ

Առ այժմ ուրախ եմք որ ըստ բաւականի կրցանք մեր ընթերցողաց պարզ գաղափար մը տալ . այսպիսի տարօրինակ դէպքերու ատեն Կրէնկուարի դերը յաջող գիրքի մը մէջ գըտնուիլը : — Դերասանք իրմէն քաջալերուած՝ երբէք իր կատակերգութիւնը արտասանելէ չընդհատեցան . ինչպէս որ ինք եւս ուշադրութեամբ իր ունկնդրութիւնը յառաջ կը տանէր . — Բազմութեան այսպիսի ազմկալի որոտումներուն ահանջ չէր դնէր , եւ ժողովրդեան անունկնդրութենէն չը յուսահատելով մտադիր էր ինչուան վերջը իր դերը շարունակելու : Այսպիսի նուազեալ յուսոյ մը ճառագայթը յանկարծ սկսաւ իր դէմքին վրայ փայլիլ . երբ կը դիտէր որ Գազի մօտոն Գօլիբընօն ու խնդերու Պապին խլափոցիկ թափօրը ահեղագոյ աղաղակներ բառնա-

ԷԶՄԵՐԱԼՍԱ

ԴԵ

լով սրահէն դուրս կենէր : — Ներկայ հանդիսահանք այսպիսի անճոռնի խեղկատակութեան մը հանդիմատեալ ըլլալու համար առանց պահ մը վարանելու սկսան անոնց ետեւէն դուրս յարձակիլ : « Ուրախ եմ , ըսաւ ինքնիրեն , որ այս անհանդարտները կերթան : » — Դժբաղդաբար ժողովուրդներն էին այս անհանդարտները : — Վայրկեանի մը մէջ բոլոր սրահը դատարկ մնաց :

Ստույգը խօսելով , դեռ եւս քանի մը հանդիսականներ կային նոյն տեղ . բայց ոմանք անդիսանդին ցրուած . ոմանք սիւններուն շուրջը բութրուած , կանայք , ծերք եւ մանկունք , այս աղմկալի աղաղակին չիտթութենէն յոգնած ու շուարած էին : — Քանի մը դպիրներ պատուհանին մէջ ոտքի վրայ կայներ հրապարակը կը դիտէին :

« Շնորհակալ եմ , կըսէր Կրէնկուար մտովի , այլ եւս ուրիշներու պէտքը չունիմ . ահաւասիկ խորհուրդիս վերջաբանութեանը բաւական ունկնդիրներ ունիմ , թէ եւ սակաւաթիւ , բայց եւ այնպէս ընտրեալ եւ ջերմեռանդ ժողովուրդներ են : »

Պահ մը վերջը , նուագարան մը որ Ս. Կուսին փառաշքեղ գալուստը բարեւելու համար նոյն տեղ կապասէր , յանկարծ աներեւոյթ եղած էր . Կրէնկուար տեսաւ որ իր նուագածուն խնդերու Պապին թափօրը առած , իր հետ միասին կը տանէր , « շարունակեցէ՛ք » գոչեց խոտաբտութեամբ :

Այս ընկելով , քաղաքացւոց սակաւաթիւ խումբակին մօտեցաւ , կարծելով որ ասոնք իր դերին

վրայօք կը խօսակցէին : — Ո՞րչափ մեծ եղաւ իր զարմանքը, երբ սա հետեւեալ կիրակուոր խօսքերը լսեց :

« Գիտէ՞ք, Տէ՛ր-Շընդօ, Նալարի պանդոկը որ Մ. Նըմուրին էր :

— Այո՛, Պրաքի մատռան դիմացը .

— Ուրեմն մտիկ ըրէ՛ . Սրքունի դանձապետը անիկայ Այլօմ-Ալեքսանտրի պատմաբանին տըւաւ, տարեկան վեց ոսկի եւ ութը Պարիսեան աշ վարձ առնելով :

— Ի՞նչպէս ալ վարձքերը թանկագին են :

— Ինչ էւ իցէ, երթանք, ըսաւ իւրովի, հառաչ մ'արձըկելով : Բաւական է որ միւսները ունկնդիր ըլլան .

— Ընկերակիցք, դուքնք մէկէն ի մէկ այս գեռահաս ստահակներէն մին, պատուհանին մէջէն, հայտնի է իջեալու, իջեալու որ հրապարակէն է :

Այս խօսքը կարծես թէ կախարդական աղբերջութիւն մ'ըրաւ ամէնուն վրայ, եւ սրահին մէջ գանուոյներուն բոլորն ալ սկսան պատերուն վրայէն մագլելով դէպ ի պատուհանը դիմել, անիկայ տեսնելու համար : Իջեալու, իջեալու գոչելով :

Նոյն միջոցին ծափահարութեան աղաղակ մը լսուեցաւ դուրսէն :

« Ի՞նչ ըսել է Իջեալու, յարեց Կրէնկուար վնասութեամբ, ձեռքերը միացնելով :

— Ա՛հ Աստուած իմ, կերեւայ որ այժմ կարգը ոլորտահաններուն է : »

Այսպէս մըմալով, իսկոյն դէպ ի մարմաւրին սեղանը դարձաւ, եւ տեսաւ որ ներկայացուած բոլորովին դադրեր է . ձիւղ այն վայրկեանին, ուր ժիւլիթիէ իր կայծակնացայտ որոտմամբ ի հանդէս պիտի ներկայանար . — Աւա՛ղ ուրեմն, ժիւլիթիէ թատերաբեմին վարի կողմը անշարժ մնաց :

« Միշէլ-Ժիւլիթի, դուքնք բանաստեղծը զայրանալով, ի՞նչ կընես այդ տեղ, կարգը քուկդ է . ուշաբէ ուրեմն :

— Աւա՛ղ, ըսաւ ժիւլիթիէ, դպիրներէն մին եկաւ սանդուղիս առաւ :

Կրէնկուար հայեցաւ եւ տեսաւ որ անոր ըսածը ձիւղ էր . — Եւ որով իր վերջաբանութեան ու հաղորդակցութեան կապերը բոլորովին կտրուած էին :

« Անպիտան, մըմալ, ինչո՞ւ այս սանդուխտը առաւ :

— Իջեալուի դիտելու համար, պատասխանեց աղիտգորմ դէմքով խայտառակեալ ժիւլիթիէն . « Ահա սանդուղա մը, որ բանի մ'անգամ չը ծառայէր, » ըսելով, առաւ գնաց :

Ահաւորիկ վերջին հարուած մըն ալ, որ Կրէնկուար համբերութեամբ ընդունելու կը հարկադրէր :

« Շուտիկը տանի ձեզ, ըսաւ դերասաններուն, ես որ այս հարուածը վերջին անգամ մի եւս կընդունիմ, անշուշտ դուք ալ ընդունած պիտի ըլլաք : »

Անիկայ վերջին անգամ գլուխը ծռած սկսաւ

եւ քաշուիլ . նման այն զօրապետին՝ որ թըշ-
նամուռն ձեռքէն խոյս տալու մտօք ասդին ան-
դին կը դեղերի :

Ասոնց ամէնն ալ սկսան Պալատին մանդա-
ճապատ սահղուղալէն վար իջնել . « Պարիսի քա-
ղաքացիները ո՛րպիսի էշ , ապուշ եւ թանձրու-
միտ մարդիկներ լին , » կը մրմուռ տկուաները
սեղմելով : Քանզի անոնք խորհուրդ մը մտիկ ը-
նելու կուղան , եւ երբէք բան մը լսել չեն ու-
ղեր : — Ամէն մարդ , Քլօփէն-Թրույլլըֆուին ,
Կարտինալին , Քօփըրնօլին , Գաղիմօսօփն ու սու-
տանային խեղկատակութիւնները գիտելու կըզ-
բաղէին , — իսկ կոյս Մարեմայ Տիկնոջ , երբէք .
— Եթէ՛ առաջէն դիտնայի , անտրտաններ , Ձէգի
շատ մը կոյս Մարիամներ կը ցուցնէի : — Եւ
Ձեր երեսները տեսնելու համար հոս եկայ , բայց
դուք ընդհակառակը կոնակնիդ դարձուցիք .
ի՞նչ ըսել է , եւ բանաստեղծ մըլլամ , ու դե-
զափաճառի մը բաղդին արժանանամ : — Թէ եւ
իրաւ է որ Հոմերոս յունաքնակ գիւղաքաղաք-
ներուն մէջ մտրալ սկսաւ , եւ թէ Ռուսիա ար-
սորուելով , հոն տեղ ձեռաւ , բայց եւ այնպէս
կուղեմ որ գիւ սատանան խղդէ , եթէ կրնամ
հասկնալ թէ՛ ինչ ըսել կուղեն իրենց Եղմէրալ-
տայովը , Նախ պէտք է գիտնանք թէ ի՞նչ ըսել է
այն բառը . Կանչուշտ Եղիպտոսէն է : »

« Եւ նախ քան իջնելիս զճառարան սրտ զոսմ . մտկ
ճամբորդի յա ցոյց աշտոնա , երկարացի սոմ
« Եւ այսու վաճիւ
« Եւ այսու վաճիւ
« Եւ այսու վաճիւ »

23774

12013

